

**ЖУСУП БАЛАСАГЫН атындагы
КЫРГЫЗ УЛУТТУК
УНИВЕРСИТЕТИНИН
ЖАШ ОКУМУШТУУЛАРДЫН ЭМГЕКТЕРИ**

№2

Илим-билим жана маалымат журналы

**ТРУДЫ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
КЫРГЫЗСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА
имени ЖУСУПА БАЛАСАГЫНА**

№2

Научно-образовательный и информационный журнал

Бишкек – 2024

Жаш окумуштуулардын эмгектери журналынын редакциялык коллегиясы

Башкы редактор:

Абдырахманов Т.А. – КР УАИнын корр.-мүчөсү, тарых илимдеринин доктору, профессор, Ж. Баласагын атындагы КУУнун ректору.

Башкы редактордун орун басары

Ишекеев Н. – КР УАИнын корр.-мүч., педагогика илимдеринин доктору, профессор, Ж.Баласагын атындагы КУУнун илимий иштер боюнча проректору.

Редколлегия:

Амердинова М. М. - философия илимдеринин доктору, профессор;
Асанбеков А. - КР УИАнын корр.- мүчөсү, тарых илимдеринин доктору, профессор;
Ахметова Н. А. – педагогика илимдеринин доктору, профессор;
Базарбаев Э.Б. - юридика илимдеринин доктору, профессор;
Борубаев А. А. – КР УИАнын академиги, техникалык илимдеринин доктору, профессор;
Ботобеков. А. – экономика илимдеринин доктору, профессор;
Галиева. З. И. – тарых илимдеринин доктору, профессор;
Карабаев С. О. – химия илимдеринин доктору, профессор;
Кененбаева Г.М.– физика-илимдеринин доктору, профессор;
Мамбетакунов Э. – КР УИАнын корр. - мүчөсү, педагогика илим-нин доктору, профессор;
Маразыков Т.С. - филология илимдеринин доктору, профессор;
Молдоев Э. Э. – юридика илимдеринин доктору, профессор;
Нургазиева А.Р.- биология илимдеринин доктору, профессор;
Саякбаева А. А. – экономика илимдеринин доктору, профессор;
Сманалиев К. М. – юридика илимдеринин доктору, профессор;
Тиллебаев С.А. – филология илимдеринин доктору, профессор;
Чыманов Ж.А. – педагогика илимдеринин доктору, профессор;

Чет өлкөлүк мүчөлөрү:

Ахунбаев А. - Евразия Өнүгүү Банкынын изилдөө секторунун башчысы (Dr.PhD)
Бешимов Р. Б. - М.Улугбек атын. улуттук Өзбек уни-ти, физ-мат.илим. д-ру, профессор;
Бородкин Л. И. - М.В. Ломоносов атын. ММУнун проф.,т.и.д. РАЕН корр-мүчөсү;
Ковальская Л. А. - биол. илим. д-ру, ВНИИТИБП лаб. башчысы;
Козлов К. Л. - М.В. Ломоносов атын. ММУ, физ-мат. илим. д-ру, профессор;
Перегудин С. И. – Санкт-Петербург мамлекеттик уни-ти, физ-мат. илим. д-ру, проф.;
Садовничий Ю. В. - М. В. Ломоносов атын. ММУ, физ-мат. илим. д-ру, профессор;
Сманов Б. - Казах улуттук илимдер академиясынын академиги, педагогика илимдеринин доктору, профессор.

Редакциялык-басма бөлүмү:

Шакирова К.К. - экономика илимдеринин доктору, бөлүм башчы.
Даровских Н.М. – редактор.
Табышбекова Э.Э. – башкы адис.

Редакционная коллегия журнала Труды молодых ученых

Главный редактор

Абдырахманов Т.А. - чл.-корр. НАН КР, доктор исторических наук, профессор, ректор КНУ им. Ж. Баласагына.

Заместитель главного редактора

Ишекеев Н. – чл.-корр. НАН КР, доктор педагогических наук, профессор, проректор по научной работе КНУ им. Ж. Баласагына.

Редколлегия:

Амердинова М.М. — доктор философских наук, профессор;
Асанбеков А. — чл.-корр. НАН КР, доктор исторических наук, профессор;
Ахметова Н. А. – доктор педагогических наук, профессор;
Базарбаев Э. Б. — доктор юридических наук, профессор;
Борубаев А. А. — академик НАН КР, доктор физика-математических наук, профессор;
Ботобеков А. — доктор экономических наук, профессор;
Галиева З. И. — доктор исторических наук, профессор;
Карабаев С. О. — доктор химических наук, профессор;
Кененбаева Г.М. - доктор физика-математических наук, профессор;
Мамбетакунов Э. — чл.-корр НАН КР, доктор педагогических наук, профессор;
Маразыков Т.С. - доктор филологических наук, профессор;
Молдоев Э. Э. — доктор юридических наук, профессор;
Нургазиева А.Р. - доктор биологических наук, профессор;
Саякбаева А.А. — доктор экономических наук, профессор;
Сманалиев К. М. — доктор юридических наук, профессор;
Тиллебаев С. А. — доктор филологических наук, профессор;
Чыманов Ж.А. — доктор педагогических наук, профессор.

Зарубежные члены редакционной коллегии:

Ахунбаев А. - зав. сектором исследования стран Евразийского Банка Развития (Dr.PhD);
Бешимов Р. Б. - д-р физ-мат. наук. проф. Национального университета Узбекистана им. М. Улугбека;
Бородкин Л.И. - д-р ист. наук, проф. МГУ им. М.В Ломоносова, чл.-корр. РАЕН;
Ковальская Л. А. - д-р биол. наук, зав. лаб. ВНИ и ТИБП, г. Щелково, Моск. обл.;
Козлов К. Л. – д-р физ-мат.наук, проф. МГУ им. М. В. Ломоносова;
Перегудин С.И. - д-р физ.- мат. наук, проф. Санкт-Петербургского Государственного Университета;
Садовничий Ю. В. – д-р, физ-мат. наук, проф. МГУ им. М. В. Ломоносова;
Сманов Б. – академик НАН РК, доктор педагогических наук, профессор.

Редакционно-издательский отдел КНУ:

Шакирова К.К. - доктор экономических наук, зав. отделом РИО КНУ;
Даровских Н.М. – редактор;
Табышбекова Э.Э. – главный специалист.

Бекболотова А.Э., Жолдошева А.Ш.
Ж. Баласагын атындагы КУУ
Бекболотова А.Э., Жолдошева А.Ш.
КНУ имени Ж. Баласагына
Bekbolotova A.E., Zholdosheva A.Sh.
KNU named after J. Balasagyn

**БИЛИМ БЕРҮҮ ПРОГРАММАЛАРЫН СТУДЕНТТЕРДИН МУКТАЖДЫКТАРЫНА
ЫЛАЙЫКТАШТЫРУУ
АДАПТАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ К ПОТРЕБНОСТЯМ
СТУДЕНТОВ
ADAPTATION OF EDUCATIONAL PROGRAMS TO THE NEEDS OF STUDENTS**

Кыскача мүнөздөмө: Бул макалада азыркы эмгек дүйнөсүндө эң жогору бааланган негизги таанып-билүүчү жана техникалык көндүмдөр аныкталды. Жумуш берүүчүлөр баарлашуу, лидерлик жөндөмү, командада иштөө жөндөмү, техникалык сабаттуулук жана кесипкөйлүк сыяктуу сапаттар талдоого алынды.

Аннотация. В данной статье определены наиболее высокоценимые основные когнитивные и технические навыки в современном мире труда. Работодатели проанализировали такие качества, как коммуникабельность, лидерские качества, умение работать в команде, техническая грамотность и профессионализм.

Abstract: This article identifies the most highly valued core cognitive and technical skills in today's world of work. Employers analyzed such qualities as communication skills, leadership qualities, ability to work in a team, technical literacy and professionalism.

Негизги сөздөр: студент; көндүмдөр; билим берүү; интерактивдик окутуу.

Ключевые слова: студент; навыки; образование; интерактивное обучение.

Keywords: student; skills; education; interactive learning.

Сурамжылоолордун жана жумуш берүүчүлөр менен маектешүүлөрдүн натыйжалары жумуш берүүчүлөрдүн эмгек рыногундагы потенциалдуу кызматкерлерден талаптары жана күтүүлөрү жөнүндө баалуу маалыматтарды берет.

Бул жыйынтыктар жаштарды заманбап эмгек рыногунун талаптарына даярдоого багытталган билим берүү программаларын жана тренингдерди калыптандыруу үчүн баалуу маалыматтарды берет. Ошондой эле жаштарда кесиптик жана турмуштук көндүмдөрдү калыптандыруудагы ажырымдардын себептери аныкталды. Мындай ыкма даярдоо системасындагы тар жерлерди аныктоого жана билим берүү программаларын эмгек рыногунун керектөөлөрүнө ылайыкташтырууга мүмкүндүк берет.

Андан соң Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин гуманитардык жана техникалык багыттагы студенттерин сурамжылоонун жыйынтыктары берилди.

Таблица 1. Гуманитардык жана техникалык факультеттердин студенттеринин ортосундагы көндүмдөрдүн жана билим берүү муктаждыктарынын маанилүүлүгүн салыштыруу

<i>Көндүмдөр</i>	<i>Гуманитардык факультеттер</i>	<i>Техникалык факультеттер</i>
Аналитикалык ой жүгүртүү	75%	85%

Коммуникабелдүүлүк	80%	90%
Командада ишпөө	70%	80%
Критикалык ой жүгүртүү	65%	75%
<i>Практикалык тажрыйбанын жетишсиздиги</i>	<i>Гуманитардык факультеттер</i>	<i>Техникалык факультеттер</i>
Макул	60%	65%
Макул эмес	40%	35%
<i>Мотивация жана адаптацияга даярдык</i>	<i>Гуманитардык факультеттер</i>	<i>Техникалык факультеттер</i>
Адаптацияга даяр	80%	85%
Ишенимдүү жооп бере албоо	15%	10%
Адаптацияга даяр эмес	5%	5%
<i>Билим берүүнүн артыкчылыктары</i>	<i>Гуманитардык факультеттер</i>	<i>Техникалык факультеттер</i>
Интерактивдүү окутуу методдору	70%	65%
Салттуу лекциялар	30%	35%
<i>Билим берүүдөгү өзгөрүүлөрдүн зарылдыгы</i>	<i>Гуманитардык факультеттер</i>	<i>Техникалык факультеттер</i>
Ооба, өзгөртүү керек	90%	95%
Жок, өзгөртүүнүн кереги жок	10%	5%

Бул таблицалар ар кандай факультеттердин студенттеринин көндүмдөргө, билим берүү муктаждыктарына жана келечектеги карьерасына ылайыкташууга даярдыгы боюнча ар кандай пикирлерин жана артыкчылыктарын көрсөтөт.

Көндүмдөрдүн маанилүүлүгүн салыштыруу

Аналитикалык ой жүгүртүү. Техникалык факультеттин студенттери бул жөндөмдү гуманитардык факультеттин студенттерине караганда (85%) жогору баалашат (75%). Бул техникалык чөйрөдөгү көйгөйлөргө көбүрөөк аналитикалык мамиле жасоо зарылдыгын көрсөтүшү мүмкүн.

Коммуникабелдүүлүк. Студенттердин эки тобу тең бул жөндөмдү жогору баалашат, бирок техникалык факультеттин студенттери (90%) байланышка көбүрөөк кызыгышат, себеби техникалык долбоорлорду аткарууда командада ишпөө керек.

Командада иштөө. Кайра эле, техникалык факультеттин студенттери (80%) гуманитардык факультеттердеги кесиптештерине караганда (70%) жогору, бул инженердик жана техникалык тармактарда жамааттык иштин маанилүүлүгүн тастыктайт.

Критикалык ой жүгүртүү. Студенттердин эки тобу тең бул жөндөмдүн маанилүүлүгүн түшүнүшөт, бирок техникалык факультеттин студенттери (75%) аны жогору баалашат, демек, татаал техникалык маселелерди талдоо зарылчылыгынан келип чыгышы мүмкүн.

Билим берүү муктаждыктары.

Интерактивдүү окутуу методдору. Эки топтун студенттери интерактивдүү окутуу ыкмаларын жогору баалашат, бирок гуманитардык илимдердин студенттери (70%) аларды техникалык факультеттердеги кесиптештерине (65%) караганда бир аз көбүрөөк жактырышат.

Салттуу лекциялар. Эки топтун студенттеринин көпчүлүгү салттуу лекцияларды жактырышат, бирок гуманитардык факультеттерде (30%) окутуунун бул ыкмасы техникалык факультеттерге (35%) караганда популярдуу.

Билим берүүдөгү өзгөрүүлөрдүн зарылдыгы. Эки топтун студенттери билим берүү программасын өзгөртүү зарылдыгын айтышат, бирок техникалык факультеттерде (95%) бул

каалоо гуманитардык факультеттерге караганда көбүрөөк кездешет (90%) Демек, бул техникалык факультеттердеги студенттердин эмгек рыногунун заманбап талаптарына ылайыкташууга көбүрөөк даярдыгын көрсөтүшү мүмкүн.

Талдоо ар кандай бөлүмдөрдөгү студенттердин өзгөчөлүктөрүн жана муктаждыктарын жакшыраак түшүнүүгө жана билим берүү программаларын иштеп чыгуу үчүн тиешелүү сунуштарды берүүгө мүмкүндүк берет.

Жаштардын муктаждыктарын түшүнүү жогорку билим берүү мекемелерине жана окутуучуларга билим берүү программаларын студенттердин муктаждыктарын мүмкүн болушунча канааттандырууга жана окуусун аяктагандан кийин ийгиликтүү карьерага даярдоого мүмкүндүк берет.

Андан ары окуу методдоруна карата ар кандай факультеттердин студенттеринин артыкчылыктарын көрсөткөн диаграмманы карап көрөлү.

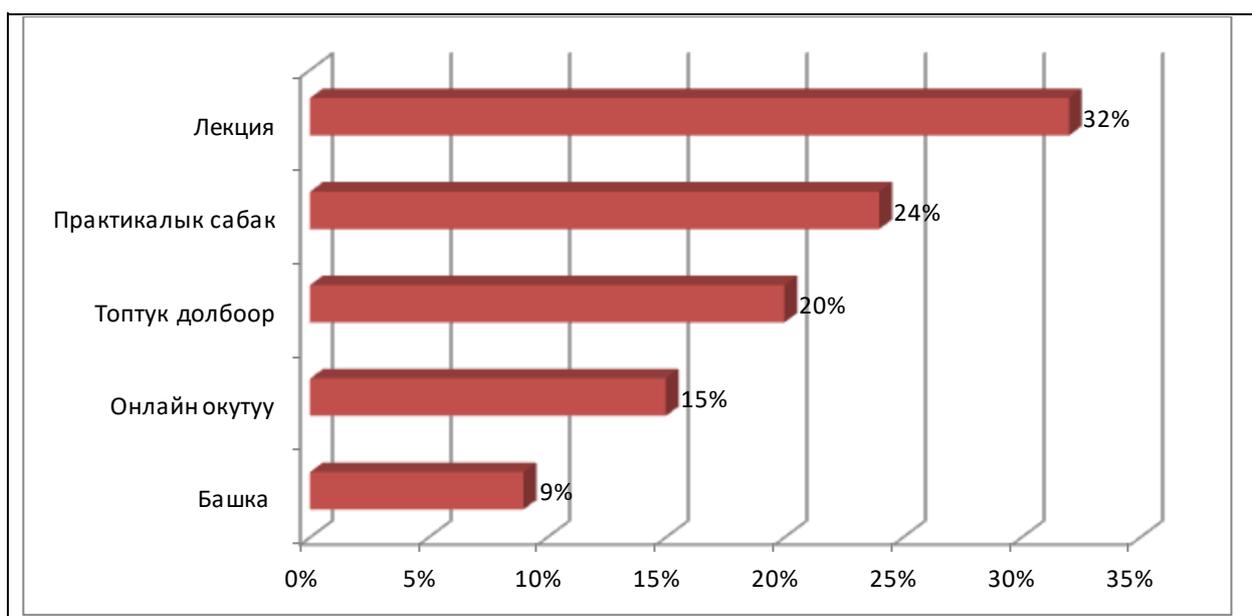

Рис. 1. Гуманитардык факультеттердин студенттеринин артыкчылыктары

Диаграммдан көрүнүп тургандай гуманитардык жана техникалык факультеттердин студенттеринин арасында билим берүү процессине болгон мамилелеринде олуттуу айырмачылыктарды көрсөттү.

Гуманитардык багыттагы студенттер салттуу лекцияларга көбүрөөк ыкташат, бул алардын каалоолорунун 32% түзөт. Мындай окутуу ыкмасы аларга теориялык аспектилерге тереңирээк сүңгүп кирүүгө жана маалыматты критикалык ой жүгүртүүгө мүмкүндүк берет, бул алардын кесиптик даярдыгы үчүн маанилүү.

Практикалык сабактар гуманитардык факультеттер арасында дагы популярдуу (24%), бирок алардын үлүшү техникалык факультеттерге салыштырмалуу кыйла аз. Топтук долбоорлорго (20%) жана онлайн курстарга (15%) кызыгуу гуманитардык факультеттин студенттеринин окуу ыкмаларын диверсификациялоого болгон каалоосун көрсөтүп турат, бирок лекцияларга салыштырмалуу азыраак. Студенттердин 9% "башка" категориясына кирет, бул окутуунун альтернативдүү формаларына кызыгуу бар экендигин билдирет.

Ошол эле учурда, техникалык факультеттин студенттери практикалык сабактарга артыкчылык беришет (34%). Бул алардын билимин практикалык колдонууну талап кылган окуу дисциплиналарынын өзгөчөлүктөрүн эске алганда таң калыштуу эмес. Лекциялар алардын артыкчылыктарынын 19% гана ээлейт, себеби гуманитардык илимдердин студенттерине салыштырмалуу бир кыйла аз жана техникалык билим берүүнүн колдонмо мүнөзүн көрсөтүшү мүмкүн. Топтук долбоорлорду техникалык факультеттердин

студенттери (23%) жогору баалашат, бул инженердик жана илимий дисциплиналарда командалык иштин маанилүүлүгүн баса белгилешет.

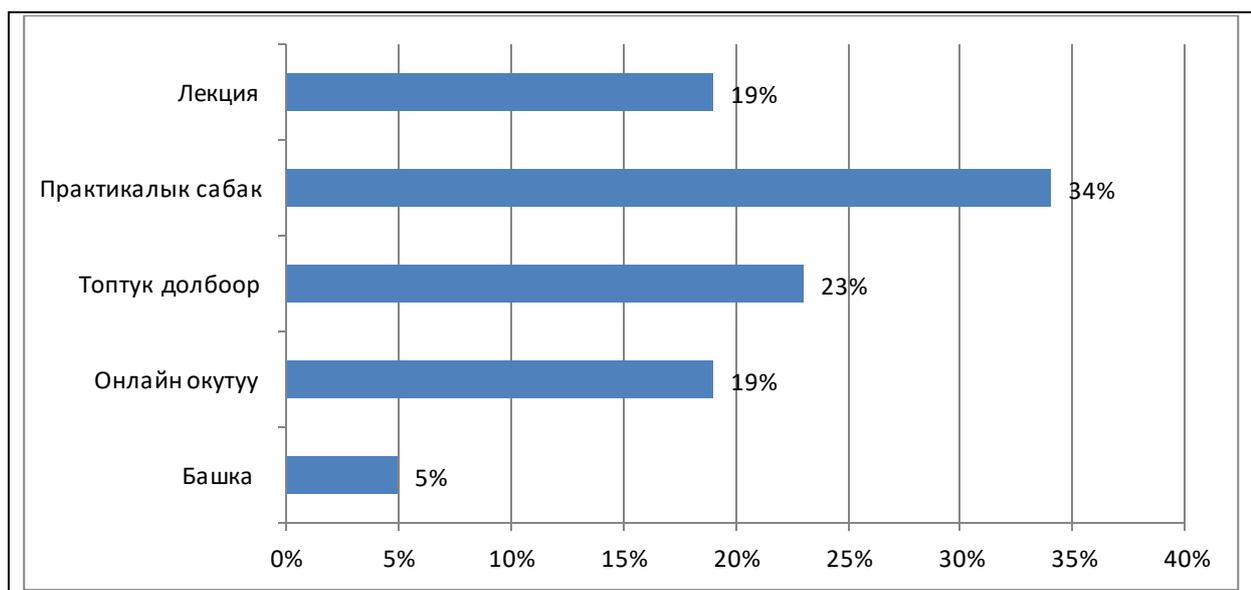

Рис. 2. Техникалык факультеттин студенттерин окутуу ыкмалары

Онлайн курстар окутуунун ийкемдүү жана жеткиликтүү формасынын универсалдуу муктаждыгы катары гуманитардык факультеттер менен салыштырууга боло турган, техникалык адистиктеги студенттердин 19% ынын көңүлүн бурат. "Башка" категориясы эң аз үлүшгү (5%) ээлейт, себеби техникалык факультеттин студенттеринин арасында стандарттуу эмес окутуу методдорун колдонууга кыйла консервативдүү мамиле жасалат.

Окутуу методдорунун артыкчылыктарын салыштырмалуу талдоо көрсөткөндөй, техникалык багыттагы студенттер билимди практикалык колдонууга жана командалык иштөөгө көбүрөөк көңүл бурушат, ал эми гуманитардык факультеттин студенттери теориялык даярдыкты жана салттуу лекцияларды баалашат. Бул айырмачылыктар билим берүү программаларын ар кандай адистиктеги студенттердин муктаждыктарына жана каалоолоруна ылайыкташтыруу зарылдыгын баса белгилейт. Интерактивдүү жана практикалык багыттагы окутуу методдорун киргизүү студенттердин билим сапатын жана канааттануусун жогорулатып, аларды тандалган тармактарда ийгиликтүү карьерага даярдайт.

Анализдин жыйынтыгы боюнча, билим берүү программаларын иштеп чыгуу үчүн төмөнкү сунуштарды берүүгө болот:

1. Интерактивдүү окутуу методдорун интеграциялоо. Студенттер үчүн окутуунун интерактивдүү методдорунун жогорку баалуулугун эске алуу менен мындай методикаларды окуу процессине активдүү киргизүү сунушталат. Бул топтук долбоорлорду, талкууларды, кейс-стади жана башка интерактивдүү класс форматтарын колдонууну камтышы мүмкүн.

2. Окутуу методдорун диверсификациялоо. Ар кандай факультеттердин студенттеринин каалоолорунун айырмачылыктарын эске алуу менен, окутуу методдорун диверсификациялоо жана студенттерге ылайыктуу окуу форматтарын тандоо мүмкүнчүлүгүн берүү сунушталат. Бул салттуу лекциялардын, практикалык иш-чаралардын, окуудан тышкаркы иш-чаралардын жана онлайн окутуунун айкалышын камтышы мүмкүн.

3. Жумшак көндүмдөрдү өнүктүрүү. Бул көндүмдөрдү өнүктүрүү студенттерге динамикалык эмгек рыногуна ийгиликтүү ыңгайлашууга жана атаандаштыктан айырмаланууга жардам берет.

4. Иш берүүчүлөр менен активдүү катышуу. Окуу жайлары жумуш берүүчүлөр менен кызматташууну күчөтүп, эмгек рыногунун талаптарын так аныктап, аларды окуу программаларына киргизе алышат. Студенттердин потенциалдуу иш берүүчүлөр менен өз

ара мамилесин өркүндөтүүчү практика, мастер-класстар, карьералык жарманкелер жана башка иш-чараларды уюштуруу буларга мисал боло алат.

5. Өзүн-өзү окутууну стимулдаштыруу. Студенттерди окуу жайдан тышкары өз алдынча билим алууга жана көндүмдөрдү өнүктүрүүгө үндөө сунушталат. Буларга онлайн ресурстарга, китепкана материалдарына, билим берүү курстарына жана башка билим булактарына мүмкүнчүлүк берүү аркылуу жетишүүгө болот.

Жогорку сунуштарды ишке ашыруу билим берүү мекемелерине студенттерди заманбап эмгек рыногунун талаптарына жакшыраак даярдоого жана андагы атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга жардам берет.

Колдонулган адабияттар

1. Кондратьев, Н. Д. (2021). Большие циклы конъюнктуры и теория прогресса. Москва: Экономика. [Шилтеме: <https://www.labirint.ru/books>]

2. Жолдошева А.Ш. Рыноктук экономиканын шарттарында жаштарды социалдаштыруусу. Б., 2018. [Шилтеме: <https://stepen.vak.kg/avtoref/zho/>]

3. Омурзакова А.М. Международно-правовые аспекты повышения качество образования в Кыргызской Республике. Автореферат. Бишкек – 2021. – 27 (<https://muk.iuk.kg/wp>)

4. Демидов, В. И. Стратегии личностного развития молодежи в современном обществе. Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Социология, М., 2023. 5(4), 352-365. [Шилтеме: <https://www.vestnikrudn.ru>]

5. Бурцева, Ю. С., & Черепанова, Н. В. Молодежная политика современной России: стратегии и реализация. Социологические исследования, М. 2021. 5, 38-45. [Шилтеме: <https://elibrary.ru/item.asp?i>]

6. Сорокин, П. Тенденции развития образования в современном мире. Образование и наука, 2, М., 2020. 15-21. [Ссылка: <https://elibrary.ru/item>]

7. Гидденс, Э. Последствия современности. Москва: 2018. Прогресс – Традиция. [Шилтеме: <https://www.labirint.ru>]

УДК 331.101.3

Бекболотова А.Э., Жолдошева А.Ш.

Ж. Баласагын атындагы КУУ

Бекболотова А.Э., Жолдошева А.Ш.

КНУ имени Ж. Баласагына

Bekbolotova A.E., Zholdosheva A.Sh.

KNU named after J. Balasagyn

ЖАШТАРДЫН КӨНДҮМДӨРҮНӨ КАНААТТАНУУНУ ЖУМУШ БЕРҮҮЧҮЛӨРДҮН КӨЗҮ МЕНЕН БААЛОО ОЦЕНИВАНИЕ НАВЫКОВ МОЛОДЫХ ЛЮДЕЙ ГЛАЗАМИ РАБОТОДАТЕЛЕЙ ASSESSING YOUNG PEOPLE'S SKILLS THROUGH THE EYES OF EMPLOYERS

Кыскача мүнөздөмө: Жаштар арасындагы эмгек рыногун изилдөө бүтүрүүчүлөрдүн көндүмдөрүнө канааттануусун баалоо үчүн иш берүүчүлөр менен болгон сурамжылоонун жыйынтыктары.

Аннотация: Исследование рынка труда среди молодежи является результатом опроса работодателей для оценки удовлетворенности выпускников своими навыками.

Abstract: The Youth Labour Market Survey is the result of a survey of employers to assess graduates' satisfaction with their skills.

Негизги сөздөр: жаштар; билим; когнитивдик көндүмдөр; техникалык көндүмдөр; жалпы көндүмдөр; студент.

Ключевые слова: молодежь; образование; умственные способности; технические навыки; общие навыки; студенты.

Keywords: youth; education; mental abilities; technical skills; general skills; students.

Жаштар арасындагы эмгек рыногун изилдөө бүтүрүүчүлөрдүн көндүмдөрүнө канааттануусун баалоо үчүн иш берүүчүлөр менен сурамжылоолорду жүргүздү. Талдоо билим берүү программаларын өркүндөтүү жана эмгек рыногунун талаптарын канааттандыруу боюнча сунуштарды берүү үчүн жаш адистерди даярдоонун күчтүү жана алсыз жактарын аныктоого багытталган. Талдоо бир нече негизги аспектилерди камтыйт: когнитивдик, когнитивдик эмес жана техникалык көндүмдөрдү жалпы баалоо, көндүмдөрдүн ажырымы жана жумуш берүүчүлөрдүн жалпы канааттануусу.

Жалпы көндүмдөрдү баалоо. Иш берүүчүлөр жаш адистердин аналитикалык жана критикалык ой жүгүртүү, ошондой эле үйрөнүү жана көнүү жөндөмдөрү сыяктуу таанып билүү жөндөмдөрүн баалашат. Бул көндүмдөрдүн деңгээлин түшүнүү теориялык негиздерди жана бүтүрүүчүлөрдүн билимин иш жүзүндө колдонуу мүмкүнчүлүгүн аныктоодо маанилүү. Бул пункт жаш адистердин жумуш ордуларындагы татаал жана стандарттуу эмес тапшырмаларга канчалык даяр экендигин аныктоого жардам берет.

Иш берүүчүлөр жаш адистердин когнитивдик көндүмдөрүн 3,5 / 5 деңгээлинде баалашат. Буларга аналитикалык ой жүгүртүү жана сынчыл ой жүгүртүү сыяктуу аспектилер кирет. Сурамжылоого катышкан иш берүүчүлөрдүн 40% ы жаш адистердин аналитикалык ой жүгүртүүсү орто деңгээлде, 30% ы төмөн жана 30% ы гана жогорку деңгээлде деп эсептешет. Критикалык ой жүгүртүү андан дагы төмөн, 50% аны орто, 35% төмөн жана 15% гана жогору деп эсептешет. Бул маалыматтар теориялык билим бар болсо да, ал практикада дайыма эле ийгиликтүү боло бербестигин көрсөтүп турат.

Когнитивдик эмес көндүмдөр. Коммуникативдүүлүктү, командада иштөө жөндөмүн жана лидерлик жөндөмүн камтыган когнитивдик эмес көндүмдөр жаш адистерди жумушчу топторго интеграциялоодо негизги ролду ойнойт. Бул көндүмдөрдү баалоо бүтүрүүчүлөрдүн кесиптик чөйрөдө өз ара аракеттенүүгө канчалык даяр экендигин жана ийгиликтүү карьера үчүн зарыл болгон инсандык сапаттарга ээ экендигин түшүнүүгө мүмкүндүк берет. Баарлашуу жана командада иштөө жөндөмү сыяктуу когнитивдик эмес көндүмдөр 4төн 5ке чейин бааланат. Иш берүүчүлөрдүн 60% жаш адистердин коммуникабелдүүлүгү жогорку деңгээлде, 30% ы орточо деңгээлде, 10% ы гана төмөн деңгээлде деп эсептешет. Командада иштөө жөндөмү да жогору бааланат, иш берүүчүлөрдүн 55% жогорку, 35% орто жана 10% төмөн деген баа беришет. Бирок, лидерлик сапаттар төмөн баа алышты —5тин ичинен 3ү: иш берүүчүлөрдүн 40% орто, 40% төмөн жана 20% гана жогорку деп эсептешет. Бул башкаруу көндүмдөрүн өнүктүрүү зарылдыгын көрсөтүп турат.

Техникалык көндүмдөр. Ар бир тармакка мүнөздүү техникалык көндүмдөр кесиптик даярдыктын маанилүү компоненти болуп саналат. Бул көндүмдөрдү баалоо бүтүрүүчүлөрдүн кесиптик милдеттерин аткарууга жана заманбап технологияларды жана методикаларды колдонууга канчалык даяр экендигин көрсөтөт. Бул пункт практикалык окутуу жана практика муктаждыктарын аныктоого мүмкүндүк берет. Жаш адистердин техникалык көндүмдөрү 5 баллдан орто эсеп менен 3,8 ке бааланат. Сурамжылоого катышкан жумуш берүүчүлөрдүн 45% техникалык көндүмдөрдү жогорку, 35% орто жана 20% төмөн деп баалашат. Ошол эле учурда, теориялык билимди иш жүзүндө колдоно билүү төмөн баа алды: 40% орто, 35% төмөн жана 25% гана жогору деп эсептешет. Бул маалыматтар окуу программаларында практикалык сабактардын жана практикалардын санын көбөйтүү зарылдыгын көрсөтүп турат.

Көндүмдөрдүн ажырымы. Долбоорду башкаруу, татаал маселелерди чечүү жана инновациялык ой жүгүртүү сыяктуу көндүмдөрдүн жетишпестигин аныктоо билим берүү программаларын өркүндөтүүнү талап кылган тармактарды аныктоого жардам берет. Бул

кемчиликтерди түшүнүү студенттерди эмгек рыногунун заманбап талаптарына жакшыраак даярдай турган программаларды иштеп чыгуу үчүн маанилүү. Жумуш берүүчүлөр долбоорду башкаруу, татаал маселелерди чечүү жана инновациялык ой жүгүртүү сыяктуу көндүмдөргө көңүл бурулбагандыгын белгилешет. Иш берүүчүлөрдүн 50% долбоорду башкаруу жаш адистерде өнүкпөйт, 40% татаал маселелерди чечүү өркүндөтүүнү талап кылат жана 45% инновациялык ой жүгүртүү жетишсиз өнүккөн деп эсептешет. Бул маалыматтар бүтүрүүчүлөр жумуш ордундагы татаал жана адаттан сырткаркы тапшырмаларга дайыма эле даяр боло бербестигин көрсөтүп турат.

Жумуш берүүчүлөрдүн канааттануусу. Жаш адистердин көндүмдөрүнө иш берүүчүлөрдүн жалпы канааттануусу бүтүрүүчүлөрдү даярдоонун сапаты жана алардын эмгекке даярдыгы жөнүндө түшүнүк берет. Бул пункт учурдагы билим берүү программалары иш берүүчүлөрдүн күтүүлөрүнө канчалык дал келерин жана студенттердин даярдыгын жакшыртуу үчүн өзгөртүүлөр зарыл болгон жерди аныктоого мүмкүндүк берет. Жаш адистердин көндүмдөрүнө иш берүүчүлөрдүн жалпы канааттануусу 5тен - 3,7түзөт. Сурамжыланган иш берүүчүлөрдүн 40% бүтүрүүчүлөрдүн көндүмдөрүнө канааттанса, 35% нейтралдуу жана 25% канааттанбайт. Бул орточо даярдык деңгээлин жана эмгек рыногунун талаптарын жакшыраак канааттандыруу үчүн билим берүү программаларын өркүндөтүү зарылдыгын көрсөтөт.

Лидерлик жөндөмдөрүн күчөтүү. Жаш адистердин лидерлик жана башкаруучулук жөндөмдөрүн өркүндөтүү зарылдыгы айдан ачык. Долбоорду башкаруу жана лидерлик боюнча курстарды жана тренингдерди киргизүү студенттерди лидерлик кызматтарга даярдоого жана эмгек рыногунда алардын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жакшыртууга жардам берет. Окуу программаларына лидерликти жана башкаруу көндүмдөрүн өнүктүрүү боюнча атайын курстарды жана тренингдерди киргизүү. Мисалы, долбоорду башкаруу жана лидерлик боюнча семинарларды уюштуруу. Иш берүүчүлөр жаш адистердин 45% бул көндүмдөрдү жакшыртууга муктаж экенин белгилешет.

Жаш адистерди даярдоо деңгээлин жогорулатуу жана иш берүүчүлөрдүн керектөөлөрүн канааттандыруу үчүн төмөнкү сунуштар иштелип чыккан: лидерлик жөндөмдөргө, практикага багытталган окутууга, инновацияга, ошондой эле иш берүүчүлөр менен кызматташууга көз каранды.

Алар билим берүү программаларын жакшыртууга, студенттерде зарыл болгон көндүмдөрдү өнүктүрүүгө жана окуу жайлар менен жумуш берүүчүлөрдүн ортосундагы байланышты чыңдоого багытталган. Бул көрсөтмөлөр окуу программаларын эмгек рыногунун талаптарына ылайыкташтырууга жана жаш адистерди ийгиликтүү карьерага даярдоого жардам берет.

Практикага багытталган окутуу. Практикалык сабактардын жана практикалардын санын көбөйтүү студенттерге теориялык билимдерди иш жүзүндө колдонууга мүмкүндүк берет. Мындай ыкма алардын чыныгы жумушчу шарттарга даярдыгын жогорулатат. Бул практикалык көндүмдөр негизги ролду ойногон техникалык адистиктер үчүн өзгөчө маанилүү. Практикалык сабактардын, стажировкалардын жана долбоордук ишпердин санын көбөйтүү. Студенттер теориялык билимди иш жүзүндө колдоно алышы үчүн окуу программаларына милдеттүү практиканы киргизүү. Иш берүүчүлөрдүн 35% жаш адистердин теориялык билимин практикада колдонуу жөндөмү төмөн деңгээлде деп эсептешет.

Инновацияга көңүл буруу. Инновациялык ой жүгүртүүнү жана татаал маселелерди чечүү жөндөмүн өркүндөтүү студенттерге тез өзгөрүп жаткан эмгек рыногуна көнүүгө жардам берет. Инновациялык ой жүгүртүү жана реалдуу бизнес-долбоорлорго катышуу боюнча курстарды киргизүү студенттерди заманбап эмгек рыногунун талаптарына даярдоого жардам берет. Новатордук ой жүгүртүү жана татаал маселелерди чечүү боюнча курстарды киргизүү. Мисалы, бизнестин чыныгы көйгөйлөрүн чечүү үчүн адистештирилген курстарды жана кейс-стади билимин иштеп чыгуу. Иш берүүчүлөр бүтүрүүчүлөрдүн 45% ы инновациялык ой жүгүртүүнү өнүктүрө электигин белгилешет.

Жумуш берүүчүлөр менен кызматташуу. Өнөктөштүк жана биргелешкен билим берүү долбоорлору аркылуу өнөр жай менен байланышты чыңдоо билим берүү мекемелерине эмгек рыногунун талаптары жөнүндө заманбап маалыматтарды алууга жана окуу программаларын ушул талаптарга ылайыкташтырууга жардам берет. Ошондой эле студенттерге чыныгы тажрыйба топтоого жана кесиптик иш-аракеттерге жакшы даярданууга мүмкүнчүлүк берет. Өнөктөштүк, карьералык жарманкелер жана биргелешкен билим берүү долбоорлору аркылуу өнөр жай менен байланышты чыңдоо. Мисалы, студенттердин потенциалдуу иш берүүчүлөр менен жолугушууларын уюштуруу жана компаниялардын чыныгы долбоорлоруна катышуу. Иш берүүчүлөрдүн 50% жаш адистер үчүн долбоорду башкаруу жетишсиз өнүккөн, аны өнөр жай менен тыгыз кызматташуу аркылуу жакшыртууга болот деп эсептешет.

Бул талдоо жана сунуштар билим берүү программаларын өркүндөтүүгө жана жаш адистерди жумуш берүүчүлөрдүн муктаждыктарын канааттандыруу менен ийгиликтүү карьерага даярдоого багытталган. Сунушталган өзгөртүүлөрдү киргизүү заманбап эмгек рыногунун чакырыктарына жооп берүүгө жөндөмдүү билим берүүнүн кыйла натыйжалуу жана адаптациялык системасын түзүүгө жардам берет. Билим берүү программаларын өркүндөтүүгө жана жумуш берүүчүлөрдүн муктаждыктарын канааттандыруу менен жаш адистерди ийгиликтүү карьерага даярдоого жардам берет.

Эмгек рыногуна кирген жаштар көбүнчө жумуш орундары үчүн жогорку атаандаштыкка туш болушат. Бул жаш адистердин чектелген тажрыйбасына жана көндүмдөрүнө байланыштуу. Тажрыйбанын жоктугу аларды тажрыйбалуу талапкерлерге салыштырмалуу атаандаштыкка жөндөмсүз кылат, бул жумуш издөөнүн татаалдыгын жогорулатат. Сурамжылоого катышкан жумуш берүүчүлөрдүн 45% иш тажрыйбасы жумушка орношууда негизги фактор экендигин жана 35% жаш адистер тажрыйбанын жетишсиздигинен улам квалификацияга ээ болбой калгандыгын белгилешти.

Көптөгөн жаш жумушчулар убактылуу жумуш, стажировка же контракттык жумуш сыяктуу туруксуз жумушка туш болушат. Жаш адистердин 55% биринчи жумуштары убактылуу экендигин, ал эми 30% практика жана кыска мөөнөттүү келишимдер алгачкы карьералык жумуштун негизги формасы экендигин билдиришти. Бул маалыматтар жаштар үчүн туруктуу жумуш орундарын түзүү зарылдыгын көрсөтүп турат.

Өсүп жаткан технологиялык талаптар жана экономикадагы өзгөрүүлөр билим берүү мекемелеринде алынган көндүмдөр менен эмгек рыногунун талаптарынын ортосунда тең салмактуулукту жаратышы мүмкүн. Жумуш берүүчүлөрдүн 60% бүтүрүүчүлөрдүн Заманбап жумуштар үчүн керектүү техникалык көндүмдөргө ээ эместигин белгилешти. Бул окуу программаларын жаңыртуунун жана билим берүү процессине жаңы технологияларды киргизүүнүн маанилүүлүгүн баса белгилейт.

Жаштар ийкемдүү иштөө графигине көбүрөөк ыктап, мындай жумушка көчүүгө даяр болушу мүмкүн. Сурамжылоого катышкан студенттердин 70% ийкемдүү сааттарда иштөөгө даяр экендигин, ал эми 40% жумуш үчүн башка шаарга же өлкөгө көчүп кетүүгө даяр экендигин белгилешти. Бул жаш адистердин адаптациясынын жана мобилдүүлүгүнүн жогорку деңгээлин көрсөтүп турат. Мындай көрүнүш өз кезегинде жумуш берүүчүлөр үчүн артыкчылык болушу мүмкүн.

Жаштар кесиптик жана жеке өнүгүү мүмкүнчүлүктөрүн камсыз кылган, ошондой эле алардын баалуулуктарына жана ишенимдерине дал келген жумуштарды жактырышы мүмкүн. Сурамжылоого катышкан студенттердин 65% карьералык мүмкүнчүлүктөр жумуш тандоодо негизги фактор экенин, ал эми 50% жумуш жеке баалуулуктарына дал келүүнүн маанилүүлүгүн белгилешкен. Бул жаш адистер жөн гана жумуш издебестен, алардын өнүгүүсүнө жана өзүн-өзү актуалдаштырууга мүмкүндүк берген карьералык мүмкүнчүлүктөрдү издешерин көрсөтүп турат.

Берилген аспектилерди тереңирээк түшүнүү максатында, ар кандай факультеттердеги жумуш берүүчүлөр жана жаш адистер менен сурамжылоолорду жана маектешүүлөрдү камтыган изилдөө жүргүзүлдү. Сурамжылоо иш тажрыйбасынын маанилүүлүгү, жумушка

орношуунун ийкемдүү формаларына муктаждык, квалификация талаптары, жумушка орношууга даяр болуу жана карьералык өсүшкө умтулуу сыяктуу маанилүү темаларды камтыды.

Бул визуалдык курал ар бир аспектиги салыштырмалуу маанилүүлүгүн айкын көрсөтүүгө мүмкүндүк берет жана андан ары талдоо жана сунуштарды иштеп чыгуу үчүн негизги багыттарды аныктоого жардам берет.

Диаграммада көрсөтүлгөн негизги категорияларга төмөнкүлөр кирет: иш тажрыйбасы. Иш берүүчүлөр үчүн тажрыйбанын мааниси жана жаш адистердин тажрыйбасынын жоктугу. Жаштар үчүн иш менен камсыз кылуунун негизги формасы катары убактылуу жумуш жана практика. Ошондой эле бүтүрүүчүлөрдүн техникалык жана кесиптик көндүмдөрүнүн жетишсиздиги. Мындан кем эмес маанилүү - ийкемдүүлүк жана мобилдүүлүк. Жаштардын ийкемдүү иштөө графикине жана көчүүгө даярдыгы. Жогоруда айтылгандардан тышкары, мансапка умтулуу инсандын өсүшүнө да таасирин тийгизет. Карьералык өсүүнүн маанилүүлүгү жана иштин жеке баалуулуктарга шайкештиги. Бул талдоо ар кандай бөлүмдөрдөгү студенттердин өзгөчөлүктөрүн жана муктаждыктарын жакшыраак түшүнүүгө жана билим берүү программаларын иштеп чыгуу үчүн тиешелүү сунуштарды берүүгө мүмкүндүк берет. Лидерлик жөндөмдөрүн өркүндөтүү, практикалык багыттагы окутууну көбөйтүү, инновацияга басым жасоо жана жумуш берүүчүлөр менен кызматташууну чыңдоо жаш адистерди ийгиликтүү карьерага даярдоого жана эмгек рыногунун керектөөлөрүн канааттандырууга жардам берет. Сунушталган өзгөртүүлөрдү киргизүү заманбап эмгек рыногунун чакырыктарына жооп берүүгө жөндөмдүү билим берүүнүн кыйла натыйжалуу жана адаптацияланган системасын түзүүгө жана жаштарга туруктуу келечекти камсыздоого мүмкүндүк берет.

Рис. 3. Эмгек рыногунда жаштардын жана жумуш берүүчүлөрдүн канааттануу факторлорун талдоо

Бул талдоо ар кандай факультеттердин студенттеринин өзгөчөлүктөрүн жана муктаждыктарын жакшыраак түшүнүүгө жана билим берүү программаларын иштеп чыгуу үчүн тиешелүү сунуштарды берүүгө мүмкүндүк берет. Лидерлик жөндөмдөрүн өркүндөтүү, практикалык багыттагы окутууну көбөйтүү, инновацияга басым жасоо жана жумуш берүүчүлөр менен кызматташууну чыңдоо жаш адистерди ийгиликтүү карьерага даярдоого жана эмгек рыногунун керектөөлөрүн канааттандырууга жардам берет. Сунушталган өзгөртүүлөрдү киргизүү заманбап эмгек рыногунун чакырыктарына жооп берүүгө жөндөмдүү билим берүүнүн кыйла натыйжалуу жана адаптацияланган системасын түзүүгө жана жаштарды туруктуу жана келечектүү келечекке камсыздоого мүмкүндүк берет.

Диаграмма жаштарды жумушка орноштурууга байланыштуу артыкчылыктарды жана көйгөйлөрдү жаш адистердин жана жумуш берүүчүлөрдүн көз карашынан так баалоого мүмкүндүк берет. Берилген диаграмманын негизинде жасала турган негизги тыянактар:

1. Иш берүүчүлөр үчүн иш тажрыйбасы маанилүү (10%). Бул аспект иш берүүчүлөрдүн олуттуу бөлүгү иш тажрыйбасын жумушка алууда негизги фактор деп эсептей турганын баса белгилейт. Карьерасын жаңыдан баштаган жаштар керектүү тажрыйбанын жоктугунан кыйынчылыктарга туш болушат.

2. Карьеранын башында убактылуу жумуш (12.2%). Көптөгөн жаш адистер карьерасын убактылуу жумуш менен башташат, бул алардын эмгек жолунун туруксуздугун көрсөтүп турат.

3. Иш менен камсыз кылуунун негизги формасы-стажировка (6.7%). Практика жана кыска мөөнөттүү келишимдер жаш адистер үчүн жумушка орношуунун негизги формасы болуп саналат, бул алардын ишинин убактылуу жана туруксуз мүнөзүн көрсөтөт.

4. Бүтүрүүчүлөрдүн техникалык көндүмдөрүнүн жетишсиздиги (13.3%). Билим берүү мекемелеринде алынган көндүмдөр менен эмгек рыногунун талаптарынын ортосунда олуттуу ажырым бар. Бул фактор жаштардын ийгиликтүү жумушка орношуусуна чоң тоскоолдук болуп саналат.

5. Ийкемдүү график боюнча ишпөөгө даярдык (15.6%). Жаштар жумуштун ийкемдүү формаларына көбүрөөк ыкташат, бул жумуш ийкемдүүлүгү барган сайын маанилүү болуп бараткан заманбап шарттарда артыкчылык болушу мүмкүн.

6. Жумуш үчүн көчүүгө даярдык (8.9%). Жаш адистер жакшы жумушка орношууга даяр, бул алардын мобилдүүлүгүн жана эмгек рыногунун шарттарына ыңгайлашуусун баса белгилейт.

7. Карьералык өсүүнүн маанилүүлүгү (14.4%). Карьералык мүмкүнчүлүктөр жаштар үчүн жумуш тандоодо негизги факторлордун бири болуп саналат, бул алардын кесиптик өнүгүүгө болгон каалоосун көрсөтүп турат.

Изилдөө жаштардын эмгек рыногундагы негизги тенденцияларды жана муктаждыктарды аныктоого мүмкүндүк берет. Өз кезегинде жаш адистерди даярдоону жакшыртууга жана иш берүүчүлөрдүн талаптарын канааттандырууга багытталган натыйжалуу билим берүү жана кесиптик программаларды иштеп чыгууга өбөлгө түзөт.

Колдонулган адабияттар

1. Кондратьев Н.Д. (2021). Большие циклы конъюнктуры и теория прогресса. – Москва: Экономика. – Кирүү режими: <https://www.labyrinth.ru/books>]
2. Жолдошева А.Ш. Рыноктук экономиканын шарттарында жаштарды социалдаштыруусу. – Бишкек, 2018. – Кирүү режими: <https://stepen.vak.kg/avtoref/zho1>]
3. Омурзакова А.М. Международно-правовые аспекты повышения качества образования в Кыргызской Республике: автореф. дисс. – Бишкек, 2021, 27 с. – Режим доступа: <https://muk.iuk.kg/wp>
4. Демидов В.И. Стратегии личностного развития молодежи в современном обществе // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Социология. – Москва, 2023, № 5(4), с. 352-365. – Режим доступа: <https://www.vestnikrudn.ru>

5. Бурцева Ю.С., Черепанова Н.В. Молодежная политика современной России: стратегии и реализация // Социологические исследования, 2021, № 5, с 38-45. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?i>

6. Сорокин П. Тенденции развития образования в современном мире // Образование и наука, 2020, № 2, с. 15-21. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item>

УДК 81.13+37.012

Болотбекова А.Б.

Ж. Баласагын атындагы КУУ

Болотбекова А.Б.

КНУ имени Ж. Баласагына

Bolotbekova A.B.

КНУ named after J. Balasagyn

ФОРМАТИВДИК БААЛОО: ЭФФЕКТИВДУУ ОКУУНУН АЧКЫЧЫ ФОРМАТИВНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ: КЛЮЧ К ЭФФЕКТИВНОМУ ОБУЧЕНИЮ FORMATIVE ASSESSMENT: THE KEY TO EFFECTIVE LEARNING

Кыскача мунөздөмө: Бул макалада билим берүү процессинин маанилүү компоненти катары формативдик баалоо концепциясы каралат. Формативдик баалоо окуучулардын прогрессин байкап гана тим болбостон, ошондой эле билим берүү процессин реалдуу убакытта оңдоого мүмкүндүк берет, бул билимдердин тереңирээк жана сапаттуу өздөштүрүлүшүнө өбөлгө түзөт. Макалада формативдик баалоонун методдору жана ыкмалары, ошондой эле анын башка баалоо түрлөрүнө салыштырмалуу артыкчылыктары кеңири баяндалган.

Аннотация: В данной статье рассматривается концепция формативного оценивания как важного компонента образовательного процесса. Формативное оценивание позволяет не только отслеживать прогресс учащихся, но и корректировать учебный процесс в реальном времени, что способствует более глубокому и качественному усвоению знаний. В статье подробно описаны методы и подходы к формативному оцениванию, а также его преимущества по сравнению с другими видами оценивания.

Abstract: This article discusses the concept of formative assessment as an important component of the educational process. Formative assessment not only monitors student progress but also allows for real-time adjustments to the teaching process, leading to deeper and more effective knowledge acquisition. The article details methods and approaches to formative assessment and its advantages over other types of assessment.

Негизги сөздөр: формативдик баалоо; билим берүү процесс; окутуу методдору; кайра байланыш; окуучулардын прогресси.

Ключевые слова: формативное оценивание; образовательный процесс; методы обучения; обратная связь; прогресс учащихся.

Keywords: formative assessment; educational process; teaching methods; feedback; student progress.

Формативное оценивание, или оценивание в процессе обучения, является одной из наиболее эффективных форм оценивания в образовании. Оно заключается в постоянном наблюдении и анализе учебных достижений учащихся с целью их дальнейшей корректировки и улучшения. В отличие от суммативного оценивания, проводящегося обычно в конце учебного периода и оценивающего итоговые результаты, формативное

оценивание проводится непрерывно и позволяет учителю очень легко приспособить учебный процесс.

Исторический контекст и теоретическая основа.

Как оказалось, формативное оценивание как концепция возникло в середине 20-го века и стало особенно популярным в конце 20-го и начале 21-го века. Исследования в сфере образования, такие как работы Пола Блэка и Дилана Уильяма, доказали, что формативное оценивание заметно улучшает учебные результаты учащихся. Их исследование "Assessment and Classroom Learning" (1998) [1] подтвердило, что регулярное использование формативного оценивания способствует более глубокому пониманию и освоению материала, а также улучшению успеваемости.

Теоретическая основа формативного оценивания опирается на конструктивистский подход к обучению, в котором учащиеся активно участвуют в своем образовательном процессе. Согласно этой теории, знание не передается пассивно от учителя к ученику, а учащийся сам создает его через взаимодействие с учебным материалом, учителем и сверстниками.

Методы формативного оценивания.

Формативное оценивание состоит из множества методов и стратегий, которые можно приспособить в соответствии с определенными потребностями учеников и целями урока. Рассмотрим некоторые из них подробнее:

Обратная связь.

Можно сказать, что обратная связь является главным элементом формативного оценивания. Эффективная обратная связь должна быть конструктивной, то есть положительной и полезной, конкретной, то есть точной и четко сформулированной, и, конечно, своевременной. Учителя дают ученикам комментарии, которые помогают им понять, что они делают правильно или наоборот, что они делают неправильно, а также, что можно улучшить. Важной частью обратной связи является также предоставление рекомендаций по улучшению, то есть то, что им следует изменить в лучшую сторону.

Из личного опыта могу сказать, что обратная связь в действительности является центральным звеном формативного оценивания, так как она помогает усовершенствовать аналитические способности. Приведу собственный пример: на 3 курсе учебы у нас был предмет «Методика преподавания иностранных языков», на котором мы учились правильно составлять учебный план, преподавать навыки чтения, говорения, аудирования и письма. Мой преподаватель каждый раз давала нам комментарии по поводу наших работ, конструктивную критику и при этом никогда не забывала упомянуть также положительные стороны. Благодаря хорошей обратной связи, мы всегда успешно сдавали работы и получали хорошие отметки.

Наблюдение за учебным процессом.

Наблюдение помогает учителю видеть, как учащиеся справляются с задачами и взаимодействуют с учебным материалом. Во время наблюдения учитель может устанавливать проблемы, с которыми сталкиваются многие, либо весь класс, а также он может определить индивидуальные трудности учащихся. Это позволяет вносить изменения в ход урока, чтобы лучше удовлетворить потребности учащихся.

Самооценка и взаимная оценка.

Самооценка позволяет учащимся критически оценивать свою работу и определять свои сильные и слабые стороны. Это развивает навыки самоорганизации и автономного обучения, то есть учащимся дается больше независимости. Взаимная оценка заключается в проверке работ по парам, она способствует развитию критического мышления и умения давать и получать конструктивную обратную связь от сверстников.

Использование технологий.

Современные технологии предоставляют множество инструментов для формативного оценивания. Онлайн-платформы позволяют учителям проводить тесты и опросы, анализировать результаты и предоставлять мгновенную обратную связь. Такие платформы,

как Google Classroom, Kahoot и Quizizz предоставляют учителям возможность легко интегрировать формативное оценивание в свои уроки. На мой взгляд, в 21-м веке использование таких онлайн платформ является само собой разумеющимся, так как такие инструменты намного облегчают работу и являются очень полезными для использования.

Проекты и практические задания.

Проекты и практические задания позволяют учащимся применять теоретические знания на практике. Эти задания могут быть разнообразными – от простых экспериментов до сложных исследовательских проектов. Формативное оценивание таких заданий помогает учителю видеть, как учащиеся понимают и применяют знания и где им нужна дополнительная помощь.

Применение формативного оценивания в классе.

Применение формативного оценивания требует от учителя гибкости и готовности к постоянному взаимодействию с учащимися. Рассмотрим, как это может выглядеть на практике:

Планирование урока с учетом формативного оценивания.

Учитель начинает с определения целей урока и критериев, по которым будет оцениваться прогресс учащихся. Важно заранее продумать, какие методы и инструменты формативного оценивания будут использоваться, чтобы они органично вписывались в учебный процесс.

Проведение урока.

В процессе урока учитель активно наблюдает за работой учащихся, задает наводящие вопросы и проводит мини-оценивания (например, быстрые опросы или письменные задания). Полученная информация позволяет оперативно корректировать ход урока.

Обратная связь и корректировка.

В конце урока учитель предоставляет учащимся обратную связь, обсуждает результаты и предлагает рекомендации по улучшению. Также учитель анализирует собранные данные для планирования следующих уроков.

Преимущества формативного оценивания.

Формативное оценивание имеет несколько ключевых преимуществ. Во-первых, оно способствует повышению мотивации учащихся, так как они получают постоянную обратную связь и видят свой прогресс. Когда учащиеся осознают свои успехи и имеют четкое понимание того, над чем им нужно работать, их самооценка и мотивация значительно увеличиваются.

Во-вторых, учителя могут быстро реагировать на потребности студентов, корректируя учебный процесс и делая его более эффективным. Это особенно важно в условиях разнообразия учебных групп, где уровень подготовки и способности учащихся могут значительно различаться. Формативное оценивание позволяет учителю находить индивидуальный подход к каждому ученику, предоставляя им необходимую поддержку и ресурсы.

Наконец, формативное оценивание способствует созданию атмосферы сотрудничества и взаимопонимания между учителями и учениками, что улучшает общую образовательную среду. Ученики чувствуют себя более вовлеченными в процесс обучения, когда они видят, что их успехи и проблемы замечаются и учитываются. Это создает более позитивную и поддерживающую учебную среду, где учащиеся чувствуют себя уверенно и мотивированно.

Вызовы и ограничения формативного оценивания.

Несмотря на очевидные преимущества, внедрение формативного оценивания может столкнуться с определенными вызовами. Одним из главных препятствий является ограниченность времени. Учителя часто перегружены административной работой и подготовкой к урокам, что может затруднять регулярное проведение формативного оценивания.

Еще одним вызовом является необходимость профессионального развития учителей. Для эффективного использования формативного оценивания учителя должны обладать определенными навыками и знаниями, что требует дополнительного обучения и поддержки.

Кроме того, формативное оценивание требует создания доверительной атмосферы в классе. Ученики должны чувствовать себя комфортно, получая обратную связь и обсуждая свои ошибки.

Заключение.

Формативное оценивание является мощным инструментом для повышения качества образования. Путем активного наблюдения, предоставления обратной связи и использования разнообразных методов оценивания учителя могут эффективно поддерживать прогресс учащихся и создавать условия для их успешного обучения. Внедрение формативного оценивания в образовательный процесс способствует более глубокому и качественному усвоению знаний, что в конечном итоге ведет к повышению уровня образования в целом.

Переход от традиционных методов оценивания к формативному требует изменений в подходе к обучению и оценке, но результаты, полученные благодаря этому методу, оправдывают затраченные усилия. Учителя, использующие формативное оценивание, отмечают улучшение учебных достижений, повышение мотивации и вовлеченности учащихся, а также улучшение общего образовательного климата.

Таким образом, формативное оценивание является неотъемлемой частью современного образовательного процесса, направленного на развитие критического мышления, самостоятельности и успешности учащихся. В условиях быстро меняющегося мира образование должно быть гибким и адаптивным, и формативное оценивание играет ключевую роль в достижении этих целей.

Список использованной литературы

1. Black, P., & Wiliam, D. (1998). Assessment and Classroom Learning. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 5(1), pp. 7-74.
2. Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The Power of Feedback. *Review of Educational Research*, 77(1), pp. 81-112.
3. Sadler, D. R. (1989). Formative Assessment and the Design of Instructional Systems. *Instructional Science*, 18(2), pp. 119-144.
4. Nicol, D. J., & Macfarlane-Dick, D. (2006). Formative Assessment and Self-Regulated Learning: A Model and Seven Principles of Good Feedback Practice. *Studies in Higher Education*, 31(2), pp. 199-218.
5. Wiliam, D. (2011). *Embedded Formative Assessment*. Bloomington, IN: Solution Tree Press.
6. Shute, V. J. (2008). Focus on Formative Feedback. *Review of Educational Research*, 78(1), pp. 153-189.

УДК 37.014. 543. 32

Орозакунова Н.Ы.

Ж. Баласагын атындагы КУУ

Орозакунова Н.Ы.

КНУ имени Ж. Баласагына

Orozakunova N.U.

KNU named after J. Balasagyn

**СОЦИАЛДЫК-ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮГҮҮДӨ БИЛИМ БЕРҮҮ
СИСТЕМАСЫНЫН ОРДУ**

РОЛЬ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ

THE ROLE OF THE EDUCATION SYSTEM IN SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Кыскача мүнөздөмө: Билим берүү системасы бардык тараптан өнүгүүнүн негизги факторлорунун бири. Бир дагы өлкө адамдык капиталга олуттуу инвестициясыз туруктуу экономикалык өнүгүүгө жетише албайт. Бул макалада билим берүү системасы адамдардын өзү жана дүйнө жөнүндөгү түшүнүгүн байытаары каралат. Бул алардын жашоо сапатын жакшыртат жана жеке адамдарга жана коомго кеңири социалдык пайда алып келет. Билим берүү системасы адамдардын өндүрүмдүүлүгүн жана чыгармачылыгын жогорулатат жана ишкердүүлүктү жана технологиялык жетишкендиктерди өркүндөтөт. Мындан тышкары, ал экономикалык жана социалдык прогрессти камсыз кылууда жана кирешелерди бөлүштүрүүнү жакшыртууда маанилүү ролду ойнойт.

Аннотация: Система образования является одним из основных факторов развития по всем направлениям. Ни одна страна не может достичь устойчивого экономического развития без значительных инвестиций в человеческий капитал. В данной статье рассматривается, как система образования обогащает понимание людьми себя и мира. Это улучшает качество их жизни и приносит более широкие социальные выгоды отдельным людям и обществу. Система образования повышает производительность и творческий потенциал людей, а также способствует предпринимательству и технологическому прогрессу. Кроме того, она играет важную роль в обеспечении экономического и социального прогресса и улучшении распределения доходов.

Abstract: The education system is one of the main factors of development in all areas. No country can achieve sustainable economic development without significant investment in human capital. This article examines how the education system enriches people's understanding of themselves and the world. This improves their quality of life and brings wider social benefits to individuals and society. The education system increases people's productivity and creativity, and promotes entrepreneurship and technological progress. It also plays an important role in achieving economic and social progress and improving income distribution.

Негизги сөздөр: билим берүү; билим берүү системасы; адамдык өнүгүү; экономикалык өсүш; жакырчылык; эмгек өндүрүмдүүлүгү; технология.

Ключевые слова: образование; система образования; человеческое развитие; экономический рост; бедность; производительность труда; технологии.

Keywords: education; education system; human development; economic growth; poverty; labor productivity; technology.

Бул макаланын негизги максаты - билим берүүнүн экономикалык өнүгүүдөгү ролун жана билим берүүнүн өндүрүмдүүлүккө, жакырчылыкка, соодага, технологияга, саламаттыкты сактоого, кирешени бөлүштүрүүгө жана үй-бүлө түзүмүнө тийгизген таасирин көрсөтүү. Билим берүү – өнүгүүнүн пайдубалы, биздин экономикалык жана социалдык бакубаттуулугубуздун негизи. Бул – экономикалык эффективдүүлүктү жана коомдук баш кошкондукту жогорулатуунун булагы. Ал эмгектин жалпы өндүрүмдүүлүгүн жана акыл-эс жөндөмүн жакшыртат. Ал өлкөнүн азыркы технологияларды жана өндүрүш ыкмаларын өзгөртүү менен мүнөздөлгөн дүйнөлүк рынокто атаандаштыкка жөндөмдүү бойдон калууга жардам берет. Баланын социалдык же этникалык топторго интеграциясын жогорулатуу менен билим берүү улуттун түзүлүшүнө жана адамдар арасындагы толеранттуулукка олуттуу салым кошот.

XIX кылымга чейин адам капиталына системалуу инвестициялоо эч бир өлкөдө өзгөчө маанилүү деп эсептелчү эмес. Мектепте окууга, жумушга окутууга жана башка ушул сыяктуу инвестицияларга кеткен чыгымдар өтө эле аз болгон. Бул илимди жаңы товарларды жана өндүрүшүн натыйжалуу ыкмаларын иштеп чыгууга колдонуу менен, алгач Улуу

Британияда, андан кийин акырындык менен башка өлкөлөрдө түп-тамырынан бери өзгөрө баштаган.

XX кылымда билим, көндүмдөр жана билимге ээ болуу адамдын жана жалпы улуттун өндүрүмдүүлүгүн аныктоочу маанилүү факторлорго айланган. Ал тургай, XX кылымды "адам капиталынын доору" деп атоого болот, анткени өлкөнүн жашоо деңгээлинин негизги аныктоочусу – бул анын жөндөмдөрүн жана билимдерин өркүндөтүүгө жана пайдаланууга, ошондой эле ден-соолукту чыңдоого жана калктын көпчүлүгүн тарбиялоого канчалык деңгээлде жетишкендиги.

Акыркы ондогон жылдарда Кыргызстанда негизги билим алуу мүмкүнчүлүгү укмуштуудай кеңейди. Азыркы учурда КР көптөгөн өлкөлөр сыяктуу эле орто жана жогорку билим алуу мүмкүнчүлүгүн дагы жогорулатуунун жана бардык деңгээлдеги билим берүүнүн сапатын укмуштуудай жакшыртуунун алдында турат. Окуучулардын саны өсүп, негизги билим алуусу аяктаган сайын, жогорку деңгээлдеги билим алууга болгон суроо-талап да өсүүдө. Кыргыз Республикасы өндүрүшүк товарлардын дүйнөлүк рынокторуна барган сайын интеграцияланууда. Алардын бул рыноктордо жана глобалдашкан тейлөө рынокторунда атаандашуу жөндөмү алар конкурстка алып келген адам капиталынын мыктылыгына көз каранды болот. Бардык жарандардын билимдүү болушун камсыз кылуу, алардын көпчүлүгү негизги деңгээлден тышкары көйгөйлөрдү чечүү боюнча кеңири көндүмдөргө ээ болушат жана кээ бирлери дүйнөлүк деңгээлдеги кесиптик көндүмдөргө ээ болушат, бул жаңы окуу программаларын, мугалимдердин өздүк программаларын өркүндөтүүнү жана жогорку деңгээлдеги когнитивдик көндүмдөргө түрткү берген академиялык ыкмаларды талап кылат.

Адам капиталына олуттуу инвестиция салбай туруп, эч бир өлкө туруктуу экономикалык өнүгүүгө жетише алган эмес. Буга чейинки изилдөөлөр көрсөткөндөй [1], адам капиталын топтоонун ар кандай түрлөрүнө: негизги билим берүү, изилдөө, окутуу, иш жүзүндө үйрөнүүлөр, ж.б. билим берүү маселелери кирет. Билим берүү системасы көпчүлүк өлкөлөрдө киши башына кирешеге байланыштуу болору да белгилүү. Мындан тышкары, адам капиталын бөлүштүрүүнү контролдоо жана активдерди бөлүштүрүү моделине ылайык тиешелүү функционалдык форманын өзчөлүктөрүн колдонуу орточо билим берүүнүн киши башына кирешеге тийгизген таасири үчүн айырмачылыктарды жаратат, ал эми муну жасабоо орточо билим берүүнүн анча маанилүү эмес, ал тургай терс таасирлерине алып келет. Адам капиталына инвестициялоо, эгерде адамдар билим берүүнү атаандаштыкка жөндөмдүү жана ачык рыноктордо колдонбосо, өсүшкө анчалык деле таасир этпейт. Бул рыноктор канчалык чоң жана атаандаштыкка жөндөмдүү болсо, билим берүү жана көндүмдөрдү колдонуу мүмкүнчүлүктөрү ошончолук жогору болот.

Албетте, кайсы бир өлкөдөгү билим берүү системасы ошол өлкөнүн өсүшүнүн негизги аныктоочуларынын бири болуп саналат жана системанын чет өлкөлүк технологияны натыйжалуу колдоно алуу мүмкүнчүлүгүнүн маанилүү маселеси болуп саналат. Мисалы: ден-соолук жана тамактануу, башпалгыч жана орто билим берүү, айылдын жана шаардын өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуу; орто билим берүү, анын ичинде кесиптик билим берүү, көндүмдөрдү жана башкаруу жөндөмүн өздөштүрүүнү жеңилдетет. Жогорку билим берүү негизги илимдин өнүгүшүн, технологиянын импортун туура тандоону жана технологияларды ички шарта ылайыкташтырууну жана өнүктүрүүнү колдойт, булардын бардыгы экономикалык өсүш үчүн маанилүү.

Айыл чарбасында да билим берүүнүн заманбап технологияларды колдонгон дыйкандардын эмгектеринин өндүрүмдүүлүгүнө оң таасирин тийгизерин, ал эми эски, эскирген ыкмаларды колдонгондордун арасында заманбап билимдин жоктугу күтүлгөндөй натыйжаны бербегени көрүнүп турат. Кыргызстандын айыл чарбасында иштегендердин билиминин аздыгы да буга айкын далил.

Билим берүү системасы ошондой эле өнөр жайдагы технологиялык мүмкүнчүлүктөргө жана техникалык өзгөрүүлөргө маанилүү салым кошот. Кыргызстандагы кийим жана инженердик тармактардын статистикалык анализи, бир гана мисалды келтирип,

жумушчулардын жана ишкерлердин квалификациясы жана билим деңгээли фирманын техникалык өзгөрүү темпине оң байланышта экендигин көрсөтөт [2].

Албетте, билим берүү системасы бүтүндөй экономиканы өзгөртө албайт. Ички жана тышкы инвестициялардын саны жана сапаты, ошондой эле жалпы саясий чөйрө экономикалык көрсөткүчтөрдүн башка маанилүү аныктоочу факторлору болуп саналат. Бирок бул факторлорго адамдын билими, өсүп-өнүгүү деңгээли да таасирин тийгизет. Мисалы, саясий жана инвестициялык чечимдердин сапатына саясатчылардын жана менеджерлердин билим деңгээли да таасир этет; Мындан тышкары, системада адам капиталы көп болгондо, ички жана тышкы инвестициянын көлөмү көбүрөөк болушу толук мүмкүн.

Ошондой эле, жакшыртылган билим берүүдөн кирешелердин теңдигине оң пикирлер бар, бул өз кезегинде өсүү темпинин жогорулашына өбөлгө түзөт. Билим берүү кеңири жайыла баштаганда, аз камсыз болгон адамдар экономикалык мүмкүнчүлүктөрдү издей алышат. Мисалы, 1980-жылдары Латын Америкасынын 18 өлкөсүндө билим берүү, кирешелер ортосундагы теңсиздик жана жакырчылыктын ортосундагы байланышты изилдөөдө жумушчулардын кирешелеринин төрттөн бир бөлүгү билим алуу деңгээлинин өзгөрүшү менен түшүндүрүлгөнү аныкталган; анда "билим берүү – бул кирешелердин теңдигине эң күчтүү таасир эткен өзгөрмө" деген тыянак чыгарылган [3].

Билим берүү жана киреше - бул экономикалык өсүшкө жана жакырчылыктын азайышына таасир этүүчү эки фактор. Бул жагдай көптөгөн өлкөлөрдө көйгөй болуп саналат, анткени жүргүзүлгөн изилдөөлөрдө билим берүү системасы экономикалык өнүгүү жана жакырчылыкты азайтуу үчүн маанилүү экенин көрсөттү. Билим берүү системасы өндүрүмдүүлүктү, технологиялык мүмкүнчүлүктөрдү жана өлкөнүн өнөр жайындагы техникалык өзгөрүүлөрдү жакшырта алат. Билим берүү дагы кирешелердин теңдигин камсыздай алат жана аз камсыз болгон жамааттар билим кеңири жайылган сайын экономикалык мүмкүнчүлүктөрдү издей алышат [2]. Ата-энелердин тарбиясы үй-бүлөлөрдү негиздүү чечимдерди кабыл алууга мажбурлашы мүмкүн жана билим деңгээли жогору болгон ата-энелер балдарынын мектепти таштап кетишине жол бербейт. Биздин изилдөөлөр көрсөткөндөй Кыргыз өкмөтү учурдагы билим берүү тутумун башкарууну, сабаттуулукту жогорулатууну, айыл жериндеги аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдүн билимин колдоону, окуу материалдарына көбүрөөк гранттарды берүүнү жана билим берүү программаларын иштеп чыгууну сунуштайт.

Бир нече заманбап окумуштуулардын изилдөөлөрү көрсөткөндөй, билим берүү системасы экономикалык өсүшкө түздөн-түз тийгизген таасирин, анда билим берүүнүн социалдык-экономикалык өсүшкө оң таасир тийгизерин аныкташкан. Мисалы, Кытайда жүргүзүлгөн изилдөө билим берүү чыгымдары, жүз адамга студенттердин саны жана орто деңгээлдеги политехникалык бүтүрүүчүлөрдүн саны экономикалык өсүшкө олуттуу таасирин тийгизерин көрсөткөн [4].

Кирешелердин теңсиздиги менен экономикалык өсүштүн ортосундагы байланыш татаал жана көптөгөн факторлорго көз каранды. Изилдөө көрсөткөндөй, кирешелердин теңсиздиги экономикалык өсүшкө терс таасирин тийгизет. Бирок, дагы бир изилдөө кирешелердин теңсиздиги экономикалык өсүшкө оң таасирин тийгизерин көрсөттү. Үчүнчү изилдөө экономикалык өсүш өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдөгү кирешелердин теңсиздигин кыйла кыскартканын көрсөттү. Мындан тышкары, изилдөө кирешелердин теңсиздиги, экономикалык өсүш, энергияны керектөө жана айыл чарбасы көмүр кычкыл газынын эмиссиясынын көбөйүшүнө жана айлана-чөйрөнүн сапатынын төмөндөшүнө чоң салым кошконун көрсөттү [5].

Жыйынтыктап айтканда, мисалы, пандемия мезгили Кыргызстандын экономикасына, айрыкча туризм, соода жана инвестиция жагынан олуттуу таасирин тийгизди. Ошону менен эле бирге, ал билим берүү тармагына да олуттуу таасирин тийгизди, анткени бардык мекемелердин жабылышы миллиондогон окуучуларга таасирин тийгизип, окутуу жана окуу процессинин бузулушуна алып келди. Кыргыз өкмөтү аралыктан окутуу максатында билим

берүүнүн бардык кызыкдар тараптары үчүн билим берүү системасынын үзгүлтүксүздүгүн жайылтууга үндөдү. Жалпысынан алганда, пандемия учуру Кыргызстан үчүн эле эмес, Бүткүл дүйнөдө жашоонун ар кандай аспектилерине олуттуу таасирин тийгизди жана ар бир өлкө анын кесепеттерин азайтуу жана келечекке пландарды түзүү үчүн билим берүү системасын өзгөртүүгө аргасыз болду.

Колдонулган адабияттар

1. Өскөн Осмонов – Кыргыз Улуттук илимдер академиясынын корреспондент мүчөсү, тарых илимдеринин доктору, профессор. – Кирүү режими: <https://students.com.kg/?p=562>
2. Кирүү режими: <https://kutbilim.kg/ru/news/inner/bilim-ber-d-sotsialdyik-tarmaktardyi-koldonu-ru/>
3. Смирнов С.Н. Неравенство в доходах и социально-экономические показатели. 2018. 02. 030. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/2018-02-030-s-n-smirnov-neravenstvo-v-dohodah-i-sotsialno-ekonomicheskie-pokazateli-obzor/>
4. Донецкая С.С. Реформирование системы высшего образования в Китае: современные итоги. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/reformirovanie-sistemy-vysshego-obrazovaniya-v-kitae-sovremennye-ito-gi>
5. Неравенство доходов и экономический рост: стратегии выхода из кризиса. – Режим доступа: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/moskau/10854.pdf>

Бейшенбекова А.Б.

Ж. Баласагын атындагы КУУ

Бейшенбекова А.Б.

КНУ имени Ж. Баласагына

Beishenbekova A.B.

KNU named after J. Balasagyn

**ЧЕТ ТИЛИН ОКУТУУНУН НАТЫЙЖАЛУУЛУГУНА ОЮН ЫКМАСЫНЫН
ТААСИРИ
ВЛИЯНИЕ ИГРОВОГО ПОДХОДА НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОБУЧЕНИЯ
ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ
IMPACT OF THE GAME APPROACH ON THE EFFECTIVENESS OF FOREIGN
LANGUAGE LEARNING**

Кыскача мүнөздөмө: Макалада чет тилин окутуунун натыйжалуулугуна оюн ыкмасынын таасири каралат. Үстөл оюндарын жана оригиналдуу видеоматериалдарды колдонуу лексиканы активдештирүү, грамматика менен машыгуу, сүйлөө, чыгармачылык ой жүгүртүүнү өнүктүрүү жана реалдуу баарлашуу үчүн чет тилин колдонууга мүмкүндүк берет. Бул студенттердин эмоционалдык интеллектинин, чет тилдердин коммуникативдик компетенттүүлүгүнүн жана көп маданияттуулугун калыптанышына өбөлгө түзөт.

Натыйжалуу оюндун мисалы катары “Табу” каралат, аны колдонуу үчүн чет тилдерди үйрөнүүдө эне тилин колдонуу үчүн айыптар киргизилет. Чыныгы видеоматериалдар студенттерге эне тилинде сүйлөгөндөрдүн чыныгы тили, анын өзгөчөлүктөрү жана маданий контекст менен таанышууга мүмкүндүк берет.

Үстөл оюндарын жана оригиналдуу видеоматериалдарды колдонуу менен оюн ыкмасын колдонуу студенттердин коммуникативдик компетенттүүлүгүн, эмоционалдык интеллектин жана көп маданияттуулугун өнүктүрүүгө көмөктөшүп, чет тилдерин окутуунун мотивациясын жана натыйжалуулугун бир топ жогорулата алат деген тыянак чыгарылды.

Аннотация: В статье рассматривается влияние игрового подхода на эффективность обучения иностранному языку. Использование настольных игр и аутентичных видеоматериалов позволяет активизировать лексику, отработать грамматику, потренироваться в говорении, развить креативное мышление и использовать иностранный язык для реальной коммуникации. Это способствует формированию эмоционального интеллекта, иноязычной коммуникативной компетенции и мультикультурности учащихся.

В качестве примера эффективной игры рассматривается "Табу", в которой при изучении иностранных языков вводятся штрафы за использование родного языка. Аутентичные видеоматериалы позволяют познакомить учащихся с реальным языком носителей, его особенностями и культурным контекстом.

Делается вывод, что применение игрового подхода с использованием настольных игр и аутентичных видеоматериалов может значительно повысить мотивацию и эффективность обучения иностранным языкам, способствуя развитию коммуникативной компетенции, эмоционального интеллекта и мультикультурности учащихся.

Abstract: The article considers the influence of the game approach on the effectiveness of teaching a foreign language. The use of table games and authentic video materials allows you to activate vocabulary, work out grammar, practice speaking, develop creative thinking and use a foreign language for real communication. This contributes to the formation of emotional intelligence, foreign language communicative competence and multicultural students.

As an example of an effective game is considered "Taboo", for the use of which in the study of foreign languages are introduced penalties for the use of the mother tongue. Authentic video materials make it possible to familiarize students with the real language, its features and cultural context.

It is concluded that the use of a game approach using table games and authentic video materials can significantly increase the motivation and effectiveness of teaching foreign languages, contributing to the development of communication competence, emotional intelligence and multiculturalism of students.

Негизги сөздөр: оюн ыкмасы; чет тилдерди үйрөнүү; үстөл оюндары; анык видео материалдар; натыйжалуулук; мотивация; коммуникативдик компетенттүүлүк; эмоционалдык интеллект; мультикультурализм; кырдаалдык оюн ыкмасы; чыгармачыл жөндөмдөр; байланыш көндүмдөрүн өнүктүрүү; предметке кызыгуу; чыгармачыл ой жүгүртүү; жагымдуу эмоционалдык фон.

Ключевые слова: игровой подход; обучение иностранным языкам; настольные игры; аутентичные видеоматериалы; эффективность; мотивация; коммуникативная компетенция; эмоциональный интеллект; мультикультурность; ситуативно-игровой подход; творческие способности; развитие навыков общения; интерес к предмету; творческое мышление; благоприятный эмоциональный фон.

Keywords: game approach; teaching foreign languages; table games; authentic video materials; effectiveness; motivation; communicative competence; emotional intelligence; multiculturalism; situational-gaming approach; creativity; development of communication skills; interest in the subject; creative thinking; favorable emotional background.

Использование игрового подхода в обучении иностранным языкам может значительно повысить эффективность и мотивацию учащихся. Настольные игры позволяют активизировать лексику, отработать грамматику, потренироваться в говорении, развить креативное мышление и использовать иностранный язык для реальной коммуникации [2, с. 158]. Это способствует формированию эмоционального интеллекта, иноязычной коммуникативной компетенции и мультикультурности [2, с. 174].

Одним из примеров эффективной игры является "Табу". Для ее использования в изучении иностранных языков необходимо ввести штрафы, чтобы студенты не пытались объяснять слова на других языках [2, с. 248]. Например, за использование родного языка команда теряет баллы, игрок дисквалифицируется, а угадываемое слово меняется [2, с. 255]. Благодаря таким правилам, учащиеся вырабатывают положительную эмоциональную связь между иностранным языком и игровым процессом [2, с. 308].

Помимо настольных игр, эффективным средством обучения являются аутентичные видеоматериалы [3, с. 92]. Они позволяют познакомить учащихся с реальным языком носителей, его особенностями и культурным контекстом [3, с. 98]. Использование видео делает процесс обучения более интересным и современным [3, с. 112].

Таким образом, применение игрового подхода с использованием настольных игр и аутентичных видеоматериалов может значительно повысить мотивацию и эффективность обучения иностранным языкам. Это способствует развитию коммуникативной компетенции, эмоционального интеллекта и мультикультурности учащихся.

Влияние игрового подхода на эффективность обучения английскому языку

Использование игрового подхода в обучении английскому языку может значительно повысить эффективность и мотивацию учащихся [6, с. 654]. Игровой метод эффективен, поскольку позволяет искусственно создать среду общения на изучаемом языке, дает возможность учащимся примерить на себя определенные роли, что развивает воображение, мыслительную активность и решает коммуникативные задачи [8].

Игра втягивает в активную познавательную деятельность каждого учащегося в отдельности и всех вместе, являясь эффективным средством обучения [8]. Она занимает

особое место в системе активного обучения, синтезируя практически все методы активного обучения [7, с. 210]. Использование игрового метода способствует выполнению важных педагогических задач, таких как развитие творческих способностей, формирование навыков общения, создание благоприятного эмоционального фона [7].

Ситуативно-игровой подход предполагает условное воспроизведение участниками реальной практической деятельности, создавая условия реального общения [4]. Эффективность обучения здесь обусловлена в первую очередь повышением интереса к предмету [4]. Ситуативно-игровой подход поощряет мышление и творческие способности, позволяет школьникам развивать лексические навыки и практиковаться в использовании английского языка в обстановке, приближенной к реальной жизни [4].

Применение игрового подхода с использованием различных видов игр и ситуативно-игровых заданий может значительно повысить мотивацию и эффективность обучения английскому языку, способствуя развитию коммуникативной компетенции, творческих способностей и создавая благоприятный эмоциональный фон.

Вот несколько игровых примеров для изучения английского языка:

1. "Simon Says" (Симон говорит): Это игра, в которой лидер (Simon) дает указания, начиная с фразы "Simon says..." (Симон говорит...). Учащиеся должны выполнить указание только в том случае, если фраза начинается с "Simon says". Эта игра помогает учащимся понимать инструкции на английском и развивает слуховое восприятие.

2. "Charades" (Шарады): В этой игре участники должны изображать слова или фразы без использования слов. Остальные игроки должны угадать, что изображает участник. Это отличный способ практиковать лексику и развивать коммуникативные навыки.

3. "Word Bingo" (Лото со словами): Создаются карточки с различными словами на английском языке. Ведущий произносит слово, а учащиеся отмечают его на карточке. Первый, кто заполнит карточку, кричит "Bingo!" и побеждает. Эта игра помогает учить новую лексику и улучшать понимание услышанного.

4. "20 Questions" (20 вопросов): В этой игре один игрок выбирает объект или персонаж, а остальные участники могут задавать только закрытые вопросы (на которые можно ответить "да" или "нет"), чтобы угадать, что это за объект или персонаж. Это отличный способ практиковать вопросительные конструкции на английском.

Эти игры помогут разнообразить процесс изучения иностранного языка, сделать его интересным и эффективным, а также развить коммуникативные навыки учащихся [9, p. 191].

Преимущества использования игр в изучении языка:

- Улучшает усвоение словарного запаса
- Предоставляет перерыв от учебников
- Заряжает студентов энергией в начале урока
- Расслабляет студентов в конце урока

Примеры коммуникативных задач:

1. Bark (Обсуждение ценности):

- Развивает навыки общения и работы в команде
- Поощряет креативное мышление и анализ

Пример: Студенты продолжают мудрое высказывание о ценности вещей, которые мы часто принимаем как само собой разумеющееся.

Дополнительное задание: Писать стихи или создавать слоганы о важности родины.

2. Op, maida (Игра на интонацию):

- Фокусируется на важности интонации в общении
- Может использоваться в начале урока

Задание 1: Студенты выражают эмоцию (радость, страх и т. д.) только одним словом и интонацией. Остальные учащиеся угадывают эмоцию.

Задание 2: Укрепляет память и улучшает ясность речи

- Студенты делятся на команды.

- Команда 1 получает карточки со скороговорками/пословицами и эмоцией для передачи, читает с удивлением:

Бир ак кычкач, эки ак кычкач, уч ак кычкач, төрт ак кычкач.

Студент первой команды читает скороговорку с этой эмоцией. Студенты второй команды определяют эмоцию и должны запомнить и повторить скороговорку.

3. Лингвистическая игра "**Жарыш**". Необходимо разделить студентов на две команды и дать каждой команде заранее подготовленные карточки. В карточках первой команды есть предложения с ошибками, в карточках второй команды есть сложные предложения с ошибками. Победителем становится команда, которая быстрее исправит все ошибки.

4. Коммуникативное задание "**Самопрезентация**" – умение представить себя, проявить креативность, показать свои навыки, рекламировать любую свою деятельность.

В современных деловых условиях одних профессиональных навыков недостаточно для успешной карьеры. Тот, кто ценит себя и знает свои сильные стороны, достигает своей цели. Сама презентация является ярким примером такого "коммерческого предложения". Она помогает произвести впечатление и выделиться среди других претендентов. Грамотная презентация повышает шансы показать себя на деловой встрече, продемонстрировать инициативность и лидерские качества.

Сама презентация является представлением собственного имиджа с целью создания определенного впечатления среди окружающих. Цель презентации себя – создать мнение среди коллег о вас, как о профессионале, знающем свое дело, в случае со студентами, сама презентация преследует такие задачи, как правильно представить себя, кратко рассказать о хобби, отметить полезные личные качества, указать основные преимущества. Таким образом, студенты, вовлекаясь в эту игру, становятся более общительными и отзывчивыми.

Первое задание: первое задание помогает правильно представиться, представить себя, выступить перед аудиторией, студент вливается в команду, раскрывается и т.д. Примерный алгоритм самой презентации.

- Поприветствуйте и представьтесь аудитории
- Расскажите о себе и своей семье (положительные и отрицательные черты характера)
- Почему вы поступили именно в этот университет?
- Кратко опишите свои хобби и интересы (увлечения, домашние животные и т.д.)
- Какие книги предпочитаете читать? Какие жанры любимые?
- Каковы ваши основные приоритеты?
- Поблагодарите аудиторию за внимание к интервью.

Второе задание: Напишите эссе на одну из следующих тем:

- Кто я такой
- Я горжусь тем, что делаю
- Я знаю, что лучше всего делать
- Моя цель

5. Коммуникативное задание для повторения пройденных тем, закрепления памяти, формирования культуры самостоятельного чтения, понимания и анализа компетентности студентов в области литературы.

Студенты делятся на две группы. Один студент от каждой группы заполняет на доске таблицу о жизни и творчестве кыргызских поэтов: 1 группа – о Б. Алыкулове, 2 группа – об акыне Жеңижоке (место рождения, стихи, идеи и философские смыслы произведений).

Пример таблицы

1 группа

Барпы Алыкулов

2 группа

Жеңижок.

В целом есть ряд преимуществ использования игр на уроке иностранных языков:

А. Улучшение результатов обучения: коммуникативные игры создают чувство равенства, страсти и самоэффективности, что ведет к лучшему обучению.

В. Преодоление застенчивости: игры помогают студентам преодолевать зажатость и более уверенно выражать себя.

С. Активность студентов: игры предоставляют возможности для выбора, самовыражения и саморазвития.

Д. Преимущества за пределами образования: навыки, полученные через коммуникативные игры, ценны не только в профессиональной жизни, но и в повседневных взаимодействиях.

Способствуя этим дополнительным преимуществам, игры могут подготовить студентов не только к выбранной карьере, но и к эффективному общению на протяжении всей их жизни.

Список использованной литературы

1. Миролюбова А.А. Методика обучения иностранным языкам: традиции и современность / Под ред. А.А. Миролюбова. – Обнинск: Титул, 2010, 464 с. ISBN 978- 5-86866-524-0

2. Дронова С.Ю. Настольные игры в изучении иностранных языков: Теория и практика (на примере испанского языка). Текст научной статьи по специальности «Науки об образовании». – Мопсква, 879 с.

3. Моя методическая находка: материалы VIII Всероссийской студенческой олимпиады по методике преподавания иностранных языков и культур (английский, немецкий, французский языки / Сост. И.С. Трифонова. – Ижевск: Изд-во «Удмуртский Государственный Университет», 2020, 366 с.

4. Современные методы и технологии преподавания иностранных языков: сб. науч. ст. / Чуваш. гос. пед. ун-т ; отв. ред. Н. В. Кормилина, Н. Ю. Шугаева. – Чебоксары: Чуваш. гос. пед. ун-т, 2019, 449 с.

5. Обучение иностранным языкам – современные проблемы и решения: сборник материалов I Международной научно-практической конференции имени Е. Н. Солововой (5-6 ноября 2019 года) / Под ред. М.А. Буровой, А.Е. Буровой и др. – Обнинск: Титул, 2020, 796 с.: ил. ISBN 978-5-6043136-9-5

6. Саркисян Ю.А. Игровые методы обучения иностранным языкам. Текст научной статьи по специальности «Науки об образовании». – Москва, с. 859.

7. Севастьянова А.В. Игровой метод в обучении английскому языку. – Москва, 2015, 354 с.

8. Лестенко А.О. Использование ситуативно-игрового подхода на уроках английского языка в средней общеобразовательной школе. – Южно-Сахалинск: ФГБОУ ВО «Сахалинский государственный университет», Российская Федерация.

9. Azemova, A.A., Zhamanakova M.B. Communicative games in learning students in the classes of the Kyrgyz language // The Herald of Kyrgyz state university of construction, transport and architecture named after N.Isanov, 2021, No 2(72), p. 190-193. – DOI 10.35803/1694-5298.2021.2.190-193. – EDN DNMOQL.

УДК 159.922.7

Кемелова В.К., Гулиева Р.С.

Ж. Баласагын атындагы КУУ

Кемелова В.К., Гулиева Р.С.

КНУ имени Ж. Баласагына

Kemelova V.K., Gulieva R.S.

KNU named after J. Balasagyn

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДЫН ОКУУЧУЛАРЫН ОКУТУУНУН ЖАНА
АДАПТАЦИЯЛООНУН КЫЙЫНЧЫЛЫКТАРЫ**

ТРУДНОСТИ ОБУЧЕНИЯ И АДАПТАЦИИ ШКОЛЬНИКОВ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ DIFFICULTIES OF LEARNING AND ADAPTATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Кыскача мүнөздөмө: Бул макалада башталгыч класстын окуучулары окуу жана окуу чөйрөсүнө ыңгайлашуу процессинде туш болгон негизги кыйынчылыктар каралат. Макалада бул кыйынчылыктарга алып келиши мүмкүн болгон себептердин анализи камтылган, ошондой эле көйгөйлөрдү жеңүү жана окууну жакшыртуу боюнча көрсөтмөлөр берилген.

Аннотация: В данной статье рассматриваются основные трудности, с которыми сталкиваются учащиеся начальной школы в процессе обучения и адаптации к учебной среде. Статья содержит анализ причин, которые могут приводить к возникновению этих трудностей, а также предлагает рекомендации для преодоления проблем и улучшения обучения.

Abstract: This article examines the main difficulties faced by primary school students in the process of learning and adapting to the learning environment. The article contains an analysis of the causes that can lead to these difficulties, as well as offers recommendations for overcoming problems and improving learning.

Негизги сөздөр: адаптациядагы кыйынчылыктар; кенже мектеп курагы; мотивациялык даярдык; эрктүү активдүүлүк; көңүл буруу.

Ключевые слова: трудности адаптации; младший школьный возраст; мотивационная готовность; волевая активность; концентрация внимания.

Keywords: difficulties of adaptation; primary school age; motivational readiness; volitional activity; concentration of attention.

Трудности обучения и адаптации школьников начальных классов являются серьезными проблемами, которые требуют должного внимания со стороны образовательных учреждений и педагогов. В данном тексте рассмотрим несколько основных трудностей, с которыми часто сталкиваются дети в начальной школе, а также возможные способы их решения.

Первая и, пожалуй, наиболее распространенная сложность – это проблемы социальной адаптации. Для многих детей первый год в школе становится неким испытанием и вызывает стресс. Новая среда, незнакомые лица, жесткий режим и требования – все это может сбить с толку маленького ребенка. В таких случаях важно создать дружелюбную и поддерживающую атмосферу в классе, где каждый ребенок будет чувствовать себя безопасно и принятым. Педагоги могут проводить вводные занятия, организовывать совместные игры и пропагандировать взаимопомощь и дружбу между учениками.

Вторая проблема, с которой часто сталкиваются дети начальной школы, – это трудности в освоении учебного материала. Переход от дошкольного до школьного обучения требует от ребенка приобретения новых навыков и знаний. Не все дети сразу усваивают материал на уроках, что может привести к отставанию и снижению мотивации. В таких случаях педагоги должны проводить дифференцированный подход к обучению, учитывая индивидуальные потребности каждого ребенка. Дополнительные занятия, индивидуальные консультации и использование визуальных и игровых материалов могут помочь ученикам лучше усваивать учебный материал.

Третья трудность – это проблемы межличностного общения. В начальной школе дети учатся взаимодействовать друг с другом, развивать навыки коммуникации и конструктивного общения. Однако некоторые дети испытывают трудности в установлении контакта со сверстниками, не умеют выражать свои мысли и эмоции. В этом случае помощью могут стать различные игры и тренинги, направленные на развитие коммуникативных навыков, а также выделение времени на беседы и обсуждения в классе [1].

В настоящее время вопросы обучения и адаптации школьников начальных классов являются актуальными и значимыми для общества. Переход от домашней обстановки к школьной среде, а также начало формирования базовых знаний и навыков могут стать серьезным испытанием для маленьких детей. Неспособность школьников успешно адаптироваться к новым условиям может привести к проблемам с обучением, а в долгосрочной перспективе – к негативным последствиям для их развития и будущей успеваемости.

В современном мире все большее внимание уделяется развитию социальных навыков у детей, включая умение эффективно общаться со сверстниками. Однако некоторым детям становится сложно установить контакт и поддерживать диалог из-за трудностей в контроле над своими волевыми порывами. В данной статье мы рассмотрим, как волевые особенности могут влиять на коммуникацию детей со сверстниками.

Дети, испытывающие трудности с контролем своих волевых порывов, часто сталкиваются с проблемами в коммуникации со сверстниками. Им, может быть, сложно усидеть на месте, поддерживать внимание и концентрацию во время разговора. Эти дети также часто чувствуют тревогу, что еще более затрудняет им общение с другим [3].

Недостаточная способность удерживать внимание и концентрацию может привести к тому, что дети не могут эффективно общаться со сверстниками. Они могут испытывать трудности в поддержании диалога, быстро отвлекаться или не проявлять достаточного интереса к разговору.

Для решения данных проблем необходим комплексный подход. Важно проводить индивидуализированные тренировки по развитию внимания и контроля над волевыми порывами. Также психологическая поддержка может помочь детям преодолеть тревожность и улучшить свои навыки коммуникации.

Таким образом, рассматривая данные современных психологов, авторов, мы приходим к выводу, что существует некая взаимосвязь между адаптацией к школе и мотивационной готовностью, волевой активностью.

Исследование проводили на базе школы-гимназии с учениками начальных классов.

Для выявления возможных связей адаптации к учебной деятельности, мотивационной готовности, волевой активности и концентрации внимания использовался корреляционный анализ Спирмена.

Группа 1 (младшие школьники, имеющие высокий и нормальный уровень адаптации к школе)

В начале анализа были отобраны ответы респондентов первой группы касаясь уровня адаптации к учебной деятельности, мотивационной готовности, волевой активности и концентрации внимания. Полученные результаты корреляционного анализа представлены в табл. 1.

Таблица 1. Коэффициенты корреляции уровня адаптации к учебной деятельности, мотивационной готовности, волевой активности и концентрации внимания у участников первой группы

	Мотивационная готовность	Волевая активность	Концентрация внимания
Уровень адаптации	0,485*	0,680**	0,546**
** Корреляция статистически значима на уровне $p < 0,01$			
* Корреляция статистически значима на уровне $p < 0,05$			

Была обнаружена значимая положительная взаимосвязь между всеми рассматриваемыми компонентами: мотивационной готовностью ($r = 0,485$; $p < 0,05$), волевой

активностью ($r = 0,680$; $p \leq 0,01$), концентрацией внимания ($r = 0,546$; $p \leq 0,01$) и адаптацией к школе у участников первой группы.

Данные взаимосвязи свидетельствуют о том, что чем выше уровень адаптации, тем выше и уровень мотивационной готовности, волевой активности и концентрации внимания.

Группа 2 (младшие школьники, имеющие низкий уровень адаптации к школе)

Для проведения анализа были отобраны ответы респондентов второй группы по показателям адаптации к учебной деятельности, мотивационной готовности, волевой активности и концентрации внимания. Полученные результаты корреляционного анализа представлены в табл. 2.

Таблица 2. Коэффициенты корреляции уровня адаптации к учебной деятельности, мотивационной готовности, волевой активности и концентрации внимания у участников второй группы

	Мотивационная готовность	Волевая активность	Концентрация внимания
Уровень адаптации	0,459*	0,412**	0,609**
** Корреляция статистически значима на уровне $p < 0,01$			
* Корреляция статистически значима на уровне $p < 0,05$			

Была установлена положительная взаимосвязь между всеми рассматриваемыми компонентами: мотивационной готовностью ($r = 0,459$; $p \leq 0,05$), волевой активностью ($r = 0,412$; $p \leq 0,01$), концентрацией внимания ($r = 0,609$; $p \leq 0,01$) и адаптацией к школе у участников второй группы.

Данные взаимосвязи свидетельствуют о том, что чем ниже уровень адаптации, тем ниже уровень мотивационной готовности, волевой активности и концентрации внимания.

Таким образом, по результатам корреляционного анализа, можно сделать вывод, что существует взаимосвязь между уровнем адаптации к учебной деятельности и мотивационной готовностью, волевой активностью и концентрацией внимания, что подтверждает нашу гипотезу.

Анализ полученных данных позволил выявить несколько основных трудностей, с которыми сталкиваются школьники начальных классов в процессе обучения и адаптации. Одной из основных проблем является неустойчивость внимания учащихся, что затрудняет усвоение материала и успешное выполнение учебных задач. Также было отмечено, что некоторые дети испытывают затруднения социальной адаптации, что может привести к конфликтам с одноклассниками и плохому самочувствию.

Для многих детей самостоятельное обучение означает первый серьезный шаг в мире знаний и ответственности. И, конечно, каждому из нас важно, чтобы этот шаг был лёгким, успешным и неиссякаемо полезным. Для обеспечения комфортного процесса обучения ребёнка важную роль играет его моральная подготовка.

Авторы рекомендуют начинать готовить ребёнка к школе заблаговременно. Сначала следует поговорить о том, что такое школа, выяснить, какие у него ожидания связаны с этим новым этапом. Важно помочь ему высказать свои страхи, беспокойства, а также обсудить радости и приятные ожидания.

Преодоление трудностей обучения и адаптации школьников начальных классов требует комплексного подхода и использования инновационных методик и технологий обучения.

Создание благоприятной образовательной среды, использование дифференцированного обучения и интерактивных технологий, индивидуальная работа с

учениками и сотрудничество с родителями – все эти факторы могут существенно повысить эффективность образовательного процесса и помочь детям успешно адаптироваться к школьной жизни. Реализация данных рекомендаций требует от учителя гибкости, творческого подхода и постоянного профессионального развития.

В современном обществе обучение и адаптация школьников начальных классов являются важными аспектами их развития. Однако некоторые ученики могут столкнуться с различными трудностями в процессе обучения и адаптации к новой среде. Для успешного преодоления этих трудностей необходимо организовать дополнительную помощь и поддержку учеников.

Для успешной адаптации в школе также важен позитивный настрой на учебный процесс. Нужно показать ребёнку, что обучение интересный, увлекательный процесс, полный возможностей для развития. Следует стимулировать его к участию в различных интеллектуальных и творческих занятиях.

Важно также поощрять самостоятельность и ответственность у ребёнка. Ребёнку нужно давать возможность самостоятельно решать проблемы, осознать последствия своих действий. Это поможет ему лучше адаптироваться к новой среде и быть увереннее в себе.

И, конечно, важно создать возможности для общения ребенка с другими детьми, чтобы он научился строить отношения, дружить, помогать и принимать помощь. Общение с другими детьми играет важную роль в успешной адаптации к школе.

Помимо физической подготовки к новому учебному заведению, важно сосредоточиться на эмоциональной поддержке ребенка. Поддержка родителей и близких может помочь ему чувствовать себя более уверенно и спокойно в новой ситуации. Важно слушать ребенка, поддерживать его чувства и эмоции, поощрять его успехи и достижения.

Каждый ребенок уникален, поэтому подход к его моральной подготовке к новому учебному заведению должен быть индивидуальным. Учитывайте характер, интересы и потребности конкретного ребенка.

Советуем также составить режим дня для первоклассников. Режим для школьников 1 классов во многом зависит от расписания школьных занятий. Занятия начинаются и заканчиваются в фиксированное время. Режим дня первоклассника – это расписание, которое позволяет чередовать учёбу, отдых и другие задачи, чтобы облегчить адаптацию к школе.

Учащиеся первого класса находятся в том возрасте, когда эмоции бьют через край, и может возникнуть эмоциональная неустойчивость, часто связанная с перегрузками. А это путь к хронической усталости, быстрой утомляемости, рассеянности, сниженной концентрации внимания, ошибкам в учёбе. Для первого класса рекомендуется соблюдать следующие правила при составлении распорядка дня:

- вставать не позже, чем за час до начала занятий. Это позволит настроиться на занятия. Желательно родителям предусмотреть несколько минут дополнительного времени, чтобы ребёнок не торопился в школу (не в спешке бежал в школу) или не садился к монитору компьютера (телефона), не успев собраться после подъёма;

- уделять больше внимания качеству сна ребёнка. Ребенку первого класса положено спать не менее десяти часов, поэтому отсчитывайте это количество от времени подъёма и следите за тем, чтобы ребёнок каждый день ложился спать в одно и то же время;

- включайте в режим дня зарядку. Это поможет организму ребёнку проснуться и подготовит его к физическим и умственным нагрузкам в течение дня. Также следует добавить в режим дня прогулки и занятия спортом или простые упражнения. Обязательно гулять на улице, на свежем воздухе не менее одного часа, для того чтобы мозг насытился кислородом;

- старайтесь чередовать умственные и физические нагрузки с отдыхом. Например, с прогулками и играми, чтобы у ребёнка было время восстановить силы. Не перегружайте ребёнка дополнительными кружками и занятиями;

- обязательно учитывайте биологические часы ребёнка. Отмечается, что пик энергии и активности у учащихся первого класса приходится на период с 16:00 до 18:00, а после этого

наступает спад. Вечером уделяйте время отдыху, общению в семье, а днём выполнению домашнего задания, требующего умственной нагрузки;

- следите за тем, чтобы ребёнок питался пять раз в день. Такой режим полагается учащимся первого класса: завтрак, перекус, обед, полдник, ужин;

- обязательно в рацион питания включайте овощи и фрукты. Снижайте количество жареного и острого питания;

- приучайте ребёнка быть самостоятельным и в процессе выполнения уроков, и при подготовке к школе (уметь собрать портфель). Рекомендуются прививать ребёнку это с первого класса. Полезно иметь наглядный распорядок дня и расписание уроков, прикрепленные на видном месте.

Если следовать вышеуказанным рекомендациям, то они помогут составить гармоничный режим дня для ребёнка и облегчить ему адаптацию к школьным нагрузкам. Самое главное, не давить на ребёнка, а постепенно погружать его жизнь в режим. Обязательно ребёнок в первые дни будет его игнорировать, в этом случае нужно запастись терпением. Старайтесь делать режим дня более гибким, подстраивая его под изменяющиеся индивидуальные потребности ребёнка. Установите рамки для выполнения самых важных дел и строгий отход ко сну, в остальном ребёнок может сам распределять своё время самостоятельно.

Итак, важно хвалить ребёнка, если он справляется с режимом дня. Для привыкания учащихся первого класса может потребоваться от пары недель до нескольких месяцев. Главное помогайте ребёнку и не оказывать давление, так ему будет проще приспособиться к режиму дня и адаптироваться к школьной жизни и нагрузкам. Адаптация может занять время, поэтому важно проявить терпение и поддержку в этот переходный период. Помогите своему ребёнку справиться с трудностями, поощряйте его усилия и помогайте развивать навыки автономии. Следование этим советам может помочь эмоционально подготовить ребёнка к новому учебному заведению, сделать процесс обучения комфортным и успешным, а также помочь ему полностью адаптироваться к новой среде.

Моральная подготовка ребёнка к школе является важным этапом формирования его личности и успешной адаптации в новой среде. Самое главное – быть опорой и руководителем на этом увлекательном пути к знаниям и открытиям. Важно продолжать оказывать поддержку адаптации и обучению ребёнка в школе, следить за его прогрессом и развитием и при необходимости оказывать поддержку и помощь. Также важно продолжать сотрудничать с родителями и другими специалистами, чтобы обеспечить ребёнку всестороннюю поддержку. Регулярное общение с учителями и репетиторами может помочь родителям отслеживать успехи и трудности ребёнка в школе, а также своевременно реагировать на изменения. Важно помнить, что адаптация ребёнка к школе – это длительный процесс, и каждый ребёнок развивается по-разному, поэтому важно проявлять бдительность и быть готовым поддержать его в его учебном путешествии.

Таким образом, исследование трудностей обучения и адаптации школьников начальных классов подтвердило их высокую значимость. Проблемы, с которыми сталкиваются дети в начальных классах, требуют внимания и своевременного вмешательства со стороны педагогов и родителей. Раннее выявление трудностей, индивидуальный подход к каждому ученику и системная работа над их решением позволят сделать процесс адаптации и обучения более успешным и эффективным.

Понимание влияния волевых особенностей на коммуникацию детей со сверстниками является ключом к успешной работе с этими проблемами. Развитие навыков контроля и концентрации может значительно улучшить способность детей эффективно общаться и взаимодействовать с окружающими. Конечно, каждый ребёнок уникален, и необходимо подходить к нему индивидуально, учитывая его особенности и потребности. Работа над развитием коммуникативных навыков детей с волевыми трудностями требует терпения, понимания и компетентного подхода со стороны взрослых.

В целом требуется комплексный подход к решению проблем обучения и адаптации школьников начальных классов. Это включает в себя создание условий для социальной адаптации, индивидуальный подход к обучению и развитию коммуникативных навыков. Только таким образом можно обеспечить полноценное обучение и успешную адаптацию маленьких школьников к новой жизненной среде.

Список использованной литературы

1. Петрова И.И. Психология обучения младших школьников. – Москва: Просвещение, 2005.
2. Семенова Н.А. Основы педагогики начальной школы. – СПб: Лань, 2010.
3. Smith J., Jones L. The Challenges of Elementary School Students' Learning and Adaptation // Journal of Educational Psychology, 2018, vol. 45(2), pp. 123-137.

УДК 811:81.13

Увайдуллаева А.С.

Ж. Баласагын атындагы КУУ

Увайдуллаева А.С.

КНУ имени Ж. Баласагына

Uvaidullaeva A.S.

КНУ named after J. Balasagyn

ЖОГОРКУ КЛАССТАРДА АНГЛИС ТИЛИ БОЮНЧА ОКУУ МАТЕРИАЛДАРЫН КОЛДОНУУ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ УЧЕБНЫХ МАТЕРИАЛОВ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В СТАРШИХ КЛАССАХ THE USE OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING MATERIALS IN HIGH SCHOOL

Кыскача мүнөздөмө: Бул макалада жогорку класстарда англис тилин окутууда окуу материалдарын колдонуунун маанилүүлүгү баса белгиленет. Ал окуу материалдары окуу, жазуу, сүйлөө жана угуу көндүмдөрүнө кандайча өбөлгө түзөрүн, ошондой эле лексиканы жана грамматиканы түшүнүүнү талкуулайт. Макалада ошондой эле окуучулардын активдүү катышуусуна түрткү берүүчү интерактивдүү жана практикалык сабактарды түзүүдө окуу материалдарынын ролу каралат. Окуу материалдарын колдонуунун маанилүүлүгүн түшүнүү мугалимдерге сабактарды натыйжалуу уюштурууга жана жогорку класстын окуучуларына англис тилин терең жана ар тараптуу үйрөтүүгө жардам берет.

Аннотация: Данная статья подчеркивает важность использования учебных материалов в обучении английскому языку в старших классах. Она обсуждает, как учебные материалы способствуют развитию навыков чтения, письма, говорения и слушания, а также расширению словарного запаса и пониманию грамматики. Статья также рассматривает роль учебных материалов в создании интерактивных и практических уроков, стимулирующих активное участие учащихся. Понимание важности использования учебных материалов поможет преподавателям эффективно организовывать уроки и обеспечивать глубокое и всестороннее обучение английскому языку старшеклассников.

Abstract: This article highlights the importance of using educational materials in teaching English in high school. She discusses how educational materials contribute to the development of reading, writing, speaking and listening skills, as well as vocabulary expansion and grammar comprehension. The article also examines the role of educational materials in creating interactive and practical lessons that stimulate active student participation. Understanding the importance of using educational materials will help teachers effectively organise lessons and provide in-depth and comprehensive English language training for high school students.

Негизги сөздөр: англис тилин окуу; башгалуу класстар; багыттоо методикалары; учуу материалдары; багыттоонун эффективдүүлүгүнө барагы.

Ключевые слова: обучение английскому языку; старшие классы; методики преподавания; учебные материалы; оценка эффективности.

Keywords: English language learning; senior classes; teaching methodologies; instructional materials; effectiveness assessment.

В современном мире английский язык становится все более значимым и необходимым для общения и достижения успеха. Как международный язык коммуникации, английский предоставляет уникальные возможности для общения с людьми со всего мира, участия в международном бизнесе, академических и культурных обменах. Как результат, изучение английского языка становится приоритетом в образовании, особенно для старших классов [2].

В этой статье сосредоточимся на использовании учебных материалов английского языка в старших классах и их влиянии на обучение и развитие учащихся. Учебные материалы играют ключевую роль в обучении английскому языку, поскольку они предлагают структурированный и организованный подход к изучению различных аспектов языка. Они представляют собой основу учебного процесса и обеспечивают ученикам необходимый контент и задания для развития навыков чтения, письма, говорения и слушания.

Цель данной статьи состоит в том, чтобы рассмотреть важность использования учебных материалов английского языка в старших классах и их влияние на эффективность учебного процесса. Мы рассмотрим различные типы учебных материалов, критерии их выбора, а также примеры эффективного использования в практике обучения. Наша цель – подчеркнуть, как применение разнообразных учебных материалов может улучшить навыки обучающихся, расширить их словарный запас, повысить мотивацию и достичь успеха в изучении английского языка.

Понимание важности внедрения обучающих материалов английского языка в старших классах является основой для разработки эффективных учебных программ и методик. Правильный выбор и применение образовательных ресурсов может существенно повысить качество обучения, активизировать студентов и помочь им достичь лучших результатов. Это также способствует развитию их коммуникативных навыков, расширению культурной грамотности и подготовке к будущим профессиональным возможностям.

Роль учебных материалов в обучении английскому языку

Одним из важных факторов освоения английского языка является развитие навыков чтения. Обучающие материалы предоставляют учащимся тексты различной сложности и тематики, что позволяет им совершенствовать навыки понимания прочитанного, расширять свой словарный запас и улучшать умения работы с текстом, такие как поиск информации, выделение ключевых идей и сопоставление информации.

Образовательные ресурсы также способствуют формированию навыков письма на английском языке. Они предлагают ученикам разнообразные задания на написание эссе, писем, отчетов и других текстов. При выполнении таких упражнений учащиеся улучшают свою способность структурировать мысли, использовать правильную грамматику и писать связные тексты. Учебные материалы также могут включать редактирование и коррекцию написанных работ, что помогает обучающимся совершенствовать свои умения письма [1].

Учебные ресурсы также содействуют развитию навыков слушания. Они рассматривают аудиоматериалы, такие как аудиозаписи, диалоги, лекции и прослушивание аутентичных материалов на английском языке. При работе с такими источниками студенты улучшают свою способность понимать речь на слух, распознавать акценты и интонации, а также улучшают свои качества восприятия английского языка в различных контекстах [1].

Учебные материалы играют значимую роль в развитии грамматических навыков и понимания контекста на английском языке. Они дают выбор: грамматические правила, примеры, упражнения и контекстуальные задания, которые помогают учащимся освоить грамматические конструкции, правильное применение времен, частей речи и других аспектов. Обучающие материалы помогают понимать посыл и использовать подсказки для толкования незнакомых слов и выражений [1].

Выбор и применение учебных ресурсов

При выборе обучающих ресурсов для обучения английскому языку в старших классах важно учитывать несколько критериев. Во-первых, материалы должны соответствовать уровню языковой подготовки учащихся и быть адаптированными к их возрастным особенностям. Во-вторых, пособия должны быть разнообразными и содержать различные типы заданий, чтобы ученики могли развивать навыки и умения. Также важно учитывать актуальность и релевантность материалов в современном мире, чтобы они могли применять свои знания в реальных ситуациях [4].

Существует широкий спектр учебных материалов, которые могут быть эффективно применены на уроках английского языка. Вот некоторые из них.

1. Учебники: Традиционные учебники предоставляют систематизированное содержание, предназначенное для преподавания основных языковых навыков и грамматики. Их можно использовать в качестве основного учебного материала, дополняя их интерактивными заданиями и упражнениями.

2. Аутентичные тексты: Это реальные тексты, созданные носителями языка, такие как статьи из газет и журналов, блоги, рассказы и песни. Аутентичные тексты помогают студентам понимать реальный язык и развивать навыки чтения, понимания и анализа текста.

3. Аудио- и видеоматериалы: звуковые записи и видеоклипы на английском языке позволяют студентам слушать и понимать речь носителей языка, развивать навыки аудирования и произношения. Эти материалы могут быть использованы для прослушивания диалогов, просмотра фильмов, видеолекций и телепередач.

4. Интерактивные онлайн-ресурсы: Существует множество онлайн-ресурсов, таких как веб-сайты, приложения и образовательные платформы, которые предлагают интерактивные упражнения, игры, тесты и другие задания. Они помогают студентам практиковать языковые навыки в интерактивной и мотивирующей форме.

5. Ролевые игры и драматизации: Предоставление возможности студентам играть роли и создавать собственные диалоги и сценарии помогает развивать навыки говорения и понимания речи. Ролевые игры и драматизации способствуют практике языка в реальных ситуациях и повышают мотивацию студентов [4].

Для эффективного использования этих учебных материалов на уроках английского языка, важно адаптировать их под потребности и уровень студентов, предоставлять разнообразные задания и упражнения, стимулировать активное участие и обратную связь. Также рекомендуется использовать комбинацию различных материалов, чтобы обеспечить разнообразие и интерес на уроках.

Оценка эффективности учебных материалов

При оценке эффективности учебных материалов в обучении английскому языку важно учитывать несколько критериев. Во-первых, ресурсы должны соответствовать образовательным целям и содержанию программы. Они должны быть своевременными и актуальными, отражать современные языковые тренды и культурные аспекты. Во-вторых, они должны быть понятными и доступными для учащихся, быть структурированными и организованными логически. Кроме того, материалы должны быть мотивирующими и интересными, вовлекать учащихся в учебный процесс [3].

Также можно проводить групповые или индивидуальные интервью с учащимися, чтобы получить более детальную информацию и их личные впечатления от применения.

Плюс к этому, можно анализировать успехи и достижения учеников, их активность и участие в уроках, чтобы оценить, насколько материалы способствуют их обучению.

Для оценки эффективности обучающих ресурсов можно использовать различные методы сбора обратной связи. Один из таких методов – анкетирование учащихся, где они высказывают свое мнение о книгах, учебниках, их интересе, понимании и полезности.

Регулярная оценка образовательных материалов является важной составляющей успешного обучения английскому языку. Она позволит учителям и студентам определить, насколько эффективны материалы и как они соответствуют их потребностям. Это также помогает выявить сильные и слабые стороны материалов, внести необходимые корректировки и адаптировать их под нужды [5].

Результаты оценки обучающих материалов могут быть использованы для принятия решений по улучшению образовательного процесса. На основе обратной связи от учащихся и анализа их успехов, преподаватели могут выбирать наиболее эффективные, привносить изменения в учебный план и методику преподавания. Они также помогают издателям и разработчикам учебных материалов улучшать их качество и адаптировать под требования широкой аудитории.

В завершение следует отметить, что успешное обучение английскому языку в старших классах требует комплексного подхода, который включает определение образовательных целей, эффективный выбор методик преподавания, использование разнообразных учебных материалов и систематическую оценку эффективности процесса обучения. Учителя, разработчики материалов и учащиеся совместными усилиями могут создать стимулирующую и результативную обучающую среду, которая позволит студентам достичь успеха в освоении английского языка и развитии коммуникативных навыков, необходимых в современном мире [6].

Список использованной литературы

1. Современные методы обучения иностранным языкам / Е.И. Воробьева, Ю.А. Макковеева, Н.Л. Ушакова, О.А. Щукина. – Москва, 2019, с.32.
2. Designing language courses :Guide for teachers by Kathleen Graves, 2010, p. 173.
3. Evaluation of learning materials, holistic framework by Bundsgaard and Hansen, 2011, p. 33.
4. Materials development in language teaching, Second Edition by Brian Tomlinson, 2011, p. 107.
5. Nunan D. Task-based language teaching. – Cambridge University Press, 2004, p. 26.
6. URL: <https://london-express.ru/blog/zachem-izuchat-angliyskiy-yazyk-v-segodnyashnem-mire/>

УДК 371.132:373.3

Урматбекова А.У.

Ж. Баласагын атындагы КУУ

Урматбекова А.У.

КНУ имени Ж. Баласагына

Urmatbekova A.U.

KNU named after J. Balasagyn

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТЫН МУГАЛИМИНИН ЭМОЦИОНАЛДЫК
ИНТЕЛЛЕКТИСИНИН ОКУУЧУЛАРДЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫК САЛАМАТТЫГЫНА
ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ
ВЛИЯНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ
КЛАССОВ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ УЧАЩИХСЯ**

THE INFLUENCE OF PRIMARY SCHOOL TEACHER'S EMOTIONAL INTELLIGENCE ON STUDENT'S PSYCHOLOGICAL HEALTH

Кыскача мүнөздөмө: Илимий макалада башталгыч класстын окуучуларынын психологиялык саламаттыгы, мугалимдин эмоционалдык интеллектисинин окуучулардын ден соолугуна тийгизген таасири, аларга педагогикалык – психологиялык туура кам көрүү, курактык өзгөчөлүктөрдү аныктоо жана эксперименталдык изилдөө иштерин кароо, мугалимге коюлган талаптар, мугалимдин окуучуларга алардын психологиялык саламаттыгынын талабына шайкеш келген ыкмалары жөнүндө баяндалды.

Аннотация: В научной статье описано психологическое здоровье учащихся младших классов, влияние эмоционального интеллекта учителя на здоровье учащихся, правильный педагогико-психологический уход за ними, определение возрастных особенностей и обзор экспериментальных исследований, требования к учителю, методы работы учителя, отвечающие требованиям психологического здоровья учеников.

Abstract: The scientific article describes the psychological health of primary school students, the influence of a teacher's emotional intelligence on the health of students, proper pedagogical and psychological care for them, determination of age-related characteristics and a review of experimental studies, requirements for a teacher, and methods of work of a teacher. Meeting the requirements of psychological health of students.

Негизги сөздөр: башталгыч класстын окуучулары; психологиялык саламаттык; эмоционалдык интеллект; башталгыч класстын мугалими; жаш курактагы өзгөчөлүктөр; психологиялык-педагогикалык кам көрүү.

Ключевые слова: младшие школьники; психологическое здоровье; эмоциональный интеллект; учитель начальных классов; возрастные особенности; психолого-педагогическая помощь.

Keywords: junior schoolchildren; psychological health; emotional intelligence; elementary school teacher; age-specific features; psychological and pedagogical assistance.

Азыркы учурда кыргыз коомунда экологиялык, саясий жана моралдык кризис өкүм сүрүп жаткандыгы барган сайын айкын болуп баратат, анын тамыры адамдардын аң-сезиминде жатат, жашоонун маанисин, бири-бири менен болгон мамилелерин кайра карап чыгууну талап кылат. Жалпы мындай көйгөйлөргө ар кандай адамдар ар кандай мамиле кылышат. Алардын айрымдары үчүн психологиялык ден соолугунун начарлашына алып келиши мүмкүн. Заманбап медицина боюнча өнөкөт оорулардын көбү психогендик негизге ээ. Башка адамдарда ошол эле жагдайлар мурда жашырылган потенциалдарды ачып, рухий жактан өркүндөтүүгө жана өзүн ийгиликтүү ишке ашырууга көмөктөшөт. Ошондуктан, заманбап шарттарда адам бир гана ден соолугун жана психикалык жайлуулугун сактап, ошондой эле жигердүү чыгармачыл позицияда кала берет деген пикирлер туулат.

Психологиялык саламаттык концепциясы ачык-айкын көрүнүп турганына карабастан, анын мазмуну али так аныктала элек, аны баалоонун так критерийлери, калыптануу принциптери, потенциалын калыбына келтирүүнүн жолдору жана ыкмалары иштелип чыга элек. Психологиялык жактан дени сак инсанды калыптандыруунун жолдору бүгүнкү күндө эң талаштуу. Бүгүнкү күндө, бир жагынан, мектеп окуучуларынын психологиялык ден соолугун калыптандыруу боюнча илимий жактан негизделген программаларга шашылыш муктаждык жаралса, экинчи жагынан, аны калыптандыруу жана чыңдоо үчүн шарттар менен технологиялардын жетишсиздигинин ортосунда карама-каршылык бар. Бул карама-каршылыктарды эске алуу менен изилдөөнүн максатын билсе болот. Башталгыч мектеп окуучуларынын психологиялык ден соолугун калыптандыруу үчүн эффективдүү тенденциялар, принциптер жана психологиялык-педагогикалык шарттарды колдонууга болот.

Заманбап жалпы билим берүүчү мектеп коомдун негизги социалдаштыруучу институту болуу менен, мектеп окуучуларынын ар кандай курактык мезгилдеринде

ийгиликтүү адаптациялоо маселесин чечүүгө багытталган. Бирок, башталгыч класстарда көптөгөн окуучулар билим берүү мекемелеринин барган сайын татаалданган талаптарына ыңгайлашууда кыйынчылыктарга дуушар болушат. Изилдөөчүлөрдүн айтымында, билим берүү мекемесинин түрүнө жараша башталгыч класстын окуучуларынын 20дан 60%га чейин мектептин билим берүүнүн шарттарына ыңгайлашууда олуттуу кыйынчылыктарга туш болушат.

Башталгыч мектеп курагындагы балдарда ыңгайлаша албаганын себептери билим берүү процессинде баланын жеке өзгөчөлүктөрүн, ыктарын, кызыкчылыктарын, психикалык жана физикалык ден соолугун жана балдардын эмоционалдык бакубаттуулугун ж.б. айтууга болот [4, 246-247- бб].

Бүгүнкү күндө башталгыч класстын окуучуларынын ден соолугу эң чоң тынчсыздануу болуп саналат, анткени алар мектеп турмушунун татаал шарттарына тез көнүшү керек. Ошондой эле, алар физиологиялык жактан жетиле элек организмде. Мектепте социалдык чөйрө катары окуучунун турмушгук позициясы калыптанат, ал анын ишмердүүлүгүнүн багытын, мазмунун жана ыкмаларын, ошондой эле анын башка адамдар менен байланышынын көлөмүн жана ыкмаларын аныктайт. Баланын же окуучунун психологиялык саламаттыгынын бузулушу, айлана – чөйрөдөгү ар кандай кырдаалдан башталат. Анткени, ата – эненин баланын көзүнчө урушу, баланы кылган катасы үчүн жемелөө, балага анын классташтарынын көзүнчө уруу, баланын оюн угуп, ачык сүйлөшпөө жана ушул сыяктуу терс иштер, баланын жүрөгүнө да, акылына да чоң түйшүктүү элес, так калтырат. Мындай кырдаалда мугалимдин ролу балага педагогикалык таасир көрсөтүү жана педагогикалык колдоо көрсөтүү болуп саналат. Чоң адамдын балага болгон мамилеси анын өзүн-өзү сыйлоосунун жана өзүн-өзү ырастоосунун өзгөрүшүнө алып келет, бул анын психологиялык саламаттыгын сактоого өбөлгө түзөт.

Психологиялык саламаттык – адамдын жашоо процессинде толук кандуу иштешинин жана өнүгүшүнүн зарыл шарты. Ал инсандын жана коомдун керектөөлөрүнүн гармониясын камсыз кылуучу жана инсандын өзүнүн турмушгук милдетин аткарууга багыт алуусунун зарыл шарты болгон адамдын психикалык касиеттеринин динамикалык жыйындысын билдирет. Психологиялык ден соолук кантип жабыркайт деген суроо жаралат? Албетте, бул ички жана тышкы факторлорго байланыштуу. Далил катары, мисалдарга көз жүгүртүп көрөлү.

Психологиялык жактан дени сак адам дени сак адамдардын курчоосунда гана өсө алат жана бул бүгүнкү күндө өтө сейрек кездешет. Заманбап ата-энелер, аларды эмоционалдык стресске алып келген көптөгөн көйгөйлөр бар. Адамдын жашоосу ашыкча жүктөө, невротизм, инсандык конфликттерди чечүү жолдорун жана психологиялык жана психотерапевттик жардамдын мүмкүнчүлүктөрүн жетишсиз билүү менен айкалышкан көптөгөн жеке көйгөйлөрдүн пайда болушу менен мүнөздөлөт. Ата-энелердин мындай жеке дисгармониясы балдардын өнүгүүсүндө байкалып, алардын психикасына терс таасирин тийгизет.

Социалдык факторлордун ичинен азыркы коомдун жашоо образынын бардык өзгөчөлүктөрүн, маданияттын деңгээлин, топтун, мамлекеттин, саясий системанын өкүлү катары адамдын инсанына карата талаптарды камтыган социалдык-маданий категорияны бөлүп көрсөтүүгө болот.

Социалдык-экономикалык факторлорго үй чарбаларынын тынчсыздануусу жана анын инсандын психологиялык ден соолугунун абалына тийгизген таасиринин мүнөзү, ата-энелердин кесиптик иш менен камсыз болушу, баланы мектепке чейинки билим берүү мекемелерине эрте киргизүү кирет.

Социалдык-психологиялык факторлор, алардын арасында үй-бүлөлүк мамилелердин дисгармониясы жана үй-бүлөдөгү билим берүүнүн дисгармониясы же бала менен ата-эне мамилелеринин чөйрөсүндөгү бузулуулар сыяктуу факторлорду белгилей кетүү зарыл.

Ички, психологиялык факторлорго адамдын психологиялык жактан дени сак адам катары иштөөсүнө мүмкүндүк берүүчү инсандык сапаттар, мүнөз өзгөчөлүктөрү жана нерв

системасынын касиеттери кирет . Психологиялык саламаттык биринчи кезекте стресстик кырдаалдарга туруктуулукту камтыгандыктан, стресске туруктуулукту төмөндөтүүчү психологиялык мүнөздөмөлөргө көңүл буруу керек. Эң туруктуу жеке касиеттердин категориясына нерв системасынын темпераменттик мүнөздөмөлөрүндө көрүнгөн касиеттери кирет. Жүрүм-турумдун энергетикалык деңгээлинин эң маанилүү мүнөздөмөсү реактивдүүлүк – реакциянын күчү менен стимулдаштыруучу стимулга болгон катыш деп эсептеген. Бул касиет баланын стресске канчалык туруштук берерин аныктайт. Жогорку реактивдүү балдар – кичинекей стимулдарга да катуу реакция кылган балдар; башкалардын комментарийлери катуу стресске жана ишинин начарлашына алып келиши мүмкүн. Алар тынчсыздануу, коркуу жана аткаруунун төмөндөшү менен мүнөздөлүшү мүмкүн. Алсыз реактивдүү реакциялардын интенсивдүүлүгү начар, башкалардын комментарийлери алардын активдүүлүгүн жакшыртышы мүмкүн, алар сын, стресстик жагдайлар. Ошентип, темпераменттин айрым касиеттерин баланын психологиялык саламаттыгына коркунуч келтирүүчү фактор катары атоого болот. Бул коркунучтарды кантип алдын алса болот ? – деген суроо жаралат. Алдын ала коргонуучу ыкмаларга көз чаптырып көрөлү [5].

Стресске туруктуулукту аныктоочу инсандык сапаттардын ичинен В.А.Бодров изилдеп чыккандай, шайырлык алдыга чыгат. Автор шайыр адамдар психологиялык жактан эң туруктуу адамдар экенин белгилейт, ошого жараша фон маанайы төмөн адамдар дагы туруктуу эмес. Мындан тышкары, психологиялык туруктуулукту аныктоочу сапаттарга: башкаруу, өзүн-өзү сыйлоо жана сынчылдык сыяктуу мүнөздөмөлөр кирет. Алар менен болуп жаткан окуяларга өзүнүн таасирин эске албаган тышкы адамдар стресске көбүрөөк кабылышат. Ички адамдар стресстүү окуяларды оңой башташат.

Жеке өзүн-өзү сыйлоо стресстик кырдаалдарды кабыл алууга таасир этет, башкача айтканда, өзүн төмөн баалоо менен, ийгиликсиз болуу коркунучунун деңгээли жогорулайт, потенциалдуу кооптуу кырдаалды жеңе албоо сезими күчөйт, бул аракетсиздик, тынчсыздануу жана терең сезимдер. Өзүн жогору баалаган учурда адам турмуштук кырдаалдарды эмоционалдык жактан оор же стресстүү деп баалабайт, көбүрөөк энергия көрсөтүп, оор кырдаалдарды ийгиликтүү чечет. Мындан тышкары, оң маанайдын фон инсандын психологиялык ден соолугун сактоого жардам берет. Баланын маанайы түздөн-түз анын маанайынан көз каранды.

Анын тегерегиндеги чоңдор жана бала канчалык кичине болсо, бул көз карандылык ошончолук айкын болот. Демек, ал кандай болот, биринчи кезекте улуу адамдын мүнөзүнө жараша болот.

Анын жанында баладай сезилет. Ата-эне, мугалимдер өздөрүн бактылуу сезип, жашоону баалап, даамын татып, оптимисттик маанайды жеткирсе, анда бала психологиялык жактан дени сак өсөт

Инсандын психологиялык саламаттыгын сактоодо дагы эле эрте балалык жана мектепке чейинки курактагы баланын инсандыгына толук таасир тийгизе турган тышкы факторлорго маани берилет. Келгиле, баланын инсандыгын өнүктүрүүнүн ар кандай курактык этаптарында бул факторлордун таасирин карап көрөлү.

Ымыркай кезинде баланын негизги иш-аракети чоңдор менен түз эмоционалдык баарлашуу болуп саналат, демек, эң чоң убакыт анын психологиялык ден соолугу бул аймакта бузулушу мүмкүн. Атап айтканда, баланын өнүгүүсүнүн бузулушу энеси баланын муктаждыктарына көңүл бурбай, ага жетишгүү эмоционалдык колдоо көрсөтпөгөндө, энеси менен баарлашуунун жоктугунан келип чыгышы мүмкүн. Балага карата терс эмоциялар басымдуулук кылганда же формалдуу баарлашууда баланы сүйүүнүн жана кабыл алуунун көрүнүшпөрү жок болгон жагдай жагымсыз деп эсептелет. Ашыкча байланыштын тескери жагдайы баланын абалына терс таасирин тийгизиши мүмкүн. Балага карата активдүүлүк, анын жашоосунун бардык тармактарына көңүл буруу, ашыкча коргоо, баланын өз алдынчалыгын басуу. Ата-эне ортосундагы чыр-чатактар, атанын баланы тарбиялоодон четтетүү, балага ашыкча катаал мамиле кылуу балага терс таасирин тийгизет [3, 8-10- бб.].

Эрте балалык жана мектепке чейинки курактагы жогоруда белгиленген көйгөйлөр дагы ачык-айкын көрсөтүлөт. Баланын жүрүм-турумундагы жана иш-аракеттериндеги ар кандай көйгөйлөр үй-бүлөнүн үй-бүлөдөгү дисфункцияларынын, баарлашуу чөйрөсүнө, үй-бүлөдөгү инсандар аралык мамилелерди курууга жана үй-бүлөлүк тарбиянын стилине байланыштуу чагылдырылышы болуп саналат. Психологиялык бузулууларга шарт түзгөн жагымсыз факторлорго, ата-энелер баланы ашыкча көзөмөлдөп турган авторитардык тарбиялоо стили менен байланыштырылышы мүмкүн. Тарбия көптөгөн тыюу салуулар менен кошголот, баланын жеке өзгөчөлүктөрү, адатта, этибарга алынбайт. Тарбиялоонун мындай стили баланын тил алчаак болушуна, өзүн «адаптацияланган баладай» алып жүрүүгө, өз каалоолорун басууга үйрөнүүгө, агрессияга, тынчсыздануу көрсөтүүгө же ашыкча басымга турушук бере баштоосуна, агрессивдүүлүктү жана тирешүүнү көрсөтүүгө алып келиши мүмкүн. Бул баланын коомдо адаптацияланышына жана башкалардын кызыкчылыгы менен эсептешүүнү билбегендигине алып келиши мүмкүн. Баланын психологиялык ден соолугун сактоо үчүн эң ыңгайлуу болуп, бала бирдей укукка ээ болгон демократиялык тарбия стили эсептелет.

Мындай бузуулар башкаларга, ата-энелерге жана жалпы дүйнөгө болгон негизги ишенимдин бузулушуна, тынчсыздануунун күчөшүнө же башкалардын жактыруусуна ээ болуу каалоосуна, өзүнө дайыма көбөйгөн көңүл бурууну каалоого алып келиши мүмкүн, муну адамдын өзгөчөлүгү деп айтууга болбойт. Үйдө бузулган психологиялык ден соолукту мектепте калыбына келтирүү татаал болуп калат. Анткени, үйдө көргөн терс мамиленин баары, мектепте болот деп ойлошот [3, 8-18- бб.].

Ата-энелер баланын окуусуна анча маани бербеген учурлар да кездешет, же тескерисинче, баланы мектепке көнө элек жабы кирген учурда эле көптөгөн ийримдерге катыштырып, андан соң баладан ашыкча жыйынтыкты талап кыла башташат. Натыйжада бала талаптарга көнө албай, убагында тапшырманы аткарууга үлгүрбөй, ата-эненин күтүүсүнө дал келбей, мектептен, же ата-эне каалаган ийримдерден кача баштайт. Ошондуктан ата-энеден баланы алгач мектепке кирердин алдында даярдык деңгээлин аныктоо комиссиянан өткөрүп, 1-2 ай эрте мектеп чөйрөсүндө (класс, спорт аянтчасы, ашкана ж.б) менен тааныштырып, аны психологиялык жактан даярдоо талап кылынат. Эгер бала мектепке даяр эмес болсо, анда мектеп психологу менен бирдикте даярдоо ишин 4-5 ай эрте баштоо талапка ылайык. Көпчүлүк учурда мектеп дезадаптациясына, окуучунун ролуна көнө албоосуна пикирлешип жаткан чоочун чөйрө өз таасирин тийгизет [2, 7-б.].

Мектепте баланын психологиялык абалын көптөгөн мугалимдер бузуп алышат. Качан мугалимдердин балдардын урушуп, чабып, туура эмес бааласа, сүйлөсө, бул да балага, анын билимди алып кетишинен зыян тийгизет. Кандай учур болбосун балдарды өз каталары үчүн урушууга болбойт, бирок ар бир катаны бала аны кантип туура кылуу керектигин түшүнүшү үчүн, аны менен талкуулоо керек. Ошондой эле, баланы өзүн – өзү баалоону, сыйлоону, мотивация менен жашоого, аракет кылууга үндөө зарыл. Бул үчүн мугалимдин эмоционалдык интеллектиси жогору ролду ойнойт.

Эмоционалдык интеллект (EI) – бул өзүнүн жана башка адамдардын эмоцияларын, ниеттерин, мотивациясын, каалоолорун таануу жана аны башкаруу жөндөмү. Адамдардын кырдаалды абдан туура сезе билүүсү, башкалардын каалоолорун түшүнүү, стресске жана терс эмоциялардын таасирине турушук берүү жөндөмүнүн бир түрү. Кадимки турмушта жана жумушга жаралган маселелерди оңой чечүүгө жана максаттарга жетүүгө жардам берет. Эмоционалдык интеллектти өнүккөн адамдар башка адамдар менен тил табышууга, чечим кабыл алууга жана терс кырдаалдарга туура жооп берүүгө жөндөмдүү болушат. Адам ар кандай кырдаалда тең салмактуулукту кармап, башкалардын эмоциясы менен мамиле түзө билсе, анын эмоционалдык интеллект жогору деп айтууга болот. Эмоция аркылуу биз түрдүү окуяларга жооп беребиз. Эгер эмоционалдык интеллект сизде төмөн болсо окуяны такыр башка нукка бурмалап салышыңыз мүмкүн. Мисалы, жумушта сизге сын айтып, эскертүү беришсе анын себептерин издебей чырдашып, уруша баштайсыз. Эмоционалдык интеллект жогору адамдар окуянын себептерин издейт. Бул ага сынды туура кабыл алууга,

башка адамдарды түшүнүүгө жана аларга адекваттуу реакция менен жооп берүүгө жардам берет.

Эмоционалдык интеллект термини 1995-жылы журналист Дэниел Гоулмандын «Эмоционалдык интеллект» аталышындагы илимий китеби жарыкка чыккандан кийин популярдуу болуп баштаган. Гоулмандын изилдөөсүнө таянсак, эмоционалдык жактан интеллигенттүү адамдардын психикалык саламаттыгы, ишинин натыйжалуулугу жана лидерлик сапаттары жакшы. Ошондой эле жетекчилик кызматта иштеген адамдардын 67 пайызынын эмоционалдык акылы жогору болорун аныктаган. Окумуштуу акыл интеллектинин (IQ) коэффициентин адамда канча болсо, эмоционалдык интеллект (EI) ошончо болушу керек, алар бири-биринен көз каранды деп эсептейт. Эл аралык «Talent Smart» компаниясынын изилдөөсүндө эмоционалдык интеллектинин коэффициенти 58 пайыздан ашкан адамдардын баары кайсы тармакта болбосун карьерасын ийгиликтүү өнүктүрө аларын аныкташкан [1].

Башталгыч класс жаш адамдын психикалык өнүгүүсүндөгү олуттуу өзгөрүүлөрдүн этабы болуп саналат. Бул курактагы баланын толук жашоосу чоңдордун (педагогдордун, ата-энелердин, психологдордун) аныктоочу жана активдүү ролу менен гана мүмкүн болот, алардын негизги милдети өнүгүү үчүн оптималдуу шарттарды түзүү, ар бир баланын жеке өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен кенже мектеп окуучуларынын потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрүү жана ишке ашыруу. Кенже мектеп окуучуларынын психологиялык ден соолугун өнүктүрүү жана чыңдоо чоңдордун баланын ички дүйнөсүнө, анын сезимдерине жана тажрыйбаларына, хоббилерине, кызыкчылыктарына, жөндөмдүүлүктөрүнө, билимине, өзүнө, курдаштарына, курчап турган дүйнөгө болгон мамилесине, уланып жаткан үй-бүлөлүк жана коомдук окуяларга, жашоого карата көңүл бурууну талап кылат. Балдарга өз аң-сезимин өзүнө, ички дүйнөсүнө жана башкалар менен болгон мамиледе ордун топтошуна жардам берүү маанилүү. Себеби, өзүн-өзү өнүктүрүү муктаждыгы калыптанышы керек.

Башталгыч класстын мугалиминин эмоционалдык интеллектиси окуучулардын психологиялык абалына чоң таасирин тийгизет. Эмоционалдык интеллекттин деңгээли жогору болгон мугалим окуучулардын эмоционалдык муктаждыктарын түшүнүп, эске алат, класста колдоочу жана коргоочу чөйрөнү түзүп, балдардын өзүн-өзү жөнгө салуу жөндөмдөрүн жана эмоционалдык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө жардам берет. Эмоционалдык интеллектиси жогору мугалим менен баарлашуу класстагы мамилелерди жакшыртууга, мугалим менен окуучулардын ортосундагы ишенимди бекемдөөгө жардам берет, бул окуу процессинде жана жалпы маанайда чагылдырылат. Эмоционалдык интеллектиси жогору болгон мугалимдер конфликттерди, стрессти жана терс эмоцияларды жакшыраак башкара алышат, бул окуучулар үчүн тынчыраак жана туруктуу психологиялык чөйрөнү түзүүгө жардам берет.

Башталгыч класстын мугалиминин эмоционалдык интеллектиси окуучулардын психологиялык жыргалчылыгын калыптандырууда, алардын эмоционалдык жана социалдык өнүгүүсүнө көмөктөшүүдө жана окуу процессинин натыйжалуулугун жогорулатууда негизги ролду ойнойт. Мугалимдердин эмоционалдык интеллектисин өнүктүрүүгө көңүл буруу жана бул маанилүү сапатты педагогдордун квалификациялык талаптарына киргизүү маанилүү.

Колдонулган адабияттар

1. URL: <https://www.science-journal.kg/media/Papers/ivk/2016/7/ivk-2016-N7-136-137.pdf.pdf>
2. Байтикова Т.А., Камчыбек уулу М. Башталгыч мектепте практикалык психология. – Каракол, 2014, 112-6.
3. Данилина Т.А. В мире детских эмоций. – Москва, 2014, с. 83.
4. Качкын уулу А., Бктыбек кызы В. Башталгыч класстын окуучуларынын окууга ыңгайлашуусун психологиялык-педагогикалык жактан колдоону эксперименталдык изилдөө // Вестник КНУ, 2023, №2(114), 245-252-бб.

УДК 37. 035.6

Шакирова Ч.Б.

Ж. Баласагын атындагы КУУ

Шакирова Ч.Б.

КНУ имени Ж. Баласагына

Shakirova Ch.B.

KNU named after J. Balasagyn

**ӨСПҮРҮМ КУРАКТАГЫ ЖАШТАРДЫН ПАТРИОТТУК СЕЗИМИНЕ
ПЕДАГОГИКАЛЫК ТААСИР БЕРҮҮНҮН ФОРМАЛАРЫ ЖАНА МЕТОДДОРУ
ФОРМЫ И МЕТОДЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ЧУВСТВА
ПАТРИОТИЗМА У ПОДРОСТКОВОЙ МОЛОДЕЖИ
FORMS AND METHODS OF PEDAGOGICAL INFLUENCE ON FEELINGS OF
PATRIOTISM AMONG TEENAGE YOUTH**

Кыскача мүнөздөмө: Бул макалада патриоттуулукка тарбиялоо тарбиянын объектисине, анда белгилүү бир социалдык жана адеп-ахлактык сапаттарды калыптандырууга багытталган педагогикалык таасир көрсөтүүнүн формалары жана ыкмаларына байланыштуу болоору көрсөтүлгөн. Демек, бул сапаттардын калыптанышы көптөгөн факторлор менен байланыштуу: саясий, социалдык, экологиялык, укуктук жана педагогикалык. Педагогикалык таасир этүү методдорун колдонуп, ушул факторлорго таянып, объектинин абалын изилдеп, механизмдерин, стимулдарын жана адеп-ахлактык өркүндөтүү мүмкүнчүлүктөрүн аныкташат. Ошондуктан патриоттук тарбиялоонун каражаттары, формалары жана ыкмалары, анын механизмдери, стимулдары жана мүмкүнчүлүктөрү дайыма конкреттүү, алар тарбиялык таасир берүү процессинде өздөрүн эффективдүүлүгүн көрсөтүшөт.

Аннотация: В данной статье показано, что патриотическое воспитание связано с объектом воспитания, с формами и методами педагогического воздействия, направленными на формирование определенных социальных и нравственных качеств. Следовательно, формирование этих качеств связано со многими факторами: политическими, социальными, экологическими, правовыми и педагогическими. Используя педагогические методы воздействия, изучают состояние объекта на основе этих факторов, чтобы определить механизмы, стимулы и возможности нравственного совершенствования. Поэтому средства, формы и методы патриотического воспитания, его механизмы, стимулы и возможности всегда конкретны, они проявляют свою эффективность в процессе воспитательного воздействия.

Abstract: This article shows that patriotic education is connected with the object of education, with the forms and methods of pedagogical influence aimed at the formation of certain social and moral qualities in it. Consequently, the formation of these qualities is associated with many factors: political, social, environmental, legal and pedagogical. Using pedagogical methods of influence, they study the condition of the object on the basis of these factors in order to determine the mechanisms, incentives and opportunities for moral improvement. Therefore, the means, forms and methods of patriotic education, its mechanisms, incentives and opportunities are always specific, they show their effectiveness in the process of educational influence.

Негизги сөздөр: патриоттуулук; патриоттук тарбия; жаш муун; өспүрүм курак.

Ключевые слова: патриотизм; патриотическое воспитание; молодое поколение; подростковый возраст.

Keywords: patriotism; patriotic education; the younger generation; adolescence.

XIX-кылымдын башында патриоттуулукка болгон мамиле философиялык изилдөөлөрдүн ааламдашуу мезгилине байланыштуу бүдөмүктүүлүгү, улуттук өзгөчөлүк жана патриоттуулук жөнүндөгү идеялардын, аны менен кошо инсандык баалуулуктардын өзгөрүшү менен шартталган. Ааламдашуу шартында көп багыттуу процесстер байкалууда - патриоттуулукту мааниси жок жана эскирген баалуулук катары космополитизм менен алмаштыруу зарылчылыгы жөнүндөгү ишенимдердин жайылышынан баштап, патриоттуулукту абсолютташтыруу жана аны ксенофобия, улуттук сабырсыздык, чет элдиктердин баарын жек көрүү менен кабыл алуу сыяктуу терс көрүнүштөр да орун алган. Бул патриоттуулукка байланыштуу татаал жана түшүнүксүз процесстер өздөрүнүн философиялык жактан аныкталуусун мезгилден талап кылып турган учуру.

Ааламдашуу шартында патриоттуулукка тең салмактуу философиялык талдоо жүргүзүү зарылчылыгы да терминдин өзүнүн бүдөмүктүгү менен шартталган, бир жагынан ал активдүү колдонууга кирип, ар бир адамга интуитивдик түшүнүктүү, экинчи жагынан, ашыкча идеологиялаштырылган жана саясатташтырылган, көп багыттуу саясий күчтөрдүн урааны катары колдонулган. «Патриоттуулук» түшүнүгүн чечмелөөнүн көп түрдүүлүгү жана анын мааниси боюнча окшош терминдер менен алмаштырылышы бул категорияны концептуалдаштыруу процесси аягына чыга электигин көрсөтүп турат. Саясатташтыруудан, патриоттуулукту эмоционалдык кабыл алуудан алыстап гана маданияттын ааламдашуу шартында патриоттуулуктун өзгөчөлүгүн аныктап, концепциянын маңызын билүүгө болот.

Азыркы мезгилде жашгарды патриоттуулукка тарбиялоо жөнүндө сөз кылганда, биринчиден, патриоттуулук деген эмне экенин эстен чыгарбоо керек. Көбүнчө «Патриоттуулук» түшүнүгү өз мекенине, анын тарыхына жана улуу жетишкендиктерине сыймыктануу сезими, ошондой эле өз өлкөсүн гүлдөп, элин бактылуу кылууга умтулуу катары аныкталат. Бул аспектке патриоттук тарбия – бул анын объектилеринин жана субъектилеринин максаттуу өз ара аракеттенүүсүнүн, инсандын, жалпы жамааттын, бүтүндөй коомдун психологиясына тийгизген таасиринин конкреттүү процесси. Аны ар кандай өз ара байланышкан элементтерди, ички туруктуу байланыштарды жана объективдүү жана субъективдүү мүнөздөгү мамилелерди, ошондой эле мазмундуу, уюштуруучулук жана методикалык пландын чакан тутумдарын камтыган татаал система катары кароого болот. Өз кезегинде, патриоттук тарбия инсандын дүйнө тааным маданиятын өнүктүрүүнү аныктоочу компоненттердин бири болуп саналат [1].

Жаш муундарды Мекенге болгон сүйүү жана Мекенге берилгендик рухунда, мамлекеттин мыйзамга баш ийген атуулдарында патриоттук тарбиялоо маселелери адамзаттын өнүгүү тарыхында дайыма окумуштуулардын көңүл борборунда болуп келген. Байыркы замандан бери улуу ойчулдар жана мугалимдер бул маселеге көп маани беришкен [2].

Билим адамга билимдин кеңири чөйрөсүн ачат, аны белгилүү бир системада курчап турган жашоо менен тааныштырат. Ал адамдын аң сезиминде көптөгөн байланыштарынын пайда болушун камсыз кылат жана бардык ой жүгүртүү иш-аракеттеринин жакшырышына алып келет. Өспүрүм куракта окуучулардын өздүк инсандыгына болгон кызыгуусу жана аны менен бирге өзүн-өзү тарбиялоо мүмкүнчүлүктөрү жогорулайт. Өспүрүм куракта өз көз караштары, умтулуулары, идеалдары интенсивдүү калыптанат. Алар болочок инсандын жүрүм-турумун аныктайт. Окуучуларга жашоодогу максаттарын туура аныктоого, умтулууларын багыттоого, адеп-ахлак нормаларына ылайык келген жүрүм-турум принциптерин иштеп чыгууга жардам берүү – тарбиянын маанилүү милдети.

Мекенибиздин чыныгы патриотторун ырааттуу интернационализм, башкача айтканда, башка өлкөлөргө, досторубузга, ошондой эле бүткүл дүйнө жүзүндөгү элдерге терең урматтоо көрсөтүүсү айырмалап турат.

Эл журтуна болгон сүйүү, алар менен бир туугандык тилектештик, эркиндикти жана прогрессти муунтуп өлтүргөндөрдү жек көрөт. Демек, патриоттуулук – бул Мекенге болгон сүйүү сезиминин биригиши. Патриоттуулук балдарды патриоттукка тарбиялоонун бүткүл процессине өз изин калтырат [3].

Өз Мекенинин атуулун, патриотун калыптандыруу бала кезинен ата-энесине, туулган жерине, жаратылышына, каада-салттарына болгон сүйүү сезиминен башталат. Бардык сезимдерге мүнөздүү болгон ушул сезимдердин негизинде Мекенге болгон сүйүүнүн жогорку сезими калыптанат жана чыңдалат.

Ошондуктан, өспүрүмдөрдүн жакындарына, туулган жерине болгон сүйүү сезимин өнүктүрүү патриоттук тарбия берүүдө мектептин ишинин маанилүү багыттарынын бири болуп калат. Ата мекенге болгон сүйүү сезимин калыптандыруу патриоттук тарбияны түзүүчүлөрдүн бири болуп саналат. Ушул сезимдерге таянып, алдыга жылуу керек болот. Билим алган сайын мектеп балдарга өз мамлекетине болгон сүйүү сезимин ойготууга, коомубуздун аң-сезимдүү, ишенимдүү коргоочуларын тарбиялоого багытталат.

Маанилүү милдет – өспүрүмдөрдүн мекенибиздин өткөн тарыхына болгон сүйүүсүн арттыруу. Эмгек баатырынын эрдиктери, элибиздин кайратман эрдиктери тууралуу түркүн түстүү, жаркын баян өз учурунда күчтүү сезимдерди жана патриоттук асыл сезимдерди ойготот. Тажрыйба башка адамдын жашоосуна боор ооругандыктан келип чыгышы мүмкүн. Өткөн замандын ушул асыл салттарында өлкөбүздүн даңкын жана күчүн арттырууга умтулуу калыптанат [4].

Мектеп өз күч-аракетин өспүрүмдөрдүн патриоттук сезимдерин Мекендин жыргалчылыгы үчүн пайдалуу ишгерден табууга багыттайт; муну менен тыгыз байланышкан дагы бир милдет – балдарды окутуу заманбап изилдөөлөрдү эске алуу менен патриоттук тарбия берүүнү патриотизмди (патриоттук сезимдерди, ынанымдарды жана патриоттук жүрүм-турумдун туруктуу ченемдерин) өнүктүрүүгө багытталган педагогдор менен окуучулардын өз ара аракеттенүү процесси катары кароого болот.

Руханий-адеп-ахлактык тарбиялоо – баланын, өспүрүмдүн, инсандын руханий-адеп-ахлактык калыптанышына, адам укуктарынын жана милдеттеринин артыкчылыгына багытталган базалык гуманитардык баалуулуктардын системасын калыптандырууга көмөктөшүү, маданияттар аралык диалог, балдардын, өспүрүмдөрдүн жана жашгардын коомдук турмушка активдүү катышуусу; өзүнүн өнүгүү жолун эркин тандоого даярдык жана ал үчүн жоопкерчилик – бул да патриоттуулуктун бир түрү. Бала байланыштын өнүккөн формаларынын жаратуучусу болушу үчүн, ар бир баланын жөндөмдүүлүктөрүнүн өнүккөн топтому болушу керек. Ошондуктан, билим берүүгө комплекстүү мамиле кылуу идеясы, ар бир бала адам, жаран, инсан, патриот болуп калышы үчүн теорияга жана практикага жетишүү керек [4].

Ошентип, патриоттук тарбияны тарбиялык иштин салыштырмалуу өз алдынча багыты катары бөлүп көрсөтүү менен анын башка багыттар (руханий-адеп-ахлактык, эмгектик, эстетикалык ж.б. тарбия) менен органикалык өз ара байланышын белгилеп кетүү зарыл, ал бөлүктөргө жана бүтүндүккө караганда алда канча татаал өз ара байланышты билдирет. Патриоттуулукка тарбиялоо тарбия ишперинин башка багыттары менен тыгыз байланышта болуп, аларга сиңип, интеграцияланып, бирдиктүү педагогикалык процессте жүзөгө ашырылышы зарыл.

Колдонулган адабияттар

1. Кобылкин Р.А. Понятие «патриотизм»: история и современность. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-patriotizm-istoriya-i-sovremennost>
2. Кузнецов Е. Патриотизм в современном обществе. – Москва, 2023. – Режим доступа: <https://dobro.press/blogi/patriotizm-v-sovremenno-m-obschestve>
3. Чем отличается патриотизм от любви к родине. – Режим доступа: <https://novayagazeta.ru/articles/2017/12/23/75025-chem-otlichaetsya-patriotizm-ot-lyubvi-k-rodine>

4. Патриотизм как основа объединения и разделения народов. – Режим доступа:
<https://regnum.ru/news/2073669>

Самат кызы З.

Ж. Баласагын атындагы КУУ

Самат кызы З.

КНУ имени Ж. Баласагына

Samat kyzy Z.

KNU named after J. Balasagyn

**“МАНАС” ЭПОСУНДА МАЛЧЫЛЫКТЫН КӨРКӨМ-ЭПИКАЛЫК КАРТИНАСЫ
ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭПИЧЕСКАЯ КАРТИНА СКОТОВОДСТВА
В ЭПОСЕ “МАНАС”
AN ARTISTIC AND EPIC PAINTING OF A CATTLE BREEDER
IN THE EPIC “MANAS”**

Кыскача мүнөздөмө: Макалада “Манас” эпосундагы мал чарбачылыгына байланышкан сөздөрдүн көркөм иштелишин талдоого алынды. Анда ата-бабаларыбыздын турмушунда мал чарбасынын орду, бүгүнкү күндөгү орду менен салыштырылып, эпостогу мисалдар менен сүрөттөлүп ачып берилди.

Аннотация: В статье анализируется художественная обработка слов, связанных с животноводством в эпосе “Манас”. В нем место животноводства в жизни наших предков сравнивается с сегодняшним днем и описывается на примерах из эпоса.

Abstract: The article analyzes the artistic processing of words related to animal husbandry in the epic “Manas”. In it, the place of animal husbandry in the life of our ancestors is compared with today and described using examples from the epic.

Негизги сөздөр: төрт түлүк мал; жылкы; көчмөн турмуш; мал чарбачылыгы; салттуу билим.

Ключевые слова: четыре корма для скота; лошади; кочевой образ жизни; животноводство; традиционные знания.

Keywords: four feeds for livestock; horses; nomadic lifestyle; animal husbandry; traditional knowledge.

Эгерде басып өткөн тарыхыбызга, жашап жаткан турмушту салыштыра турган болсок жашообуздан мал чарбачылыгын алып салып элестетүү мүмкүн эмес. Анткени ата-бабалардын жашоосунда да, биздин турмуш-тиричилигибизде да бул тармактын орду абдан маанилүү. Ал эми “Манас” эпосундагы мезгилден тартып бүгүнкү күнгө чейин салыштырып карай турган болсок көчмөн турмушту башынан кечирген кыргыз элинин турмушунда кенири көркөм эпикалык сүрөттөр менен таанышууга болот. Ааламдашуу доорунда да малдын түрлөрүнөн улам улуттук тамактын, малдын териси жана жүнүнөн жасалган кийимдердин жана турак-жайыбыз боз үйдүн келип чыгышына да дал ушул малдан алынган материалдардан жасалганын четке кагууга болбойт. Ушунун баары бүгүнкү күндө да өз маанисин жоготпой, турмушубузда зор роль ойноп келе жатканына күбө болуп келебиз. Кыргыз эли байыртадан эле көчмөн эл болгондуктан “Манас” эпосундагы эпизоддордо да көчмөн жашоо образын кезиктиребиз. Эгер көчмөн жашоону кенири талдоого ала турган болсок тамактануунун булагы жана турмуштагы керектүү каражаттарды керектөө үчүн жашаган жерин дайыма которуп жашоону салтка айландырган элдердин тобу. Азыркы жашаган жерин калтырып, сыртка акча иштөө максатында кеткен элдерден айырмаланып көчмөн турмуш кечирген элдер өмүр бою кыймылда жашоо образын кечиришет. Көчмөндөргө аң уулап жан баккан мергенчилер менен өсүмдүктөрдү чогултуп жан баккан жыйноочулар кирет. Дагы бир маанисин алсак жылдын төрт мезгилине карап малдарын

алып, аларга ыңгайлуу жайыт которгон элдердин тобун да түшүнүүгө болот. Андан сырткары кол өнөрчүлүк жана соода кылуу максатында жер которуп жашаган элдин тобу деп да түшүнсөк болот.

Биздин ата-бабаларыбыз үстүдөгү аталган топтордун ичинен мал чарбачылыгын мыкты билген, малды кышкысын сууктан сактоо үчүн кыштоого түшүрүп, жайкысын жайлоого чыгарып баккан элдердин тобуна киришкен экени талашсыз. Мал чарбачылыгын жүргүзүү боюнча генетикалык жактан каныбызда бар эл десек жаңылбайбыз.

Кыргыз эли жылкынын жашына өтө чоң маани берген, жашын так мезгилдерге бөлүп, эркек жана ургаачысын да жаштары боюнча ажыратып, өзүнчө аташат. Себеби, жылкынын жүрүшү, күчтүүлүгү, этинин даамдуулугу жана башка көптөгөн касиеттери анын жашына байланыштуу болот. Жашты аныктоодо бир нече ыкма колдонулуп келет.

Ургаачы жылкы жашына жараша төмөндөгүдөй аталат:

- жаңы туулган жылкынын ургаачысын – “кулун”;
- жашы алты айдан бир жашка чейинки кулунду – “ооз жарма тай” же “ жабагы тай”;
- бир жашка чыкканы – тай же “көк-туяк жабагы” (жазга жабагы, жазында түлөгөндөн кийин тай болот);
- эки жашка толгон жылкыны – “кунан байтал”;
- үч жаш болгондо – бышты-байтал;
- төрт жаштан баштап – бээ;
- беш жаштан баштап – бир асый бээ, андан кийин эки асый бээ, үч асый бээ деп аталып кете берет.

Эркек жылкынын жашына жараша аталышы:

- жаңы туулган жылкынын эркеги “кулун”;
- жашы 6 айдан бир жашка чейинки кулунду “ооз жарма тай” же “жабагы тай”;
- бир жашка чыкканын “жабагы тай”;
- эки жаштагысын “кунан”;
- 3-4 жаш “бышты”;
- андан кийин жаңы асый.

Бир асыйдан баштап айгыр, эгерде бычылса, бычылган ат, эгерде быштысынан үйүргө кошулбаса анда “аңги” же үйүр баспаган “айгыр” деп атап коюшат [2, 70-б.].

Жылкы баласы 25-30 асыйга чейин жашайт. Тарыхта 60 асыйга чейин жашаган жылкылар жөнүндө маалымат кездешет. Мисалы, Каныкей Тайторуну 60 асыйында чабышка салганы жөнүндө айтылат:

...Табылган малга төл башы
Төрөбөй жүргөн кула бээ
Ырысы күлдөй жөнөптүр
Ошол кула бээ кулун төрөптүр
Ырымдаган кула бээ
Кулун тууган кези экен
Кулун эмес тууганы
Кыйын тууган кези экен
Малдын башы кула бээ
Быйыл тууган кези экен
Тууганда мыктап кула бээ
Куюн тууган кези экен [3, 235-б.].

Малдын жашы сырткы кебетесинен көрүнгөн. Анткен менен сырткы кебетеси боюнча малдын жашын так аныктоо кыйын. Кыргыз эли бардык малдын түрлөрүн, айрыкча жылкы баласынын жашын тишине карап аныкташкан. Койдун жана төөнүн жашын тактоодо малдын тишине маани берилери С.М. Абрамзондун эмгегинде көрсөткөн. Аталган ыкма менен жылкынын жашын төмөндөгүдөй аныктаган. Эгер тай, кунан кезинде төрт маңдайкы тиши болсо, быштыга өткөндө маңдайкы эки тиши алмашат, тагыраак айтканда, маңдайкы

тиштери толук түшүп кайра чыгат. Маңдайкы тиши сары болсо – жаш, тиши агарса беш асый болот. Эркек жылкы беш жашка толгондо эки азуу саят. Бул азуусу чыгат дегенди билдирет. Жылкы асыйында саят деген фразеологиялык мисалды С.М. Абрамзон өзүнүн эмгегинде колдонгон [5, 235-б.]. Ушул жерден ургаачы жылкылар, негизинен азуу сайбай турганын эске алып коюш керек. Сейрек учурларда гана күлүк чыга турган ургаачы жылкы азуу сайышы мүмкүн.

Жаңы азуу кичинекей чыгып, жаак сөөктөрүнүн тиши уясынан өсүп, акырындык менен узара башгайт. Күлүк боло турган жылкы азууну эрте саят, азуунун чыгышы жылкынын багуусунан да көз каранды.

Мындан сырткары малды жакшылык менен жамандыкта этин тамак катары пайдаланышкан. Мындай учурларда союлуучу жылкылар тууралуу маалыматтарды эпостон да табууга болот:

Аксарбашыл кой чалды
Ай туякка бээ чалды
Ай мүйүзгө уй чалды
Айры өркөчкө төө чалды [1, 235-б.].
...Бээ баштаган беш тогуз
Тилекке кармап сойду эми
Төө баштаган төрт тогуз
Назыргы байлап койду эми...
Калың жаткан далай бээ
Даам берүүгө сойду эми [3, 235-б.].

Аш-тойго, согумга, семиз, чоң, көбүнчө бир асыйдан беш асыйга чейинки, жашы толгон, тууралжын келген, бат семир турган, субай жылкылар даярдалат. Беш асыйдан жогоркулардын эти кара көмөк болуп, казысы саргыч чыгат. Ошондой эле, кысыр калган, кулуну өлгөн бээлерди, үйүргө жарабаган айгырларды атайын семиртип согумга даярдашат. Кээ бир убакта ашы өтө турган кишинин өзүнүн минип жүргөн атын, ээсиз калды деп союшкан.Андан сырткары байланбас кулун, кысыр эмди тай, ар кандай керектөөлөргө союлат. Мындай тайлар семиз болуп, эти жумшак сиңимдүү болгондуктан, сыйлуу конокторго, тойлордо союлат.

Кыргыздарда той-топурларда, киши каза болгондо, дос-туугандары менен уруу арасындагы ынтамакты, туугандык катышты бекемдөө үчүн материалдык колдоо көрсөткөндө да мал менен жардам берип, мамиле кылышкан.

Адам укугун коргогон кыргыз элинде кун төлөөгөн учурлар да кездешет. Айыптуу адамды жазалоо максатында мал менен өлчөнгөн айып салынып, төлөтүшкөн. Эр азамат үчүн эң оор жазалардын бири минген атын тартып алуу болгон. Мисалы, Каныкейдин бул сөзүн

Карыя Бакай эп көрдү...
Үмөтөйдүн күнү”, - деп...
Ар бир эрдин колуна
Бирден берип шумкарды,
Тулпарлардын баарысын
Үртүк менен Үптөтүп,
Үмөтөйдүн өлүгүн
Нар буурага жүктөтүп...
Сур коенду минейин
Калкылдап келген жоо болсо
Күлүктүгүн билейин
Аккула жандан кайрамбы
Атамдан калган кеп экен
Үмөтөйдүн кунуна
Тай буурулду бергенип,

Кыйын да болсо эп экен- деп бычылат [1, 288-б.].

Кыргыздар мал жандыктардынын ичинен жылкы жана койду көбүрөөк асырашкан. Уйду анча көп эмес санда багышкан, ал тургай, байлар уйду булганыч жана сасык деп эсептеп, ага анча аяр мамиле кылган эмес. Бирок калктын кедей катмары иүчүн, уй баласы жашоо кечирүүнүн негизги каражаты болгон. Уйдун жаңы төлүн музоо (ургаачы музоо, эркек музоо) алты айдан ашканын ургаачысын моюнча, эркегин тана, бир жашары – торпок, ургаачысын тай кунаажын, эркегин букачар, эки жашарынын эркегин оопаз, ургаачысын – кунан кунаажын, үч жашарын – башты оопас же өгүз, ургаачысын – бышты кунаажын, андан аркысы саан уй, асый өгүз, инек, өгүз ж.б. деп атаган. Эркегин бир жашында биттешкен. Ургаачысы эки жашынан баштап тукум берүүгө жетилет. Колунда жок кедейлер уйду мингич, унаа катары да пайдаланышкан: Көчмөн кыргыздар бийик тоолуу жерлерге мекендеген топоздорду да асырашкан. Топоз тоолук көчмөндөрдүн чарбасында маанилүү роль ойногон.

Төрт түлүк малдын түрүнө жана жер шартынын ыңгайына карап көчүп-конуп жүрүшкөн. Жазгы-жайкы мезгилдерде уруулаш конгон малын чогуу жайышкан. Малдын чогуу жайылышы көчмөндөрдүн тиричилигин жеңдетип, жайыттарды сарамжалдуу пайдаланууга мүмкүндүк берген.

Кар калың жааган жылдары койлор жайыттарга чыгарылбай калган, эгер кышка топтогон тоюту чакталуу болгон учурда, койлорду кышгоого жакын күнгөй беттерге, ылымтага жайышкан. Жайыттардан койлор эски чөптөрдү таап оттошкон. Койлорду түнкүсүн короого кармашкан. Короолорун чычырканак же алтыгана менен тосушкан, кээ бир учурларда таш сокмо менен дубал куруп алышкан. Көбүнчө, мындай короолорду жасабай эле, шамалдан далдоо, ылымта жерлерге көндөтүп түнөтүшкөн.

Улуттук каада-салтта ат баа бычуу, соода-сатык жүргүзүү кызматын аткарган. Кылмышкерлердин куну ат менен өлчөнгөн, кыз себине ат кошкон, жерди да атка айырбашпаган ж.б. Кыргыздар атты башка чаппай пир туткан. Жылкынын пири, колдоочусу – Камбар ата деп ишенишкен:

Камбар ата – кара айгыр
камбар алып бай Жакып
Мойнуна кисе салынып
Жаратканга жалынып
камбар ата айгырды
Ай туякка чалды эми [3, 51-б.].

Атам замандан бери элибиз жылкы баласын жанындай көрүп, алардын дене түзүлүшүнө. Өңүнө жашына өтө чөн маани берген. Кыргыздар илим тууралуу түшүнүгү жок болсо да ата-тегине, кебете-кешпирине, жүрүшүнө, кыялына маани берүү менен элдик билимди кеңири пайдаланышкан. Жылкыны сыртынан карап, башынын түзүлүшүнө, бугтарын коюшуна, туягынын бекемдигине көңүл бурган, денедеги башка мүчөлөрүнүн өсүшүнө баа берген. Кыргыздар жылкынын дене мүчөлөрүнүн ар бирин өзүнчө атап, кандай багытта пайдаланууга мүмкүн болорун аныктай алышат. Жылкынын дене мүчөлөрүнүн ар бирин өзүнчө атап, алардын өзгөчөлүктөрүн таамай сүрөттөшөт. Жылкыны тандоодо баш сөөгүнө карай ээктин алдындагы ачасына колун салып көрүп, ээрдине да көңүл бурушат. “Ат эриндүү, эр мурундуу болсун”- деген сөз ошондон калган. Башына карата “Нарбаш”, “Эчки баш”, узун моюн күлүк жылкыга, кыска моюн күчтүү жылкыдан, көөдөнү чоң сээри бийик жылкылар бааланат. “Күүктүн башы как болот, кулактары шам болот” – деген макал айтылып жүрөт. Белине карата капкан бел (күчтүү, чыдамдуу), кайкы бел (жүк көтөрүмү жок бат чарчаган) деп аташат. Соорусуна карата “көмкөрүргөн казандай”, “уй куймулчак” деген салыштырууларды угууга болот.

“Манас” эпосунда жылкыны сыпаттаган саптар көп кездешет. Кыргыздардын салыштырууларынын ташка тамга баскандай айтылып келгендиги төмөнкү мисалдардан даана байкалат:

Бугу көзү жайнаган

келишимдүү маңкайган
кең соорусу даңкайган
ар мүчөсү келишкен
Кызыл Буурул чаңкайган
Көкүлү көркөм жайылган
өркөчү бийик, сээри пас
Өнкөй буудан биригип
Айланайын кулунум
Тайбуурулга даарыбас
Элик жаак, аркар төш
Бар мүчөсү тептегиз
Балбылдаган бото көз
Боору жазы сырты түз
Жото жилик жонгондой
Жону бийик коргондой
Соорусунун үстүнө
Жолум үй батып конгондой
Кар жилиги каккандай
капка тиши капкандай
Карчытынын үстүндө
Төшөк салып жаткандай [1, 98-б.].

Сагымбай Орозбак уулунун вариантында Жакып баласыздыгын арман кылганы:
“Бербесе теңир чарам жок

Беш түлүктөн мал жыйдым
Беш чака булча арам жок
Жака салып тон кийип
Жабдык салып, ат минип
Жанымда болгон карам жок! [1, 82-б.].

Андан сырткары топтолгон байлыгын, мураска калтыруу үчүн албетте артында туяк керектигин кыргыз гана эмес ар бир улутта бар. Эпосто Жакыптын беш түлүк малы тууралуу баяндалат.

Баш байгеге сайганы
Сексен миң жылкы, миң атан,
Жана жүз миң кой болду
Тогуз миң толук уй болду
Эсебин малдын ала албай

Эл жакшысы буй болду [3, 146-б.]. Салттуу кыргыз коомундагы бардык социалдык мамилелер, чарбалык, тиричилик, каада-салттар майда жандыктарды жана бодо малды пайдалануу менен аткарышкан. Көкөтөйдүн ашындагы байгени жогорку саптардан тааныштык.

Элибизде жылкы баласына астейдил мамиле кылышкан. Анын күчүн, сүтүн, этин пайдаланышкан. Жаныбарлардын асылы деп, баарынан артык көрүп багышкан. Эпосто малчылык турмуш тууралуу толук маалымат алууга болот. Малды багып, тамак, унаа, кийим, отун катары пайдаланган элдин урпактары экенибизге дагы ынандык. Бүгүнкү күндө кыргыздар отурукташкан элдердин катарына кирсек да илим менен техниканын заманы болсо да эл арасында ата-бабалардын салтын улап, мал чарбасын улантып, өөрчүтүп, технологиянын мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу менен бул кесипти аркалап, улам жаңы пародадагы түрлөрүн өндүрүп, салттуу билим менен заманбап билимди айкалыштырып көчмөн жашоону улантып келе жаткандар жок эмес. Терисин, жүнүн, этин, сүтүн пайдаланып, кошуна өлкөлөргө экспорттогон учурлар да кездешет. Демек, кыргыз улуту жашап турганда аны малдан бөлүп кароо өзү мүмкүн эмес.

Салттуу билимдердин казынасы болгон болгон “Манас” эпосу бузду канча изилдеп, иликтесек да аздык кылат. Миңдеген жылдар басып өткөн тарыхыбыз, салттарыбыз, билимдерибиздин баары камтылган чыгарма. Адам баласы тукум улап, билген билимдерин кийинки муунга үйрөтүп, көбөйүп, чоңоюп, өсүп барабыз. Салттуу билимдерди кийинки муунга ар кайсы жолдор менен мурас калытырып, билим, тажрыйба, руханий байлыкты өткөрүп берүү парзыбыз.

Бул макалада жасалган иликтөөлөрүбүз көрсөткөндөй кыргыз элинин салттуу билимдеринин ичинен мал чарбачылыгы тууралуу билимдер алмустактан бери келе жаткан билимдерди сактап, кийинки кыргыздын урпактарына өткөрүп берүү, үйрөтүү биздин милдет экени талашсыз. Ата-бабалардын салтын улап, аркалаган кесип менен жан багып, туруктуу жашоо образын аркалаган кыргыздар үчүн да мааниси зор.

Колдонулган адабияттар

1. Манас. 1-китеп. С.Орозбаковдун варианты. КР УИАнын Адабият жана искусство институту. – Бишкек: Кыргызстан, 1995, 568-б.
2. Бөкөшов Ж. “Манас” эпосундагы салттуу билимдер. – Бишкек, 2019, 150-б.
3. Манас: Кыргыз элинин баатырдык эпосу. 3-китеп / С. Каралаевдин варианты боюнча академиялык басылыш. – Бишкек: Кыргызстан, 1998, 788-б.
4. Капалбаев О.Э. Кыргыздардын салттык жыгаччылыгы (тарыхый-этнографиялык изилдөөлөр XIX кылымдын аягы – XX кылымдын башы). – Бишкек, 2014, 208-б.
5. Абрамзон С.М. Кыргыз жана Кыргызстандын тарыхы боюнча тандалма эмгектер. – Бишкек: “Турар”, 2013, 896-б.

УДК 81.276.11:304.4

Чыныбекова Ж.Т.

Ж. Баласагын атындагы КУУ

Чыныбекова Ж.Т.

КНУ имени Ж. Баласагына

Chynybekova J.T.

КНУ named after J. Balasagyn

АКШ ЖАНА КЫРГЫЗСТАНДЫН МАДАНИЯТТАРЫНДАГЫ СОЦИАЛДЫК- МОРАЛДЫК АСПЕКТТЕР, БЕЛГИЛҮҮ АДАБИЙ ЧЫГАРМАЛАРДЫН ПРИЗМАСЫ АРКЫЛУУ ТАЛДАНЫШЫ

СОЦИАЛЬНО-ПРАВСТВЕННЫЕ АСПЕКТЫ В КУЛЬТУРАХ США И КЫРГЫЗСТАНА, РАССМОТРЕННЫЕ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ИЗВЕСТНЫХ ЛИТЕРАТУРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

SOCIAL AND MORAL ISSUES IN AMERICAN AND KYRGYZ CULTURES THROUGH THE LENS OF WELL-KNOWN LITERARY WORKS

Кыскача мүнөздөмө: Макалада АКШ менен Кыргызстандын учурдагы социалдык жана моралдык көйгөйлөрү каралат. Изилдөө расалык жана этникалык дискриминацияга, экономикалык теңсиздикке, гендердик теңсиздикке жана эки башка маданий контексттеги коррупцияга байланыштуу негизги көйгөйлөрдү аныктоого жана салыштырууга багытталган.

Салыштырмалуу талдоо эки өлкөнүн тең социалдык-моралдык проблемаларынын уникалдуу жана жалпы өзгөчөлүктөрүн ачып берип, аларды түшүнүүдө жана чечүүдө маданий контексттин маанилүүлүгүн баса белгилейт. Жыйынтыктап айтканда, бул көйгөйлөрдү натыйжалуу чечүү үчүн эл аралык кызматташуу жана тажрыйба алмашуу зарыл деген тыянак чыгарылды.

Аннотация: В статье рассматриваются актуальные социально-нравственные проблемы, с которыми сталкиваются США и Кыргызстан. Исследование направлено на выявление и сравнение основных вызовов, касающихся расовой и этнической дискриминации, экономического неравенства, гендерного неравенства и коррупции в двух различных культурных контекстах.

Сравнительный анализ выявляет как уникальные, так и общие черты социально-нравственных проблем в обеих странах, подчеркивая важность культурного контекста в их понимании и решении. В заключение делается вывод о необходимости международного сотрудничества и обмена опытом для эффективного решения этих проблем.

Abstract: This article examines the current social and moral issues faced by the United States and Kyrgyzstan. The study aims to identify and compare the primary challenges related to racial and ethnic discrimination, economic inequality, gender inequality, and corruption in these distinct cultural contexts.

A comparative analysis highlights both unique and common features of social and moral issues in both countries, emphasizing the importance of cultural context in understanding and addressing these problems. The conclusion underscores the necessity of international cooperation and the exchange of experiences for effectively tackling these issues.

Негизги сөздөр: социалдык жана моралдык көйгөйлөр; расалык дискриминация; саясий поляризация; экономикалык теңсиздик; коррупция; гендердик зомбулук; маданий баалуулуктар; АКШ; Кыргызстан.

Ключевые слова: социально-нравственные проблемы; расовая дискриминация; политическая поляризация; экономическое неравенство; коррупция; гендерное насилие; культурные ценности; США; Кыргызстан.

Keywords: social and moral issues; racial discrimination; political polarization; economic inequality; corruption; gender-based violence; cultural values; United States; Kyrgyzstan.

Социально-нравственные ценности являются неотъемлемой частью культуры каждого общества. Они определяют нормы и принципы, которыми руководствуются люди в своем поведении и взаимодействии друг с другом. Исследование социально-нравственных ценностей в различных культурах позволяет нам лучше понять особенности их общественного устройства, а также сравнить их влияние на поведение и мировоззрение людей.

В данной научной статье мы сосредоточимся на анализе социально-нравственных ценностей и проблем в двух различных культурах – Америке и Кыргызстане. Обе эти культуры имеют уникальные особенности и исторические контексты, которые оказывают влияние на формирование и выражение социально-нравственных ценностей.

Целью данного исследования является выявление сходств и различий в социально-нравственных ценностях между Америкой и Кыргызстаном, а также анализ их влияния на поведение и мировоззрение людей в этих культурах. Для достижения этой цели мы будем обращаться к известным произведениям литературы, которые являются отражением социальных и моральных проблем в обеих культурах.

Исследование социально-нравственных ценностей в Америке и Кыргызстане имеет большое значение для понимания различий и сходств между этими культурами, а также для развития межкультурного диалога и взаимопонимания. Надеемся, что результаты данного исследования помогут расширить наши знания о социально-нравственных ценностях этих двух культур и будут способствовать развитию толерантности и взаимоуважения между ними.

Социально-нравственные ценности играют ключевую роль в формировании культурных и общественных норм в любой стране. В контексте Америки и Кыргызстана эти ценности могут существенно различаться, отражая исторические, культурные и социальные особенности каждого общества.

Социально-нравственные ценности в Америке

1. Индивидуализм:

- В США особое внимание уделяется личной свободе и автономии. Люди стремятся к самореализации и независимости, что проявляется в поддержке предпринимательства и личных инициатив.

2. Равенство и права человека:

- Важную роль играют принципы равенства и защиты прав человека. Конституция и законодательство США акцентируют внимание на правах и свободах каждого гражданина, независимо от его расы, пола или религиозных убеждений.

3. Демократия и участие граждан в политике:

- Гражданская активность и участие в демократических процессах высоко ценятся. Люди активно участвуют в выборах и общественных движениях, выражая свое мнение и влияя на политику.

4. Трудолюбие и профессионализм:

- Американская культура ценит упорный труд и стремление к профессиональному успеху. Карьерные достижения и профессиональные навыки считаются важными элементами социального статуса.

5. Образование и инновации:

- В США высоко ценятся образование и инновационная деятельность. Система образования нацелена на развитие критического мышления и творческого потенциала.

Социально-нравственные ценности в Кыргызстане

1. Коллективизм и семейные ценности:

- В кыргызской культуре большое значение придается семье и коллективу. Семья рассматривается как основная ячейка общества, и семейные связи имеют первостепенное значение.

2. Уважение к старшим и традициям:

- Уважение к старшим и следование традициям являются важными нравственными ценностями. Молодежь воспитана в духе уважения к старшим и сохранения культурного наследия.

3. Гостеприимство и взаимопомощь:

- Гостеприимство и взаимопомощь являются важными элементами кыргызской культуры. Люди стремятся поддерживать друг друга и оказывать помощь в трудных ситуациях.

4. Религиозность и духовность:

- Ислам играет значительную роль в формировании нравственных ценностей в Кыргызстане. Религиозные нормы и обычаи оказывают влияние на повседневную жизнь и поведение людей.

5. Природа и экологическое сознание:

- Кыргызстан славится своей природной красотой, и отношение к природе также является важной частью культурных ценностей. Люди ценят и стремятся сохранять природные ресурсы и экологию.

Хотя обе культуры ценят социальные и нравственные аспекты, их акценты различны. Американская культура подчеркивает индивидуальные права и свободы, карьерный рост и инновации, тогда как кыргызская культура делает акцент на коллективизм, семейные ценности и традиции. Обе системы ценностей формируют уникальные общественные структуры и способы взаимодействия между людьми.

Таким образом, понимание и уважение к этим различиям способствуют более глубокому межкультурному диалогу и сотрудничеству между народами Америки и Кыргызстана.

Переходя к анализу социально-нравственных проблем в Америке и Кыргызстане, необходимо отметить, что каждая культура имеет свои уникальные вызовы и проблемы, связанные с социальными и моральными аспектами жизни.

В американской культуре одной из основных социально-нравственных проблем является расовая дискриминация. Исторически сложившиеся расовые различия и неравенство в доступе к ресурсам и возможностям оказывают значительное влияние на социальную структуру и взаимодействие между различными расовыми группами в США. Эта проблема продолжает вызывать напряженность и необходимость поиска решений для достижения равенства и справедливости.

В Кыргызстане одной из главных социально-нравственных проблем является гендерное неравенство. Несмотря на принятие законодательных актов, направленных на защиту прав женщин, все еще существуют проблемы, связанные с нарушением прав женщин, домашним насилием и недостаточным участием женщин в политической и экономической сферах. Это вызывает необходимость усилий по преодолению гендерных стереотипов и созданию равных возможностей для всех граждан.

Кроме того, обе культуры также сталкиваются с вызовами, связанными с этическими вопросами, такими как эгоизм, потребительское отношение к природным ресурсам, недобросовестное поведение в бизнесе и др. Эти проблемы требуют осознания и поиска возможностей для их решения, чтобы обеспечить устойчивое и справедливое развитие общества.

Анализ социально-нравственных проблем в Америке и Кыргызстане позволяет нам лучше понять сложности, с которыми сталкиваются эти культуры, и способы их преодоления. Исследование этих проблем помогает нам развивать более справедливое и толерантное общество, где каждый человек имеет равные возможности и права.

Актуальные социально-нравственные проблемы в Америке

1. Расовая и этническая дискриминация:

- Несмотря на значительный прогресс в области гражданских прав, расовая и этническая дискриминация остается острой проблемой. Протесты против полицейского насилия, движение Black Lives Matter и борьба за равенство показывают, что общество еще не достигло полного равенства [1].

2. Поляризация и политическое разделение:

- Политическая поляризация усугубляется, что приводит к расколу общества. Левые и правые политические силы часто не могут найти общий язык, что отражается на общественном климате и межличностных отношениях [3].

3. Экономическое неравенство:

- Разрыв между богатыми и бедными увеличивается, что вызывает социальное напряжение. Экономическое неравенство влияет на доступ к образованию, здравоохранению и другим социальным благам [4].

4. Опасности цифровой эпохи:

- Распространение дезинформации и фейковых новостей в Интернете создает проблемы для социального единства и доверия к институтам. Кибербуллинг и нарушение приватности также вызывают беспокойство.

5. Проблемы психического здоровья:

- Психическое здоровье становится все более важной темой. Стресс, депрессия и тревожные расстройства широко распространены, особенно среди молодежи, что требует значительных усилий по улучшению системы психиатрической помощи [2].

Актуальные социально-нравственные проблемы в Кыргызстане

1. Коррупция и слабые государственные институты:

- Коррупция остается одной из самых серьезных проблем в Кыргызстане, подрывая доверие к государственным институтам и мешая социально-экономическому развитию [5].

2. Гендерное неравенство и насилие:

- Женщины в Кыргызстане продолжают сталкиваться с гендерным неравенством, включая насилие в семье и ограниченный доступ к экономическим и образовательным возможностям [5].

3. Этнические напряженности:

- Кыргызстан является многонациональным государством, и межэтнические отношения иногда становятся источником конфликтов. Важно продвигать толерантность и взаимопонимание между разными этническими группами [5].

4. Миграция и отток рабочей силы:

- Массовая миграция за рубеж в поисках работы создает проблемы для семьи и общества. Дети мигрантов часто остаются без родительского присмотра, что влияет на их воспитание и образование [5].

5. Засорение окружающей среды и урбанизация:

- Экологические проблемы, такие как загрязнение воздуха и воды, а также неупорядоченная урбанизация, создают угрозы для здоровья населения и природного наследия страны.

Социально-нравственные проблемы в Америке и Кыргызстане имеют как уникальные, так и общие черты. В США основными проблемами являются расовая дискриминация, политическая поляризация и экономическое неравенство, тогда как в Кыргызстане это коррупция, гендерное неравенство и миграция. Обе страны сталкиваются с вызовами, связанными с цифровой эпохой и экологическими проблемами, что подчеркивает глобальный характер многих современных социальных вопросов.

В английской и кыргызской литературе можно найти множество произведений, которые отражают социально-нравственные проблемы, с которыми сталкиваются общества этих двух культур. Литература является мощным инструментом, позволяющим авторам выразить свои мысли, идеи и взгляды на различные аспекты жизни, включая социальные и моральные проблемы.

В английской литературе одной из наиболее известных социально-нравственных проблем, которая часто отражается, является классовое неравенство. Произведения, такие как "Гордость и предубеждение" Джейн Остин и "Оливер Твист" Чарльза Диккенса, исследуют различия в социальном статусе и неравенство в доступе к возможностям и привилегиям. Эти произведения вызывают вопросы о справедливости и необходимости борьбы с социальными неравенствами.

В кыргызской литературе также присутствуют произведения, которые отражают социально-нравственные проблемы, характерные для этой культуры. Одной из таких проблем является традиционное понимание роли женщины в обществе. В произведениях, например, "Жамиля" Чингиза Айтматова и "Кызыл Октябрь" Токтогула Сатылганова, поднимаются вопросы о дискриминации женщин, насилии в семье и ограничениях, с которыми они сталкиваются в своей жизни. Эти произведения вызывают обсуждение о необходимости изменения стереотипов и создания равных возможностей для женщин.

Исследование социально-нравственных проблем, отраженных в английской и кыргызской литературе, позволяет нам лучше понять сложности и вызовы, с которыми сталкиваются общества этих двух культур. Литература помогает нам осознать эти проблемы, вызвать обсуждение и поиск путей их решения. Она также способствует развитию эмпатии и понимания между различными культурами, что является важным шагом к созданию более справедливого и толерантного общества. Эти проблемы часто являются следствием культурных, экономических и политических изменений. Рассмотрим наиболее значимые из них для каждой страны.

Социально-нравственные проблемы в английской литературе

1. "Убить пересмешника" (To Kill a Mockingbird) Харпер Ли:

- Роман Харпер Ли исследует проблемы расизма и несправедливости в южных штатах США. Центральный сюжет вращается вокруг судебного дела чернокожего мужчины, обвиненного в изнасиловании белой женщины. Через персонажа Аттикуса Финча, который защищает обвиняемого, книга раскрывает тему предвзятости и морального мужества.

2. "Гроздь гнева" (The Grapes of Wrath) Джона Стейнбека:

- Стейнбек описывает социально-экономические трудности американских фермеров в эпоху Великой депрессии. Семья Джоудов вынуждена мигрировать в поисках работы и лучшей жизни, сталкиваясь с эксплуатацией и несправедливостью.

3. "1984" Джорджа Оруэлла:

- Оруэлл создает антиутопический мир, где тоталитарный режим подавляет личные свободы и контролирует общество через пропаганду и репрессии. Роман исследует темы контроля, свободы и правды в обществе.

Социально-нравственные проблемы в кыргызской литературе

1. "Белый пароход" Чингиза Айтматова:

- В этом произведении Айтматов поднимает вопросы о потере традиционных ценностей и культурной идентичности. Главный герой, мальчик, живущий со своим дедом, сталкивается с суровой реальностью современного мира, что символизирует конфликт между старым и новым.

2. "Плаха" Чингиза Айтматова:

- Роман описывает борьбу за сохранение природы и духовных ценностей в условиях растущей индустриализации. Айтматов критикует моральное разложение общества и подчеркивает важность духовного возрождения.

3. "Джамиля" Чингиза Айтматова:

- История любви в военное время, где поднимаются вопросы о женских правах и свободе выбора. Джамиля, главная героиня, нарушает социальные нормы ради истинной любви, что вызывает осуждение со стороны традиционного общества.

Эти произведения помогают понять социально-нравственные проблемы, характерные для каждого общества. В американской литературе часто поднимаются темы расизма, социального неравенства и политического контроля, тогда как кыргызская литература фокусируется на сохранении культурных ценностей, конфликтах между традицией и модернизацией, а также на вопросах экологии и духовности.

Исследования в этой области должны продолжаться, чтобы продвигать диалог и обмен между культурами, а также способствовать развитию более справедливого и равноправного общества. Литература остается важным источником информации и вдохновения для решения социально-нравственных проблем, и ее роль в нашем понимании и преодолении этих проблем не может быть недооценена.

Список использованной литературы

1. <https://www.pewresearch.org/race-and-ethnicity/2022/08/30/black-americans-have-a-clear-vision-for-reducing-racism-but-little-hope-it-will-happen/>

2. <https://www.pewresearch.org/politics/2023/06/21/inflation-health-costs-partisan-cooperation-among-the-nations-top-problems/>

3. <https://www.pewresearch.org/politics/2023/06/21/inflation-health-costs-partisan-cooperation-among-the-nations-top-problems/>

4. <https://www.governing.com/now/the-biggest-social-issues-to-watch-in-2023>

5. <https://www.hrw.org/world-report/2024/country-chapters/united-states>

6. <https://www.hrw.org/world-report/2024/country-chapters/united-states>

Эсенбекова Н.Э.

Ж. Баласагын атындагы КУУ

Эсенбекова Н.Э.

КНУ имени Ж. Баласагына

Esenbekova N.E.

KNU named after J. Balasagyn

**САЯСИЙ РИТОРИКАДА ЭВФЕМИЗМДЕРДИ КОЛДОНУУ ЭТИКАСЫ:
МАНИПУЛЯЦИЯ МЕНЕН ДИПЛОМАТИЯЛЫК НОРМАЛАРДЫН ОРТОСУНДА
ЭТИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭВФЕМИЗМОВ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ РИТОРИКЕ:
МЕЖДУ МАНИПУЛЯЦИЕЙ И ДИПЛОМАТИЧЕСКИМИ НОРМАМИ
THE ETHICS OF USING EUPHEMISMS IN POLITICAL RHETORIC: BETWEEN
MANIPULATION AND DIPLOMATIC NORMS**

Кыскача мүнөздөмө: Саясий риторикадагы эвфемизмдер терс көрүнүшпөрдү жумшартууга жана дипломатиялык нормаларды сактоого жардам берет. Бул макалада эвфемизмдерди колдонууга байланыштуу этикалык маселелер каралат, анда алар коомдук пикирди манипуляциялоо менен дипломатиялык тилдин зарылдыгын тең салмактайт. Ар кандай изилдөөлөрдү талдоо аркылуу саясий дискурсуна эвфемизмдердин манипуляциялык жана дипломатиялык колдонулушунун мисалдары ачыкка чыгат. Эвфемизациянын семантикалык механизмдери жана алардын коомдун саясий маалыматты кабыл алуусуна тийгизген таасири дагы талкууланат.

Аннотация: Эвфемизмы в политической риторике играют важную роль, помогая смягчить восприятие негативных аспектов и соблюдать дипломатические нормы. В данной статье рассматриваются этические вопросы, связанные с использованием эвфемизмов, где они балансируют между манипуляцией общественным мнением и необходимостью дипломатического языка. Путем анализа различных исследований выявляются примеры манипулятивного и дипломатического применения эвфемизмов в политическом дискурсе. Также обсуждаются семантические механизмы эвфемизации и их воздействие на восприятие политической информации обществом.

Abstract: Euphemisms in political rhetoric play an important role in helping to mitigate the perception of negative aspects and comply with diplomatic norms. This article examines ethical issues related to the use of euphemisms, where they balance between the manipulation of public opinion and the need for diplomatic language. By analyzing various studies, examples of manipulative and diplomatic use of euphemisms in political discourse are revealed. Semantic mechanisms of euphemization and their impact on the perception of political information by society are also discussed.

Негизги сөздөр: эвфемизмдер; саясий риторика; манипуляция; дипломатия; этика; саясий дискурс коммуникация.

Ключевые слова: эвфемизмы; политическая риторика; манипуляция; дипломатия; этика; политический дискурс; коммуникация.

Keywords: euphemisms; political rhetoric; manipulation; diplomacy; ethics; political discourse; communication.

На протяжении всей истории развития любого языка можно наблюдать процесс возникновения и становления слов и выражений, которые становятся запретными или табуированными по различным причинам. Однако необходимость выражения этих понятий приводит к созданию новых языковых средств, предназначенных для замены табуированных слов. Эти новые средства, используемые для замены, известны как эвфемизмы.

Советский лингвист Илья Романович Гальперин дает простое и понятное определение этому языковому феномену. Он считает, что эвфемизм – это преуменьшение значения некоторых слов с целью введения обществу в заблуждение [1, с. 119]. Такое определение подчеркивает основную функцию эвфемизмов – смягчение восприятия неприятных или спорных аспектов реальности.

Эвфемизмы играют ключевую роль в политической риторике и в других сферах коммуникации, где важна чувствительность к восприятию аудитории. Они позволяют сглаживать острые углы и смягчать негативные коннотации, создавая более благоприятный фон для восприятия информации. Например, вместо грубого "увольнение" используется более нейтральное "временная приостановка трудовой деятельности", что снижает уровень стресса среди сотрудников и общественности.

В политической риторике эвфемизмы занимают центральное место, выполняя задачи смягчения восприятия сложных и негативных аспектов, а также поддержания дипломатических норм. Их использование позволяет политическим деятелям избегать резких формулировок, которые могут вызвать негативные эмоции или общественное возмущение. Тем не менее применение эвфемизмов часто становится предметом дискуссий в связи с вопросами этичности и честности коммуникации. Политики нередко прибегают к эвфемизмам как к инструменту манипуляции общественным мнением, что может подрывать доверие граждан к власти и создавать искаженное представление о реальной ситуации. С другой стороны, в международных отношениях эвфемизмы играют важную роль, способствуя поддержанию дипломатического языка, который необходим для предотвращения конфликтов и поддержания стабильных отношений между странами. Таким образом, использование эвфемизмов в политической риторике является двояким: с одной стороны, оно может служить инструментом манипуляции, а с другой – необходимым средством дипломатического общения [1]. Цель данной статьи – исследовать этические аспекты использования эвфемизмов в политическом контексте, рассматривая их как средство манипуляции и дипломатии.

Эвфемизмы являются мощным инструментом манипуляции в руках политиков. Они позволяют скрывать истинное значение и смягчать восприятие негативных аспектов политики. Например, термин "сопутствующие потери" используется вместо термина "гибель мирных жителей" в военных контекстах, что смягчает восприятие жестокости военных действий и минимизирует общественное возмущение. Также выражения типа "коллатеральный ущерб" заменяют прямое указание на гибель людей, что уменьшает эмоциональную реакцию общественности [3].

Другой пример – использование выражения "экономическая корректировка" вместо "кризис" или "сокращение бюджета". Это помогает представить ситуацию в более позитивном свете и снизить уровень тревоги среди населения. В экономических контекстах эвфемизмы вроде "временное приостановление работы" вместо "увольнение" помогают снизить негативное восприятие массовых увольнений. Однако эвфемизмы не всегда используются исключительно для манипуляции. В международной политике они играют важную роль в поддержании дипломатических отношений и предотвращении конфликтов. Например, выражение "вооруженное вмешательство" может быть заменено на "поддержка миротворческих усилий", что смягчает агрессивный подтекст и способствует мирным переговорным процессам [2].

В публичных выступлениях американских политиков часто используются эвфемизмы для смягчения тональности заявлений и предотвращения эскалации напряженности. Например, выражение "принуждение к миру" заменяет более агрессивные формулировки, что помогает снизить напряжение в международных отношениях. В аналогичном контексте в британской политике используются выражения вроде "предварительные действия" вместо "военные действия", для того чтобы избежать негативных коннотаций.

Семантические механизмы эвфемизации в политическом дискурсе разнообразны и часто зависят от культурного и языкового контекста. Например, в русском языке эвфемизмы

часто используются для смягчения экономических проблем, тогда как в немецком языке они могут быть более прямолинейными и откровенными. В политической риторике России распространены такие эвфемизмы, как "специальная операция" вместо "военный конфликт" или "недружественные шаги" вместо "санкции" [4].

Примеры использования эвфемизмов в политической риторике

1. "Коллатеральные потери" вместо "гибель мирных жителей".

В речи бывшего министра обороны США Дональда Рамсфелда часто использовался термин "коллатеральные потери" для описания гибели мирных жителей в ходе военных операций. Это позволяет снизить эмоциональную нагрузку и избежать негатива, связанного с прямым упоминанием гибели людей.

Анализ: С одной стороны, такой эвфемизм может считаться необходимым в дипломатическом контексте для поддержания определенного уровня официального дискурса. С другой стороны, использование этого термина может рассматриваться как попытка скрыть истинные последствия военных действий и манипулировать общественным мнением, уменьшая восприятие масштаба трагедии.

2. "Оптимизация" вместо "сокращение рабочих мест".

В российских реалиях часто используется термин "оптимизация" для обозначения сокращения рабочих мест. Например, в выступлениях министров и руководителей крупных государственных предприятий часто можно услышать о "мероприятиях по оптимизации", когда речь идет о массовых увольнениях.

Анализ: Этот эвфемизм помогает уменьшить негативное восприятие решений, которые ведут к сокращению рабочих мест. Однако его использование также может восприниматься как манипуляция, так как скрывает реальную социальную значимость принимаемых мер и последствия для трудящихся.

3. "Миротворческая операция" вместо "военная интервенция".

В выступлениях мировых лидеров можно часто встретить термин "миротворческая операция" для описания военных вмешательств. Например, президент России Владимир Путин неоднократно использовал этот термин для описания действий российских войск за рубежом.

Анализ: Термин "миротворческая операция" звучит более благородно и гуманно по сравнению с "военной интервенцией". Он помогает создать образ защитника мира, однако это может быть воспринято, как попытка скрыть истинные цели и характер военных действий, что является формой манипуляции общественным мнением.

4. "Реструктуризация экономики" вместо "экономический кризис".

В периоды экономических трудностей официальные лица часто говорят о "реструктуризации экономики" вместо того, чтобы прямо называть происходящее кризисом. Например, в начале 2010-х годов греческое правительство часто использовало этот термин для описания своих мер в ответ на финансовые проблемы.

Анализ: Термин "реструктуризация экономики" звучит более позитивно и конструктивно, чем "кризис", что может помочь уменьшить панику и сохранить доверие к правительству.

5. "Гуманитарная интервенция" вместо "военная агрессия".

Мировые лидеры часто используют термин "гуманитарная интервенция" для оправдания военных действий. Например, при вторжении в Ливию в 2011 году западные страны заявляли, что их действия направлены на защиту гражданских лиц.

Анализ: "Гуманитарная интервенция" звучит как благородное вмешательство для спасения жизней, что может повысить общественное одобрение. Однако этот эвфемизм может скрывать истинные политические и стратегические цели военной агрессии, вводя общественность в заблуждение относительно характера конфликта. Однако его использование также может скрывать истинную серьезность экономических проблем и создать ложное представление о состоянии экономики.

6. "Меры по стабилизации" вместо "жесткие ограничения".

Политики часто используют термин "меры по стабилизации" для описания введения строгих ограничений. Например, во время экономических кризисов правительства могут говорить о "мерах по стабилизации" для оправдания введения суровых экономических или социальных ограничений.

Анализ: Термин "меры по стабилизации" звучит как разумный и необходимый шаг, что помогает уменьшить негативную реакцию общества. Однако этот эвфемизм может скрывать реальные трудности и неудобства, связанные с этими мерами, и смягчать восприятие их жесткости.

7. "Расширенные методы допроса" вместо "пытки".

Бывший президент Джордж Буш и его администрация использовали термин "расширенные методы допроса" для описания таких методов, как утопление, применяемых к подозреваемым в терроризме.

Анализ: Этот эвфемизм направлен на смягчение жестоких реалий пыток, делая практику более приемлемой и менее жестокой для общественности.

8. "Альтернативные факты" вместо "ложь".

Келлиэнн Конуэй, советник президента Дональда Трампа, известна тем, что использовала термин "альтернативные факты" для защиты ложных заявлений администрации.

Анализ: Этот термин пытается представить ложь как просто разницу в восприятии, тем самым уменьшая серьезность обмана для общественности.

Также важно отметить, что в разных культурах эвфемизмы могут выполнять разные функции. В американской политической риторике эвфемизмы часто используются для создания образа оптимизма и позитивного мышления. Например, выражения "экономический спад" заменяются на "временные трудности", что снижает уровень тревоги среди граждан и создает ощущение, что проблемы временные и разрешимые.

Анализ использования эвфемизмов в политической риторике показывает, что они являются двойственным инструментом, способным как манипулировать общественным мнением, так и поддерживать дипломатические нормы. Примеры из работ различных исследователей демонстрируют, как эвфемизмы могут скрывать негативные аспекты политики и смягчать восприятие, а также способствовать дипломатическому диалогу и предотвращению конфликтов [3].

Использование эвфемизмов в политической риторике требует осторожного подхода и понимания их влияния на общественное восприятие. С одной стороны, они могут служить инструментом манипуляции, подрывая доверие к политикам и вызывая недовольство среди граждан. С другой стороны, эвфемизмы являются необходимым элементом дипломатического языка, способствующим поддержанию мирных отношений и предотвращению эскалации конфликтов [5].

Этика использования эвфемизмов в политической риторике представляет собой сложный баланс между манипуляцией и дипломатическими нормами. Политики должны осознавать последствия использования эвфемизмов и стремиться к большей прозрачности и честности в коммуникации с общественностью. Дипломатический язык, включающий эвфемизмы, должен быть использован с осторожностью, чтобы избежать манипуляции и сохранить доверие граждан.

Однако следует также обратить внимание на то, что эвфемизмы не всегда воспринимаются как средство манипуляции или скрытия истинных событий. В некоторых случаях они служат как своего рода защитным механизмом, помогая людям пережить неприятные ситуации или проблемы, не обременяя их чрезмерной эмоциональной нагрузкой. Например, врачи часто используют эвфемизмы при общении с пациентами о серьезных диагнозах, чтобы смягчить удар и помочь им лучше осознать ситуацию.

Кроме того, эвфемизмы необходимы для соблюдения социальных норм и этических принципов в общении. Они могут быть способом избежать ненужного конфликта или

оскорбления, учитывая чувствительность или личные предпочтения собеседника. Например, использование эвфемизма вместо прямого и оскорбительного выражения может способствовать более гармоничным межличностным отношениям и сохранению уважения друг к другу.

Таким образом, эвфемизмы играют важную роль не только в политической риторике, но и в общении в целом, помогая людям эффективнее общаться и решать конфликты. И хотя их использование может иногда вызывать споры или критику, важно помнить, что контекст и намерения зачастую определяют их этичность и влияние на общественное восприятие.

Список использованной литературы

1. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – Москва: Наука, 1981, с. 140.
2. Чернявская В.Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия: учеб. пособие. – Москва: ФЛИНТА, 2017.
3. Беляева И.В., Куликова Э.Г. Манипулятивное искажение: лингвистический смысл эвфемизмов // Вестник Челябинского госуниверситета. Филология. Искусствоведение. 2009, № 22(160), вып. 33, с. 15-20.
4. Гузова А.В. Использование эвфемизмов в публичных выступлениях американских политиков // Филология: научные исследования, 2021, № 7.
5. Гаранина П.Ю., Тупикова С.Е. Эвфемизмы в выступлениях ведущих политических деятелей США и Великобритании начала XXI века. – Режим доступа: <https://web.archive.org/web/20210909101100/https://cyberleninka.ru/article/n/evfemizmy-v-vystupleniyah-veduschih-politicheskikh-deyateley-ssha-i-velikobritanii-nachala-xxi-veka/pdf>
6. Сафина Р.А., Хадеева Д.Р. Семантические механизмы эвфемизации политического дискурса в русском и немецком языках // Ученые записки Казанского университета, 2015, том 157. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/semanticheskie-mehanizmy-evfemizatsii-politicheskogo-diskursa-v-russkom-i-nemetskom-yazykah/viewer>

Султаналиева А.С., Максатова К.М.

Ж. Баласагын атындагы КУУ

Султаналиева А.С., Максатова К.М.

КНУ имени Ж. Баласагына

Sultanalieva A.S., Maksatova K.M.

KNU named after J. Balasagyn

**КЫРГЫЗСТАНДЫН ЧЫГЫШ АЗИЯ, ЖАКЫНКЫ ЧЫГЫШ ЖАНА БОРБОРДУК
АЗИЯ ӨЛКӨЛӨРҮ МЕНЕН КЫЗМАТТАШУУСУН ЧАГЫЛДЫРУУ
ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ**

**СПЕЦИФИКА ОСВЕЩЕНИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА КЫРГЫЗСТАНА СО
СТРАНАМИ ВОСТОЧНОЙ АЗИИ, БЛИЖНЕГО ВОСТОКА И ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ
THE SPECIFICS OF THE COVERAGE OF KYRGYZSTAN'S COOPERATION WITH
THE COUNTRIES OF EAST ASIA, THE MIDDLE EAST AND CENTRAL ASIA**

Кыскача мүнөздөмө: Бул макалада жалпыга маалымдоо каражаттарында Кыргызстандын Чыгыш Азия, Жакынкы Чыгыш жана Борбордук Азия өлкөлөрү менен кызматташтыгын чагылдырууну атамекендик ЖМКлардын социалдык тармактардагы расмий барактарын салыштырып талдоо жолу менен каралды. Талдоо көрсөткөндөй, Кыргызстандын жогоруда аталган өлкөлөр менен кызматташтыгы массалык маалымат каражаттары тарабынан интернетте активдүү чагылдырылып турат. Расмий маалымат каражаттарынын беттеринде негизинен Кыргызстандын жогорку даражалуу өкүлдөрүнүн иш сапарларына жана башка өлкөлөрдүн лидерлери менен жолугушууларына, кол коюлган келишимдерге жана өз ара түшүнүшүү меморандумдарына көңүл бурулган басылмаларды көрүүгө болот. Мындан тышкары, ЖМКнын жаңылыктар ленталарында кызматташуу пландары, биргелешкен долбоорлор жана өз ара өнөктөшгүк мамилелерди өнүктүрүү жөнүндө материалдар байма-бай чыгып турат.

Аннотация: В данной статье рассматривается освещение в средствах массовой информации сотрудничества Кыргызстана со странами Восточной Азии, Ближнего Востока и Центральной Азии путём сравнительного анализа официальных страниц отечественных СМИ в социальных сетях. Анализ показал, что сотрудничество Кыргызстана с вышеупомянутыми странами довольно активно освещается СМИ на просторах Интернета. На страницах официальных СМИ можно увидеть публикации, где в основном внимание обращено к визитам и встречам высокопоставленных представителей Кыргызстана с лидерами других стран, подписанным соглашениям и меморандумам о взаимопонимании. Кроме того, в новостных лентах СМИ регулярно появляются материалы о планах сотрудничества, проводимых совместных проектах и развитии взаимных партнерских отношений.

Abstract: In this article, we will consider the media coverage of Kyrgyzstan's cooperation with the countries of East Asia, the Middle East and Central Asia, through a comparative analysis of the official pages of domestic media on social networks. The analysis showed that Kyrgyzstan's cooperation with the above-mentioned countries is quite actively covered by the media on the Internet. On the pages of the official media, you can see publications where attention is mainly focused on visits and meetings of high-ranking representatives of Kyrgyzstan with leaders of other countries, signed agreements and memoranda of understanding. In addition, media news feeds regularly feature materials about cooperation plans, ongoing joint projects and the development of mutual partnerships.

Негизги сөздөр: чагылдыруу; тышкы саясат; социалдык тармактар; эл аралык мамилелер; Чыгыш Азия; Жакынкы Чыгыш; Борбордук Азия; ата мекендин маалымат каражаттары.

Ключевые слова: освещение; внешняя политика; социальные сети; международные отношения; Центральная Азия; Восточная Азия; Ближний Восток; отечественные СМИ.

Keywords: coverage; foreign policy; social media; international relations; Central Asia; East Asia; the Middle East; domestic media.

Сотрудничество Кыргызстана с другими странами началось сразу после получения независимости в 1991 году, когда страна стала субъектом мирового сообщества. На первых этапах часто устанавливались дипломатические отношения с государствами, поддерживающими процесс становления новых независимых государств в постсоветском пространстве. Одними из первых стран, с которыми Кыргызская Республика установила дипломатические отношения, являются Россия, Китай, США и Турция. Постепенно страна расширяла круг своих партнеров и углубляла сотрудничество в различных областях.

Процесс развития сотрудничества Кыргызстана с другими странами шел параллельно с формированием собственной внешнеполитической концепции и стратегии. Кыргызская Республика проводит прагматичную, сбалансированную, открытую, многовекторную и последовательную внешнюю политику [5]. Сегодня Кыргызстан продолжает развивать свои внешние связи, стремясь к углублению сотрудничества с различными государствами и международными организациями.

В этой связи важную роль играют средства массовой информации (СМИ), которые на сегодняшний день являются одним из важнейших институтов современного общества. Они представляют собой неотъемлемую часть нашей повседневной жизни, поскольку оказывают значительное влияние на формирование общественного мнения, управление общественным дискурсом, а также распространение информации и идей. Зависимость граждан от СМИ с каждым днём становится все сильнее и сильнее. Масс-медиа с помощью своих инструментов влияния, воздействуют на каждого человека в отдельности [1].

Политика определяется как сфера деятельности, связанная с распределением и осуществлением власти внутри государства и между государствами в целях достижения безопасности общества [3]. Она является основой функционирования любого государства и определяет, как будут устроены отношения между гражданами и властью, а также между различными государствами. Политика играет ключевую роль в поддержании международных отношений и является неотъемлемой частью жизни современного мира и определяет его развитие и будущее. А СМИ в свою очередь играют в политической жизни общества важную роль. Журналисты, как и политики, несут ответственность за происходящие в обществе процессы, поэтому в первую очередь при распространении информации они должны действовать согласно интересам общества и государства.

Так, проблемам освещения политических тем и в средствах массовой информации посвящены работы учёных: М.И. Алексеева, А.И. Черных, М.М. Назарова, Б.Е. Кретова, В.Г. Сороченко, Е. Красникова, А.О. Ибраева А.О. Сафонова и др. [2].

Целью данной статьи является анализ особенностей освещения внешнеполитических событий на просторах отечественных СМИ, а именно сотрудничество Кыргызстана со странами Восточной Азии, Ближнего Востока и Центральной Азии.

Обозначим, что к странам Восточной Азии относятся следующие государства: Китай, Монголия, КНДР, Южная Корея, Япония, Тайвань, а страны Ближнего Востока – это Алжир, Бахрейн, Иордания, Кувейт, Ливан, Марокко, Оман, Катар, Саудовская Аравия и Объединенные Арабские Эмираты. Также Центральная Азия регион, который не имеет выхода к океану и включает в себя такие страны, как: Кыргызстан, Казахстан, Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан [4].

В настоящее время отечественные СМИ все больше развиваются, предлагая зрителям и читателям широкий спектр информации и точек зрения. С каждым днем растет

потребность в качественной информации и анализе событий как на местном, так и на мировом уровне. Многие издания активно развивают свои онлайн-платформы, в том числе веб-сайты, мобильные приложения, социальные сети и видеоконтент. Это позволяет им привлекать новых читателей и зрителей, а также адаптировать контент под различные форматы и устройства. Это стало возможным благодаря появлению сети Интернет, которая предоставляет потребителям огромный выбор получения информации. В условиях современной жизни наиболее доступными и удобными являются страницы СМИ в социальных сетях.

Во-первых, оперативное получение новостей из любой точки мира, не ожидая определённого выпуска. Во-вторых, участие в обсуждениях того или иного материала, то есть интерактивность. СМИ предлагают широкий спектр контента, включая новости, аналитику, мнения экспертов, интервью, подкасты, видеоролики и мн. др. Это позволяет аудитории получать информацию в различных форматах, что отвечает их потребностям и предпочтениям.

Каждый житель Кыргызстана остро воспринимает политические события, происходящие в стране. Между тем СМИ освещают политические новости, заранее ожидая активность от аудитории. Новости о сотрудничестве Кыргызстана с другими странами являются не менее важными и актуальными. Однако для того чтобы новость стала популярной или читабельной, подготовить ее работникам СМИ необходимо новым или необычным способом, то есть отличаться и подать её для аудитории в другом формате.

Результаты исследования. Для анализа взяты политические публикации со следующих официальных страниц отечественного телевидения и информационного агентства: сайт, страницы в социальных сетях «Facebook» и «Instagram» Национальной телерадиовещательной корпорации Кыргызской Республики (НТРК) и государственного телеканала «ЭлТР».

В ходе исследования выявлено, что на официальных страницах, а также в социальных сетях публикуют в основном событийные заметки о высокоуровневых встречах и переговорах. Отечественные СМИ информируют об официальных визитах кыргызстанских представителей в вышеперечисленные страны и визитах иностранных делегаций в Кыргызстан. Чаще всего в таких случаях в делегацию вышестоящего руководства включают и журналистов тоже, которые освещают ту или иную информацию с места событий, то есть используют жанр репортажа в своих материалах. Также журналистами такие мероприятия освещаются на высоком уровне, и при написании материалов они придерживаются определенных жанровых и стилистических правил, точнее говоря, официального стиля написания. Это можно увидеть на примере публикаций на официальных страницах СМИ: «Акылбек Жапаров встретился с представителями китайской компании по созданию «Почта-Банка», «Акылбек Жапаров прибыл с рабочим визитом в город Кашгар», «Садыр Жапаров принял председателя парламента Монголии Гомбожавына Занданшатар», «Акылбек Жапаров: Кыргызстан стремится использовать опыт ОАЭ при разработке документов национального уровня», «Президент Садыр Жапаров встретился с председателем Исламского банка Дубая Мухаммадом Аль-Шайбани».

В большинстве случаев написанные журналистами материалы объективные и сбалансированные, они предоставляют разные точки зрения и факты. Это можно проследить в тексте, где есть различные источники информации, цитаты, которые дают полную картину событий. Также материалы ясные и доступные для широкой аудитории, иными словами, журналисты используют простой язык, избегая сложных терминов и объясняют ключевые понятия. В этом плане представители СМИ используют в своих материалах интервью с экспертами, участниками событий или обычными людьми, чтобы дополнить информацию и предоставить разные точки зрения. Необходимо отметить, что материалы содержат достаточное количество информации, чтобы читатель или зритель мог понять суть событий или проблемы. Журналисты используют факты, цифры, контекст и анализ. Но в некоторых случаях журналисты пишут в стиле быстрой новости, стремясь оперативно предоставить

информацию читателям или зрителям. В таких случаях журналистами используется жанр информационной заметки.

Публикации материалов об организованных встречах, переговорах и подписании меморандумов способствуют привлечению внимания к внешнеполитическим событиям. СМИ проводят анализ внешнеполитического сотрудничества Кыргызстана и других стран, выявляя ключевые направления и перспективы развития партнерских отношений. Они помогают читателям понять исторический контекст и геополитические факторы, влияющие на взаимоотношения Кыргызстана со странами Восточной Азии, Ближнего Востока и Центральной Азии.

Важно отметить поддержку общественного диалога и обмена мнениями, которая возможна благодаря Интернету, а именно интерактивности в социальных сетях. Интерактивность в социальных сетях способствует более широкому охвату аудитории и позволяет людям из разных уголков мира общаться и обмениваться мнениями. Это способствует формированию разнообразных точек зрения, помогает выявлять проблемы и искать их решения, а также способствует общественной активности и гражданскому участию. Кроме того, через публикации, комментарии и интервью с экспертами и общественными деятелями СМИ способствуют развитию общественного диалога о внешнеполитических стратегиях и сотрудничестве Кыргызстана с данными странами.

Вместе с тем отечественными СМИ освещаются различные международные темы. Например, новости о международных конфликтах (события на Ближнем Востоке), которые часто представляются в формате новостных или аналитических материалов. СМИ также следят за взаимоотношениями Кыргызстана с другими странами и международными организациями. Такие новости включают в себя интервью с дипломатами и экспертами. Также международные экономические события освещаются через финансовые обзоры. Новости же о миграции и миграционной политике также очень популярны. Они включают в себя материалы с места событий – репортажи, фоторепортажи и интервью с беженцами.

Если брать во внимание спортивные новости, то они широко освещаются в период проведения крупных международных соревнований, таких как Олимпийские игры, Чемпионат мира по футболу и включают в себя интервью со спортсменами. Важно отметить, что вне сомнения освещаются глобальные проблемы. Это климатические изменения, борьба с пандемией, бедностью, терроризмом и др. Они часто освещаются через специальные репортажи, документальные фильмы и аналитические статьи.

Следовательно, для того чтобы полноценно осветить международные отношения, а именно сотрудничество со странами Восточной Азии, Ближнего Востока и Центральной Азии, средствам массовой информации необходимо определить одного журналиста, который мог бы оперативно и достоверно предоставлять новости, в разных городах с кем тесно сотрудничает Кыргызская Республика. Ведь аналитические материалы могут позволить получить более глубокое понимание событий.

Эксперт Денис Бердаков отмечает, что основной проблемой изучения внешней политики является отсутствие Kwork-пунктов. «В отличие от наших соседей – Казахстана. У них была сетка представительств по 5-7 человек, работали во всех странах ЦА, в Афганистане даже. И в России несколько мощных Kwork-пунктов. А у Кыргызстана нигде нет таких пунктов. Нам очень важно, как минимум, иметь одного журналиста в Астане, Алматы, Ташкенте и Андижане. Это ключевые и ближайшие к нам места и столицы. Возможно, ещё Саудовская Аравия и Душанбе. Это большая проблема. Нет журналиста – нет контента», – считает Д. Бердаков.

При освещении сотрудничества Кыргызстана с другими странами, СМИ могут обеспечить широкий доступ к информации о внешнеполитическом сотрудничестве, находясь в той, или иной стране, то есть на месте событий. Также СМИ могут привлечь внимание общественности к важным темам внешней политики, что может способствовать активному обсуждению и обмену мнениями.

Журналисты и эксперты могут предоставлять аналитические материалы о внешнеполитических вопросах, что помогает глубже понять суть событий и принимаемых решений. Но все это происходит благодаря журналистам, которые чтобы удержать внимание аудитории, не только представляют информацию, но и рассказывают историю.

Это может включать в себя использование визуальных средств, таких как инфографика, интерактивные элементы и видео, чтобы сделать контент более привлекательным и понятным. Кроме того, использовать нестандартные подходы к нарративу, например, рассказ от первого лица или использование элементов игры. Это помогает создать эмоциональную связь с аудиторией и сделать материал более запоминающимся.

В целом СМИ являются важным инструментом для информирования общественности о внешнеполитическом сотрудничестве Кыргызстана, но зачастую это происходит лишь поверхностно и до массовой общественности это не доходит.

«Новость о международных отношениях в наших странах не менее интересна ... приходится прилагать значимые усилия, для того чтобы разнообразить репортажи, приходится подходить более как к сторителлингу, зачастую выдумать неожиданный формат, подавать красивую картинку. Так или иначе показывать, как это – прямо или косвенно – в бессрочной перспективе влияет на отношения к нашей стране, а желательно к каждому гражданину. Это требует гораздо более сложной, детальной и дорогой журналистики. В этом и заключается проблема, потому что новости о проблемах внутри страны интересны сами по себе», – эксперт Денис Бердаков.

Таким образом, международные отношения чаще всего освещаются, когда есть присутствие руководства страны или делегации, куда обычно направляются и журналисты. Так, освещение отечественным телевидением в ракурсе социальных сетей сотрудничества Кыргызстана с другими странами в основном происходит лишь при присутствии представителей руководства, но есть большинство мероприятий в области сотрудничества, которые не освещаются, так как нет таких журналистов, которые могли быть на месте событий.

Следовательно, СМИ играют важную роль в информировании общественности о внешнеполитических событиях и сотрудничестве Кыргызстана с другими странами, а также в формировании общественного мнения.

Список использованной литературы

1. Ибраев А.О. Анализ политических публикаций в прессе Кыргызстана // Вестник магистратуры, 2015, № 11(50), том 2.
2. Красников Е. Стечение информационной войны // Московские новости, 2006, № 28.
3. Сафонов А.Л. Политические коммуникации: содержание и роль // Коммуникология, 2014, № 5.
4. Центральная Азия на рубеже XX-XXI веков: политика, экономика, безопасность: учеб. пособие / В.Д. Камынин, Е.В. Лазарева, М.В. Лапенко, А.В. Лямзин. – Екатеринбург: изд-во Уральского университета, 2017.
5. Концепция внешней политики Кыргызской Республики. – Режим доступа: <https://cbd.minjust.gov.kg/430045/edition/949067/ru>.

**Сведения об авторах
Труды молодых ученых, 2024, часть 2**

Бейшенбекова Айсунулу Бакытовна – магистрант кафедры англистики и МК Института иностранных языков КНУ имени Ж. Баласагына.

Бекболотова Алина Эмиловна – магистрант КНУ имени Ж. Баласагына.

Болотбекова Айназик Болотбековна – магистрант Института иностранных языков КНУ имени Ж. Баласагына.

Гулиева Розана Сагадиновна – магистрант кафедры психологии КНУ имени Ж. Баласагына.

Жолдошева Асель Шарипжановна – кандидат социологических наук, доцент КНУ имени Ж. Баласагына.

Кемелова Венера Кемеловна – канд. мед. наук, доцент ИСГН, кафедра психологии КНУ имени Ж. Баласагына.

Максатова Кынбат – магистрант Института журналистики и коммуникации КНУ имени Ж. Баласагына.

Орозакунова Нуржамал Ырыскелдиевна – магистрант кафедры педагогики средней школы Института социальных и гуманитарных наук КНУ имени Ж. Баласагына.

Самат кызы Зейнеп – магистрант факультета кыргызской филологии КНУ имени Ж. Баласагына.

Султаналиева Аита – доцент программы «Журналистика» Института журналистики и коммуникации КНУ имени Ж. Баласагына.

Увайдуллаева Акнур Салибаевна – магистрант ИИЯ КНУ имени Ж. Баласагына.

Урматбекова Айтурган Урматбековна – магистрант кафедры дошкольной, школьной педагогики и образовательных технологий КНУ имени Ж. Баласагына.

Чыныбекова Жайна Токтукбаевна – магистрант кафедры англистики и МК Института иностранных языков КНУ имени Ж. Баласагына.

Шакирова Чолпонай – магистрант кафедры педагогики средней школы Института социальных и гуманитарных наук КНУ имени Ж. Баласагына.

Эсенбекова Нурайым Эсенбековна – магистрант кафедры англистики и МК Института иностранных языков КНУ имени Ж. Баласагына.

Содержание

Бекболотова А.Э., Жолдошева А.Ш.....	4
БИЛИМ БЕРҮҮ ПРОГРАММАЛАРЫН СТУДЕНТТЕРДИН МУКТАЖДЫКТАРЫНА ЫЛАЙЫКТАШТЫРУУ.....	4
АДАПТАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ К ПОТРЕБНОСТЯМ СТУДЕНТОВ.....	4
ADAPTATION OF EDUCATIONAL PROGRAMS TO THE NEEDS OF STUDENTS.....	4
Бекболотова А.Э., Жолдошева А.Ш.....	8
ЖАШТАРДЫН КӨНДҮМДӨРҮНӨ КАНААТТАНУУНУ ЖУМУШ БЕРҮҮЧҮЛӨРДҮН КӨЗҮ МЕНЕН БААЛОО.....	8
ОЦЕНИВАНИЕ НАВЫКОВ МОЛОДЫХ ЛЮДЕЙ ГЛАЗАМИ РАБОТОДАТЕЛЕЙ.....	8
ASSESSING YOUNG PEOPLE'S SKILLS THROUGH THE EYES OF EMPLOYERS.....	8
Болотбекова А.Б.....	14
ФОРМАТИВДИК БААЛОО: ЭФФЕКТИВДУУ ОКУУНУН АЧКЫЧЫ.....	14
ФОРМАТИВНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ: КЛЮЧ К ЭФФЕКТИВНОМУ ОБУЧЕНИЮ.....	14
FORMATIVE ASSESSMENT: THE KEY TO EFFECTIVE LEARNING.....	14
Орозакунуова Н.Ы.....	17
СОЦИАЛДЫК-ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮГҮҮДӨ БИЛИМ БЕРҮҮ СИСТЕМАСЫНЫН ОРДУ.....	17
РОЛЬ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ.....	18
THE ROLE OF THE EDUCATION SYSTEM IN SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT.....	18
Бейшенбекова А.Б.....	22
ЧЕТ ТИЛИН ОКУТУУНУН НАТЫЙЖАЛУУЛУГУНА ОЮН ЫКМАСЫНЫН ТААСИРИ.....	22
ВЛИЯНИЕ ИГРОВОГО ПОДХОДА НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ.....	22
IMPACT OF THE GAME APPROACH ON THE EFFECTIVENESS OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING.....	22
Кемелова В.К., Гулиева Р.С.	26
БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДЫН ОКУУЧУЛАРЫН ОКУТУУНУН ЖАНА АДАПТАЦИЯЛООНУН КЫЙЫНЧЫЛЫКТАРЫ.....	26
ТРУДНОСТИ ОБУЧЕНИЯ И АДАПТАЦИИ ШКОЛЬНИКОВ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ.....	27
DIFFICULTIES OF LEARNING AND ADAPTATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS.....	27
Увайдуллаева А.С.....	32
ЖОГОРКУ КЛАССТАРДА АНГЛИС ТИЛИ БОЮНЧА ОКУУ МАТЕРИАЛДАРЫН КОЛДОНУУ.....	32
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ УЧЕБНЫХ МАТЕРИАЛОВ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.....	32
THE USE OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING MATERIALS IN HIGH SCHOOL.....	32
Урматбекова А.У.....	35

БАШ ТАЛГЫЧ КЛАССТЫН МУГАЛИМИНИН ЭМОЦИОНАЛДЫК ИНТЕЛЛЕКТИСИНИН ОКУУЧУЛАРДЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫК САЛАМАТТЫГЫНА ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ.....	35
ВЛИЯНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ УЧАЩИХСЯ.....	35
THE INFLUENCE OF PRIMARY SCHOOL TEACHER'S EMOTIONAL INTELLIGENCE ON STUDENT'S PSYCHOLOGICAL HEALTH.....	36
Шакирова Ч.Б.....	41
ӨСПҮРҮМ КУРАКТАГЫ ЖАШТАРДЫН ПАТРИОТТУК СЕЗИМИНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫК ТААСИР БЕРҮҮНҮН ФОРМАЛАРЫ ЖАНА МЕТОДДОРУ	41
ФОРМЫ И МЕТОДЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ЧУВСТВА ПАТРИОТИЗМА У ПОДРОСТКОВОЙ МОЛОДЕЖИ.....	41
FORMS AND METHODS OF PEDAGOGICAL INFLUENCE ON FEELINGS OF PATRIOTISM AMONG TEENAGE YOUTH.....	41
Самат кызы З.....	45
“МАНАС” ЭПОСУНДА МАЛЧЫЛЫКТЫН КӨРКӨМ-ЭПИКАЛЫК КАРТИНАСЫ.....	45
ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭПИЧЕСКАЯ КАРТИНА СКОТОВОДСТВА.....	45
В ЭПОСЕ “МАНАС”	45
AN ARTISTIC AND EPIC PAINTING OF A CATTLE BREEDER.....	45
IN THE EPIC “MANAS”	45
Чыныбекова Ж.Т.....	50
АКШ ЖАНА КЫРГЫЗСТАНДЫН МАДАНИЯТТАРЫНДАГЫ СОЦИАЛДЫК-МОРАЛДЫК АСПЕКТИЛЕР, БЕЛГИЛҮҮ АДАБИЙ ЧЫГАРМАЛАРДЫН ПРИЗМАСЫ АРКЫЛУУ ТАЛДАНЫШЫ.....	50
СОЦИАЛЬНО-НРАВСТВЕННЫЕ АСПЕКТЫ В КУЛЬТУРАХ США И КЫРГЫЗСТАНА, РАССМОТРЕННЫЕ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ИЗВЕСТНЫХ ЛИТЕРАТУРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ	50
SOCIAL AND MORAL ISSUES IN AMERICAN AND KYRGYZ CULTURES THROUGH THE LENS OF WELL-KNOWN LITERARY WORKS.....	50
Эсенбекова Н.Э.....	56
САЯСИЙ РИТОРИКАДА ЭВФЕМИЗМДЕРДИ КОЛДОНУУ ЭТИКАСЫ: МАНИПУЛЯЦИЯ МЕНЕН ДИПЛОМАТИЯЛЫК НОРМАЛАРДЫН ОРТОСУНДА.....	56
ЭТИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭВФЕМИЗМОВ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ РИТОРИКЕ: МЕЖДУ МАНИПУЛЯЦИЕЙ И ДИПЛОМАТИЧЕСКИМИ НОРМАМИ	56
THE ETHICS OF USING EUPHEMISMS IN POLITICAL RHETORIC: BETWEEN MANIPULATION AND DIPLOMATIC NORMS.....	56
Султаналиева А.С., Максатова К.М.....	61
КЫРГЫЗСТАНДЫН ЧЫГЫШ АЗИЯ, ЖАКЫНКЫ ЧЫГЫШ ЖАНА БОРБОРДУКАЗИЯ ӨЛКӨЛӨРҮ МЕНЕН КЫЗМАТТАШУУСУН ЧАГЫЛДЫРУУ ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ.....	61
СПЕЦИФИКА ОСВЕЩЕНИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА КЫРГЫЗСТАНА СО СТРАНАМИ ВОСТОЧНОЙ АЗИИ, БЛИЖНЕГО ВОСТОКА И ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.....	61

THE SPECIFICS OF THE COVERAGE OF KYRGYZSTAN'S COOPERATION WITH THE COUNTRIES OF EAST ASIA, THE MIDDLE EAST AND CENTRAL ASIA61